



รูปที่ 12 เครื่องแต่งกายและการสักขาชายไทยภาคเหนือ จากภาพฝาผนังศตวรรษที่ 19 วัดพระสิงห์ จังหวัด เชียงใหม่ ทรงผมหญิงคล้ายแบบพม่ามากกว่าไทยภาคกลาง

ผม

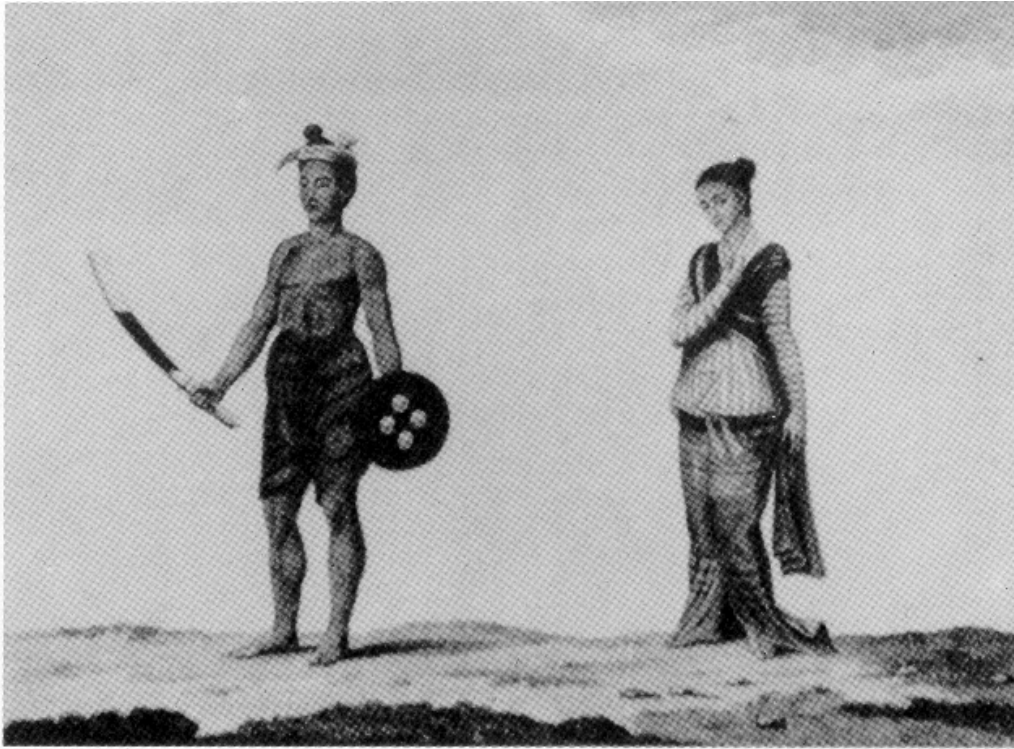
ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีสองแนวคิดที่เด่นชัดเกี่ยวกับส่วนของร่างกายที่แปรเปลี่ยนมากที่สุด ซึ่งได้แก่ผม ความแตกต่างระหว่างทรงผมชายและหญิงมีน้อยมาก (รูปที่ 13) และทั้ง

หญิงและชายถือว่าผมเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญยิ่งและมีกำเนิดมาจากตนเอง เส้นผมใช้กันมากในทางไสยศาสตร์ เพราะมีพลังของผู้เป็นเจ้าของ เมื่อกษัตริย์เจริญพระเกษา ส่วนที่ขลิบออกมาจะเก็บรักษาไว้อย่างดี เพราะมีพลังแห่งพระราชอำนาจติดอยู่ด้วยเล็กน้อย ผมมักจะได้รับการดูแลรักษาอย่างดีเพื่อให้ดกดำเป็นเงาและมีกลิ่นหอมอยู่เสมอ รอดส์ (1653: 157) ได้ตั้งข้อสังเกตด้วยความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าชาวเวียดนามรักผมของตน “เท่าๆกับศีรษะ” ที่เดียว และอาจเป็นได้ว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผมเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อในความสำคัญยิ่งของศีรษะที่จะละเมิดมิได้ ในภาษาไทยคำสำหรับผมได้กลายมาเป็นสรรพนามบุรุษที่หนึ่งที่ใช้กันมากที่สุด

ด้วยเหตุนี้รูปแบบที่คงอยู่จนถึงยุคการค้า ดูเหมือนจะเป็นว่าทั้งสองเพศดูแลผมให้ดกและยาวที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่าที่พม่า (Shway Yoe 1882: 72) ฟิลิปปีนส์ (Alcina 1668A: 18) และที่อื่นๆด้วย ถือเป็นเรื่องธรรมดาที่จะเสริมให้ผมดกด้วยการใช้香油 “ทั้งชายและหญิงโดยทั่วไปเชื่อว่าผมควรจะดำขลับและบำรุงรักษาอย่างดี เพื่อบรรลุลดงกล่าวได้มีการใช้น้ำยาทำจากเปลือกไม้และน้ำมัน” (Colin 1663: 60; cf. Raffles 1817: 89 – 90; Valentijn 1726 III: 308)

การตัดผมจึงมิได้เป็นเครื่องแสดงการระบับยับยั้งเรื่องเพศหรือการตอนเช่นที่เคยชี้แจงกัน (Berg 1951; Leach 1958) เพราะเป็นการสละตัวเอง อัลซีนา (1668A: 18) กล่าวถึงหญิงฟิลิปปีนส์ว่า “ความเจ็บปวดที่สุดสำหรับพวกเธอคือถูกเอาผมไปหรือถูกตัดผม ดังนั้นการตัดผมเป็นการแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้ง . . . เป็นการแสดงว่ากำลังเศร้าโศกที่สูญเสียบิดามารดาหรือสามีอันเป็นที่รักยิ่ง . . . เพื่อเหตุผลทางศาสนาหรืออำนาจโลก” พิธีตัดผมที่ยาวของ อารุง ปาละกักกา ใน ค.ศ. 1672 หลังจากทีชนะมะกัสซาร์ (Andaya 1981: 148; Matthes 1875: 67) และพิธีของซุซุฮุนัน ปากูบูวานา ที่ 1 (Susuhunan Pakubuwana I) ใน ค.ศ. 1715 (Ricklefs 1978: 195) อาจอธิบายได้ในแง่ของการบนบานว่า จะเสียสละเช่นนั้นเป็นการตอบแทนเมื่อพระเจ้าทรงเมตตาประชาชนตัดหรือโกนผม โดยเฉพาะผู้หญิงในราชสำนักเมื่อกษัตริย์สิ้นพระชนม์ตามที่มียารายงานในอาเจห์ ปัตตานี สยาม และ ยะโฮร์ ศตวรรษที่ 17 (Mundy 1667: 131; *Hikayat Patani*: 106; Bowrey 1680: 311; Groeneveldt 1880: 135; Ibrahim 1688: 129) อาจเป็นสัญลักษณ์ของการสังเวยซึ่งในสมัยก่อนศาสนาอิสลามจะกระทำด้วยชีวิตมนุษย์

ก่อนที่จะยอมรับศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนา ความแตกต่างระหว่างทรงผมชายและหญิงดูเหมือนจะน้อยมากจนไม่มีลักษณะบ่งบอกเพศ แต่ที่เห็นชัดกว่าคือสถานภาพด้านวัย ในบางส่วนบนเกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้ใหญ่ยังคงไว้ผมยาวจนกระทั่งสมัยใหม่ สิ่งสำคัญก็คือผมเด็กจะต้องตัดสั้นมาก—ครั้งแรกที่ตัดผมจะมีพิธีสำคัญ (Forth 1981: 157 – 59; Covarrubias 1937: 129–30; Skeat 1900: 44) ส่วนในเขมรและสยาม เมื่อผู้ใหญ่รับผมทรง



รูปที่ 13 ภาพเกษตรกรและภรรยาศตวรรษที่ 18

ใหม่ซึ่งสั้น หญิงโสดจะเห็นชัดที่ไผ่ผมยาวประป่า (La Loubère 1691: 28; Aymonier 1900: 30)

สำหรับนักประวัติศาสตร์สังคม การพัฒนาที่สำคัญและน่าสนใจยิ่งคือการเปลี่ยนใน ศตวรรษที่ 16 และ 17 จากผมยาวมาเป็นผมสั้น—สำหรับผู้ชายในโลกของชาวเกาะที่ได้รับอิทธิพล จากศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนา และทั้งสองเพศในเขมรและสยาม เมื่อคำนึงถึงการเกี่ยวข้อ ที่มีมาก่อนระหว่างผมยาวกับความเป็นผู้ใหญ่และพลังของจิตวิญญาณ ก็อาจมองการเปลี่ยนครั้ง นี้ว่าเป็นอาการของท่าทีที่เปลี่ยนไปต่อกามารมณ์ ให้ความสำคัญมากขึ้นกับอุดมคติในการสะกด กลั้นเรื่องเพศ และความแตกต่างที่เกินจริง (ในพวกมุสลิมและคริสต์ศาสนิกชน) ระหว่างชายและ หญิง (cf. Leach 1958: 153; Firth 1973: 262 – 67)

เป็นที่แน่นอนว่าการตัดผมของผู้ชายได้กลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญของการยึดมั่นใน ศาสนาอิสลาม คำชักชวนของอิสลามในชาวที่เก่าที่สุดเท่าที่มีอยู่ตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 ประณามผู้ เพ็งเปลี่ยนมาเป็นมุสลิมที่ปฏิเสธคำแนะนำของผู้ทรงความรู้ให้โกนศีรษะและใช้ผ้าผืน “แบบทูต สวรรค์ของพระเจ้าเป็นเจ้า” (“Javanese Code”: 34 – 35) เมื่อทูตอิสลามจากนครเมกกะถวาย กรรไกรและมิดโกนแก่เจ้าผู้ครองบาห์ลีในศตวรรษที่ 16 เจ้าชายตระหนักดีว่าเป็นการเชิญชวนให้ เปลี่ยนศาสนา พระองค์ทรงตอบโดยทูลของถวายจนแตกละเอียด (Drewes 1978: 66) ในแง่ ของชาติพันธุ์ชาวมลายูในเมืองเมื่อมาถึงศตวรรษที่ 16 แล้วไม่สามารถแยกจากอิสลามได้ คนพวก

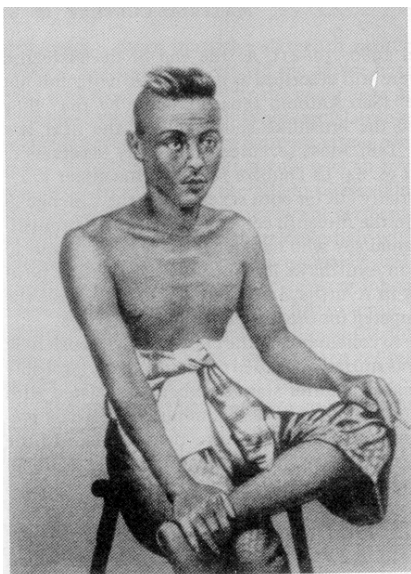
นี้รับผมสั้นสำหรับชายรวมทั้งผ้าโพกศีรษะเป็นทรงผมประจำชาติ และผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามที่อื่นๆตามเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รับผมทรงนี้เป็นส่วนหนึ่งที่มาจากการเปลี่ยนศาสนา เช่น ชาวจีนมุสลิมที่บันเต็นมีฉายาว่า “จีนหัวเกรียน” เพราะพวกนี้ได้เลิกผมยาวทรงหมิง “และถ้าพวกเขาตัดผมไปครั้งหนึ่งแล้ว จะไม่มีทางกลับไปประเทศของตนได้อีก” (Scott 1606: 176)

การเปลี่ยนศาสนาของคนจำนวนมากในชวาและซูลาเวซีได้ ตามหลักจากบนลงล่างมิได้มีผลเช่นเดียวกัน ผมยาวยังคงเป็นมาตรฐานสำหรับชาวชวาบูกิส และ มาร์กัสซาร์ มาจนถึงศตวรรษที่ 19 และแม้แต่ในอาเจห์ ที่ถือศาสนาอิสลาม ผู้คนส่วนใหญ่ยังคงเชื่อว่าผมเป็นตัวแทนพลังพิเศษ (*Hikayat Pocut Muhamat*: 233) แต่อย่างไรก็ตามทุกหนแห่งพวกที่ประสงค์จะแสดงว่ายึดมั่นในศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดมากกว่าพวกอื่นๆ เป็นต้นว่าผู้ศึกษาศาสนา หรือนักบวชในสงครามศาสนาจะถือว่าจำเป็นต้องตัดผม ชาวชวาผู้ต่อต้านชาวฮอลันดาในศตวรรษที่ 19 ชื่อดีโปเนโกโร (Diponegoro) ได้สั่งให้ผู้สนับสนุนเขาแยกตัวเองอย่างชัดเจนจากพวกชวาที่ “แปรพักตร์” ไปเข้าข้างพวกฮอลันดาด้วยวิธีนี้ (Carey 1981: 254; cf. Lennon 1796: 296)

แม้ว่าผู้ชายในยุโรปกลับมานิยมไว้ผมยาวในศตวรรษที่ 17 แต่นักสอนศาสนาคริสต์ก็คอยยุบิบให้ชายชาวฟิลิปปินส์และจีนที่เปลี่ยนศาสนาปฏิบัติตามในเรื่องไว้ผมสั้น (Alcina 1668A: 18 – 19; Chirino 1606: 307, 324) ความเปลี่ยนแปลงที่มีผลกับทั้งสองเพศในสยามและเขมรเป็นเรื่องลึกลับมากกว่า ทรงผมลักษณะเหมือน “แปรง” ซึ่งยังเป็นที่ยอมรับในประเทศทั้งสองในศตวรรษที่ 19 เกิดจากการตัดผมตรงกลางศีรษะให้ยาวประมาณ 3 เซนติเมตรและโกนด้านข้าง ถูกอ้างว่าเป็นเพราะอิทธิพลของเขมรในสยามและอิทธิพลของสยามในเขมร (Terwiel 1980: 40; Aymonier 1900: 30) เป็นที่แน่นอนว่าทรงผมในทั้งสองประเทศนี้มีการเปลี่ยนแปลงมากกว่าหนึ่งครั้ง แต่ไม่มีช่วงใดที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างหญิงและชาย ในสมัยนครธรรมและในราชอาณาจักรไทยก่อนสมัยอยุธยา ทรงผมที่เด่นในกลุ่มผู้ดีมีสกุลดูเหมือนจะเป็นการเกล้าผมเป็นมวยแล้วประดับด้วยวิธีต่างๆตามตำแหน่ง (Chou Ta-kuan 1297: 13; Frederic 1981: 247 – 48; Terwiel 1980: 39 – 41) ตอนปลายศตวรรษที่ 16 ยังมีการบรรยายว่าชาวเขมรไว้ผมยาว “แต่ไม่ยาวเท่าคนจีน” (San Antonio 1604: 8) แต่พอถึง ค.ศ. 1647 ดูเหมือนว่าจะได้รับทรงผมสั้นเหมือนแปรงของสองหรือสามศตวรรษต่อมาแล้ว (Pelliot 1951: 158) ผู้สังเกตการณ์ในอยุธยาศตวรรษที่ 17 ส่วนใหญ่ (van Vliet 1636: 84; La Loubère 1691: 28; Kaempfer 1727: 69) ให้รายละเอียดทรงผมสั้นตั้งชั้นเหมือนแปรงสำหรับทั้งสองเพศ ส่วนพงศาวดารเชียงใหม่ (115) บรรจุไว้ในศตวรรษที่ 15 (อาจคลาดเคลื่อนเรื่องเวลา) เรื่องให้สายลับเชียงใหม่ตัดผมให้สั้นมากเพื่อจะได้ไม่เป็นที่สังเกตในอยุธยา แต่ อิบราฮิม (1688: 56) อ้างว่าคนจนในอยุธยาเท่านั้นที่ “ไม่มีผมเลย” ส่วนพวกขุนนางที่ร่ำรวยแข่งขันกันตกแต่งทรงผมอย่างประณีตบรรจงที่สุด

จึงมีเหตุผลพอที่จะสรุปได้ว่าผมทรงแปรปรวนดัดเกียวย (ดูรูปที่ 14ก และ 14ข) แต่ต้น กำหนดใช้กับคนเขมร (อาจเป็นพวกแรก) และคนไทยให้เป็นเครื่องบ่งบอกสถานภาพที่ดีกว่า อาจเกี่ยวโยงกับเชลยเขมรจำนวนมาก รวมทั้งคนไทยที่ถูกเขมรจับเป็นเชลย คนพวกนี้ช่วยเข้าไปเพิ่มจำนวนคนในสยามระหว่างทศวรรษ 1590 กษัตริย์ในเวลาต่อมาได้รับทรงผมแบบนี้เป็น “แบบผมประจำชาติ” ดูเหมือนว่าการโยงผมสั้นกับการเป็นทาสยังคงมีอยู่ในพม่าประมาณ ค.ศ. 1700 (Hamilton 1727: 28) เหตุผลที่แท้จริงจะเป็นเช่นไรไม่ปรากฏ แต่นักเขียนชาวมุสลิมและชาวคริสต์เห็นว่าจำเป็นต้องหาคำอธิบายที่แปลกประหลาดสำหรับทรงผมหญิงไทยที่สั้นมาก ซึ่งพวกเขาเห็นว่า “ผิดธรรมชาติ” ตำนานมลายูเรื่องหนึ่งอ้างว่าเป็นเพราะกษัตริย์ไทยพระองค์หนึ่งพิโรธที่เจอผมยาวเส้นหนึ่งในข้าวกของพระองค์ (Ricklefs and Voorhoeve 1977: 100) ส่วนอีกเรื่องหนึ่งอ้างว่าผมทรงนี้ได้ใช้หลอกพม่าที่มาโจมตีให้เชื่อว่าพวกผู้หญิงซึ่งถูกทิ้งให้อยู่ในเมืองที่ถูกล้อมเป็นนักรบชาย (Smith 1946: 80)

ศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาเป็นปัจจัยหลักแต่มีใช้ปัจจัยเดียวในการค่อยๆ เลิกไว้ผมยาว เลิกสัก และดัดตั้งให้ยาวระหว่างศตวรรษที่ 16 และ 17 การไว้เล็บมือยาวของชนชั้นที่ไม่ใช่แรงงาน ซึ่งศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาไม่ยอมรับ ก็เริ่มลดน้อยลงไปในระยะเดียวกัน (Drewes 1978: 66; Borri 1633: F) แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงนี้มักจะทำในนามของศาสนาสากล แต่ก็อาจถือได้ว่า เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการหันเหไปทางโลกซึ่งตามธรรมดาจะสัมพันธ์กับการพัฒนาให้



รูปที่ 14ก ทรงผมชายข้าราชการชั้นสูง กลางศตวรรษที่ 19



รูปที่ 14ข ทรงผมหญิง แบบที่ทรงโดยมเหสีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว  
 ผมผู้หญิงด้านข้างจะไม่เกรียนติดศีรษะเหมือนผู้ชาย แต่จะขลิบให้สั้นมากเป็นวงรอบ  
 กระจุกกกลางศีรษะ ผมผู้หญิงนั้นบางครั้งเปรียบว่าเหมือนบัวบาน

เป็นเมืองอย่างรวดเร็ว การมองร่างกายว่าเป็นแหล่งของพลังพิเศษ ที่จะต้องแยกให้เด่นชัดจากโลก  
 ของสัตว์ตามธรรมชาติก็เริ่มลดน้อยลงไป และมองว่าเป็นสื่อที่เป็นกลางและปรกติธรรมตาสำหรับ  
 จิตวิญญาณที่อยู่เหนือเหตุผลมากขึ้น เช่นเดียวกับวงการอื่นๆ การเปลี่ยนแปลงไปสู่ทัศนคติ  
 สมัยใหม่เริ่มในยุคการค้า แต่ต่อมาก็ได้หยุดนิ่งหรือช้าลงเพราะความเสื่อมในชีวิตเมืองในเอเชีย  
 ตะวันออกเฉียงใต้

## เครื่องแต่งกาย

หลังจากรับประทานอาหารเสร็จ เขาจะนั่งไถ่และขยับไปมาสืบกว่าครั้งจนกว่าจะเป็นที่พอใจ  
 แล้วก็สวมเสื้อและผืนผ้า ขั้นตอนเดียวกันกับไถ่ก็กลับมาซ้ำอีกจนเป็นที่พอใจ สำหรับผ้า  
 คล้องคอก็เช่นเดียวกัน. . . เขาจะเดินไปจนถึงประตูบ้านแล้วก็หันกลับไปหาภรรยาและถาม  
 เธอว่าเสื้อผ้าเขามีอะไรบกพร่องบ้าง

*Sejarah Melayu 1612: 127*

การฟุ่มเฟือยอย่างมากในการดูแลรักษาเสื้อผ้าหน้าตาได้ครอบคลุมไปถึงเสื้อผ้า โดยเฉพาะเครื่องประดับ ความมั่งคั่งจะแสดงออกในสองรายการนี้อย่างฟุ่มเฟือย และแม้แต่คนยากจนก็จะพยายามอย่างที่สุดที่จะแต่งตัวให้ดูสง่างามในโอกาสสำคัญๆ (Sangermano 1818: 159; Finlayson 1826: 373) ชาวยุโรปมักจะรู้สึกประหลาดใจที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ดูว่าเป็นคนธรรมดาๆ ใส่เครื่องประดับทองคำหลายร้อยดอลลาร์ (Alcina 1668A: 21 – 22; MacMicking 1851: 134) ส่วนกษัตริย์ก็ยิ่งสร้างความประทับใจมากขึ้น เช่นสุลต่าน เตรีนาเต ทรงต้อนรับแขกในชุดที่งดงามทอดด้วยเส้นทอง ประดับทองรูปพรรณอัญมณี และสร้อยพระศอเส้นใหญ่มากทำด้วย “ทองสุกปลั่ง” (Drake 1580: 70) หรือ สุลต่านแห่งยะโฮร์ ใน ค.ศ. 1606 “รอบพระศอมีสร้อยทองสามเส้นฝังอัญมณี รอบพระกรซ้ายมีกำไลทองเส้นหนาสองเส้น และหนึ่งเส้นรอบพระกรขวา ทั้งยังสวมแหวนที่งามมาก และเหน็บมีดสั้นสองคมที่ทำอย่างพิสดารเรียกว่ากริช ด้ามและปลอกญวดยทองแท้ฝังเพชร ทับทิม และไพลินจำนวนมาก ซึ่งทำให้ชาวฮอลันดาตีราคากริชนี้ประมาณ 50,000 กิลเดอร์” (Verken 1606, อ้าง Kratz 1981: 70)

ถึงแม้จะฟุ่มเฟือยกันเช่นนั้น ความแตกต่างในเรื่องเสื้อผ้าระหว่างคนรวยและคนจน คนรับใช้และเจ้านาย กษัตริย์และสามัญชนชัดเจนน้อยกว่ายุโรปก่อนยุคอุตสาหกรรม ในสมัยนั้นฐานะของชาวยุโรปแต่ละคนและแม้แต่ละอาซีก็สามารถบอกได้จากแบบเสื้อตามกำหนดกฎเกณฑ์ (Sennet 1977) “ในหงสาวดี” เฟรเดรีซี (1881: 268) เขียนไว้ว่า “เสื้อผ้าเป็นแบบเดียวกันทั้งพวกขุนนางและคนธรรมดา ความแตกต่างอย่างเดียวกันก็คือคุณภาพของเนื้อผ้า” กฎหมายป้องกันความฟุ่มเฟือยมักจะสงวนบางสีหรือบางแบบสำหรับขุนนางระดับต่างๆ และยังวางกฎระเบียบขอบเขตของการใส่เครื่องทองรูปพรรณ อัญมณี ข้อห้ามของมลายูเรื่องการใช้สีเหลืองสำหรับสามัญชนเชื่อกันว่ามาจากกษัตริย์อิสลามองค์แรกของมะละกาในต้นศตวรรษที่ 15 (*Sejarah Melayu* 1612: 54; Pires 1515: 265) แต่ก็แน่นอนว่าเป็นการสืบเนื่องความสัมพันธ์อันเก่าแก่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างทองกับความเป็นกษัตริย์ (Symes 1827 I: 300; Brugière 1829: 192) ส่วนเสื้อผ้านั้นเหมือนกันหมดทุกคน ซึ่งยังความแปลกใจแก่ผู้สังเกตการณ์ชาวตะวันตก (“Relation” 1572: 1666; Mandelslo 1662: 115; Ibrahim 1688: 56)

สำหรับผู้ที่ยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากยุโรป จีน หรือเอเชียตะวันตก “การเปลือย” ของคนพื้นเมืองทำให้เกิดอาการตื่นตะลึง การเปลือยนี้หมายความว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเดินเท้าเปล่าไม่สวมหมวกเสมอ (นอกจากพวกมุสลิมและขุนนางบางคน) และมักจะเปลือยส่วนบนเหนือเอว (รูปที่ 15ก และ 15ข) สำหรับพวกสเปนแล้ว ดูจะเป็นการน่าอับอายอย่างยิ่งที่ “เจ้าแขกโมโรผู้หน้าสมเพช ตัวเล็ก ไม่ใส่เสื้อ ไม่ใส่รองเท้าว” —สุลต่านแห่งอาเจะห์—ทำให้พวกโปรตุเกสประสพความยากลำบากในสมรภูมิ (Sande 1576: 65) ไม่ว่าพวกเขาจะมอง “อกที่ชาว

ปานน้ำนม” ของหญิงเขมรด้วยสายตากุ่มกริมเหมือน ใจว้ากวน (1297: 15) หรือพยายามที่จะหาเสื้อผ้าให้ใส่เหมือนบาดหลวงสเปนในฟิลิปปินส์ คนภายนอกมักจะเห็นการเปิดเนื้อหนังเปลือยเปลี่ยนน้ำว่าป่าเถื่อนและต่ำทราม ผู้สังเกตการณ์ที่รอบคอบมากกว่าก็จะชี้ว่าอันที่จริงชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นคนขี้อายมากที่สุดทีเดียว—“พิถีพิถันที่สุดในโลก”—เรื่องอวัยวะเพศของตนเองกลาสีเรือฝรั่งเศสต้องนุ่งโสร่งก่อนที่พวกคนไทยจะยอมให้ลงว่ายน้ำในแม่น้ำ (La Loubère 1691: 26)

การเย็บเสื้อผ้าที่มีแขนและขาปรากฏว่าเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช้า ยกเว้นที่เวียดนาม เมื่อพวกโปรตุเกสเข้ามา พบว่ามีแต่ชาวมุสลิมเท่านั้นที่สวมเสื้อคลุมแบบมีแขน หรือคนที่ได้ติดต่อย่างใกล้ชิดกับคนพวกนี้ (เฉพาะอย่างยิ่งชาวตากาล็อก) และชนชั้นสูงของพม่า นอกจากนั้นก็ไม่ค่อยจะได้เห็น คนที่มีเงินพอที่จะซื้อเสื้อใส่ได้มีประปรายไม่มากนัก เรื่องนี้อาจมาจากสองสาเหตุ ลมฟ้าอากาศที่ไม่รุนแรง และเทคนิคการเย็บปักถักร้อยที่แพร่หลายอยู่ในวงจำกัด แต่ถึงกระนั้นการยอมรับเสื้อที่ตัดเย็บก็ช้าเหมือนกัน เพราะความรู้สึกที่ยังหลงเหลืออยู่ว่าร่างกายเองก็เป็นงานศิลปะชิ้นหนึ่ง แม้หลังจากเสื้อผ้าที่ตัดเย็บได้เข้ามาเป็นเวลานาน จนกระทั่งมีเสื้อชุดที่ทำด้วยเครื่องจักรแล้ว ชาวชวา บาห์ลี และไทยยังคงเปิดส่วนบนของร่างกายมากที่สุด เท่าที่จะทำได้ในโอกาสที่เป็นพิธีการ ซิลอมผิวด้วยเครื่องสำอางค์ที่มีสีและกลิ่นหอม ครอว์เฟิร์ด (1820 I: 29) ยังสามารถกล่าวถึงชาวชวาได้ว่า “เมื่อแต่งตัวเต็มยศ พวกเขาเปลือยเกือบหมด” เช่นเดียวกันในงานแต่งงานที่ซูลาเวซีได้ในศตวรรษที่ 19 เจ้าบ่าวยังคงไม่สวมเสื้อนอก ส่วนเจ้าสาวและหญิงสาวโสดอื่นๆสวมเสื้อคลุมที่โปร่งมากจนไม่ได้ปกปิดอะไรเลย (Valentijn 1723 III: 118; Brooke 1848: 81) ในโอกาสที่ม้งงานเลี้ยงสนุกสนาน แม้แต่ *เกบายา* เสื้อตัวบนที่ดูเหมือนว่าหญิงชาวมลายูจะเอามาจากพวกโปรตุเกส (Winstedt 1935: 98) ก็มักจะทำด้วยผ้าที่โปร่งแสง

พวกเด็กๆถูกปล่อยให้เปลือยในช่วง 6 ถึง 9 ปีแรก นอกจากใส่จับปั้งที่ห้อยปิดอวัยวะเพศ หลังจากนั้นเสื้อผ้าหลักสำหรับทั้งหญิงและชายคือผ้าผืนหนึ่งที่ไม่ได้ตัดเย็บพันรอบตัวหนึ่งหรือหลายรอบ บางครั้งผู้หญิง (โดยเฉพาะหลังอิสลามเข้ามา) จะรังผ้าขึ้นมาจนถึงรักแร้เพื่อปิดหน้าอก ในบางแห่งจะเหน็บที่เอวเช่นเดียวกับผู้ชาย ชายไทยและพม่า (ในสมัยต่อมาก็รวมหญิงไทยด้วย) ดึงชายผ้าขึ้นระหว่างขาและเหน็บที่เอวแบบเดียวกับผ้าถุงของชาวอินเดีย หญิงพม่าพันผ้ารอบตัวเพียงครั้งเดียว เวลาเดิน ผ้าจะเปิดเห็นริ้วขาจนถึงขาอ่อน (รูปที่ 13) ผู้สังเกตการณ์จำนวนมากในระยะแรกทำเรื่องความอูจาดของการแต่งตัวเช่นนี้เป็นเรื่องใหญ่และอ้างว่าราชินีองค์หนึ่งในสมัยต้นๆมีพระประสงค์ที่จะหันเหชายพม่าไปจากความโน้มเอียงที่จะรักร่วมเพศ (Frederici 1581: 269; Sangermano 1818: 157 – 58) เรื่องนี้เช่นเดียวกับนิทานหลายๆเรื่องในทำนองเดียวกันบอกเราเกี่ยวกับทัศนคติของชาวยุโรปมากกว่าชาวพม่า



ในชาวจนถึงสมัยที่ศาสนาอิสลามเผยแพร่ ในสยามจนถึงศตวรรษที่ 18 และในเขมร บาห์ลี และ ลอมบ็อก จนเมื่อไม่นานมานี้ สิ่งที่มีมักจะแต่งเสริมผ้าที่ใช้พันตัวสำหรับผู้หญิงก็คือผ้าพันคอที่จะคล้องไว้หลวมๆ ชายทั้งสองห้อยพาดป่า (Pigeaud 1962: 26; Zollinger 1847: 334) เมื่อศาสนาอิสลามเข้ามาผู้หญิงในชาวดูเหมือนจะใช้เสื้อผ้าอีกแบบหนึ่งที่พบในอินเดียโบราณเหมือนกัน—ผ้าเป็นแถบไม่กว้างนักรัดแน่นรอบอกทำให้น้ำอกแบน (Verhael 1597: 29; Crawford 1820 I: 210; และดูรูปที่ 15)

รูปแบบเสื้อผ้าพื้นฐานของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างหลากหลายระหว่างศตวรรษที่ 15 และ 17 ความต้องการในสิ่งใหม่ๆ ในเรื่องเสื้อผ้าเช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ เป็นลักษณะเด่นของสมัยการค้าและการเติบโตของเมือง พงศาวดารหงสาวดีเล่าถึงรัชสมัยของพระนางเซงสอญ (1453 – 72) ว่าพ่อค้าต่างชาติเข้ามาเป็นจำนวนมาก และ“เครื่องนุ่งห่มแปลกๆ มีมากมายและผู้คนมีเสื้อผ้าสวยงาม” (อ้าง Lieberman 1984: 26) บันทึกเหตุการณ์ของมลายูกล่าวว่าสุลต่านมะห์มุด (Mahmud) แห่งมะละกามีบทบาทสำคัญในการส่งคณะผู้แทนไปอินเดียได้เพื่อซื้อหาผ้าหายากถึง 40 ชนิดต่าง ๆ กัน (*Sejarah Melayu* 1612: 140 – 41) พ่อค้าชาวยุโรป (เหมือนกับชาวอินเดียและจีนที่มาก่อน) ถูกอภิชนในราชสำนักบีบบังคับให้หาสิ่งใหม่ๆ ไปอีก “ออกจะแปลกที่ได้เห็นการเลียนแบบอย่างเอาจริงเอาจังของบรรดาเจ้านาย [บันเต็น] ที่จะเสาะแสวงหาหายากที่ผู้อื่นไม่มีเพื่อสร้างความประทับใจในความยิ่งใหญ่กับสามัญชน . . . ราคาไม่ว่าจะสูงเพียงใดไม่เคยยับยั้งได้หากเครื่องประดับเป็นที่พอใจ ได้แก่ แหวน อัญมณี เครื่องใช้ที่เป็นวัตถุโบราณ” (Hawley 1627: 374) ผ้าจากยุโรปไม่อาจแข่งขันในแง่จับตาจับใจกับผ้าจากอินเดียและจีนได้ แต่เสื้อสำหรับท่อนบนถ้าตัดเย็บอย่างปราณีตบรรจงก็มีตลาด มีบันทึกโดยชาวอังกฤษใน ค.ศ. 1633 ว่า “เสื้อกั๊กชายที่บันเต็น” มูลค่า 300 เหรียญสเปน (*SP* 1630 – 34: 449)

สิ่งแปลกใหม่ที่มีมักจะอวดกันก็คือเสื้อกั๊กมีลวดลายแบบยุโรปหรือเอเชียตะวันตกกับผ้าราคาแพงที่นุ่งเป็นโลง์ตามประเพณี ผลดูเหมือนจะไม่เข้ากัน ในสายตานักสังเกตการณ์เช่น นาวาร์เรต (1676 I: 116) ผู้พบเจ้าเมืองมะกัสซาร์สม “เสื้อคลุมทำด้วยผ้ายุโรปบนผืนหนังที่ไม่มีอะไรปกปิด แขนที่เปลือยเปล่า. . . และเปิดหน้าท้องตามความนิยมของพวกเขา” ไม่นานก็มีการคิดทำเสื้อผ้าตัดเย็บในแบบที่แตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและใส่สบายกว่า คงไม่เป็นการเกินจริงไปที่จะพูดว่าเครื่องแต่งกายประจำชาติ ในปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่แล้วมาจากการทดลองในศตวรรษที่ 15 จนถึง 17



รูปที่ 15ก เครื่องแต่งกายของชาวบ้านหญิงชายชาวชวา (ช้าย) เดินไปตลาดในบันเติน และ พ่อค้าชาวผู้มั่งคั่งกว่ากับคนรับใช้ (ขวา) ตามที่ช่างแกะแม่พิมพ์ชาวฮอลันดาได้จำลองจากคำบรรยายในงานของ โลเดวิกัส 1598



รูปที่ 15ข เครื่องแต่งกายของหญิงชาวบ้าน และเด็กไทย

สิ่งบ่งบอกถึงการทดลองที่น่าสนใจปรากฏอยู่ในพงศาวดารของราชสำนักบันจาร์มาซินในศตวรรษที่ 17 ที่พยายามจะกำหนดระเบียบสังคมเชิงอนุรักษนิยมแก่ประชาชนที่ไม่ค่อยมีระเบียบบนพื้นฐานที่เชื่อว่าเป็นแบบชาวแท้ๆ ตามพงศาวดารกษัตริย์ผู้ก่อตั้ง (ซึ่งผิดสมัย) กล่าวคำแนะนำต่อไปนี้

จงอย่าแต่งตัวตามแบบชาวฮอลันดา หรือชาวจีน หรือชาวสยาม หรือชาวอาเจะห์ หรือชาวมะกัสซาร์ หรือชาวบูกิส จงอย่าเลียนแบบพวกหนึ่งพวกใด เจ้าไม่ควรแม้แต่จะแต่งตัวตามแบบเกาต่อนที่เรายังอยู่ที่กลิงค์ [อินเดียใต้?] เพราะนั่นไม่ใช่ประเทศของเราอีกแล้ว เวลานี้เราได้ก่อตั้งประเทศของเราเองตามวิถีและแบบอย่างของมัชปาหิต ดังนั้นเราทุกคนควรแต่งตัวเช่นเดียวกับพวกชาว ตามตำนานของคนเก่าแก่มาแล้ว เมื่อใดที่ผู้คนของประเทศหนึ่งตามแบบเสื้อผ้าของอีกประเทศหนึ่ง ความทุกข์ยากจะเกิดขึ้นแก่ประเทศเป็นการแน่นอน (*Hikayat Banjar*: 264)

สำหรับรัฐที่เกิดขึ้นใหม่ส่วนใหญ่ กระบวนการที่จะกำหนดเครื่องแต่งกายประจำชาติใหม่เกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับการเปลี่ยนศาสนา การเข้ามานับถือศาสนาอิสลามหรือคริสต์ศาสนาเห็นได้ชัดเจนเกือบจะเสมอไปจากการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในการแต่งตัว เช่นทรงผมและการตกแต่งร่างกาย สำหรับประชาชนหลายประเทศ (นอกจากพวกชาว) การผ่อนปรนทางวัฒนธรรมของมลายูได้ทำให้เครื่องแต่งกายเป็นที่ยอมรับของศาสนาอิสลาม มีการเพิ่มเสื้อชั้นนอก (*บาจู* หรือ *เกบายา*) ใส่กับโสร่งที่เป็นพื้นฐานสำหรับผู้หญิง และเสื้อนอกหลวมๆ กับผ้าโพกศีรษะสำหรับผู้ชาย ผ้าคล้องคอของผู้หญิง (*เซเล็นดัง*) ยังคงมีอยู่ให้ใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่นๆ การเปลี่ยนอย่างรวดเร็วผิดปกติเกิดขึ้นที่มะกัสซาร์ในศตวรรษที่ 17 อาจเป็นไปได้ว่าตอนที่เปลี่ยนนั้น มะกัสซาร์เป็นเมืองที่มีคนหลายชาติหลายภาษา และในแง่ของสังคมการเปลี่ยนแปลงในทิศทางของชนชั้นกลางก็ “เลยกำหนด” มานานแล้ว ชาวฮอลันดาคนหนึ่งได้เล่าถึงเมืองนี้ใน ค.ศ. 1607 สองปีหลังจากที่ผู้นำได้หันมานับถือศาสนาอิสลาม เขาบันทึกว่าการใช้ ลูกกลมติดปลายองคชาติ (ดูบทต่อไป) และการตัดผมผู้หญิงให้สั้นได้ลดลงแล้ว อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงและทรงผมแบบมลายูกำลังเข้ามา แต่ทาสและหญิงในย่านคนจนยังคงปล่อยให้ “ร่างกายท่อนบนพร้อมด้วยหน้าอกเปล่าเปลือย” (van der Hagen 1607: 82) เพียง 40 ปีต่อมา อาคันตุกะที่เมืองนี้อีกคนหนึ่งบันทึกว่า “ผู้หญิงมีผ้าคลุมทั้งตัวจากศีรษะถึงเท้าในแบบที่แม้แต่หน้าก็มองไม่เห็น” (Rhodes 1653: 206 – 07)

ในฟิลิปปินส์มีสมมติฐานเหมือนกันว่า การเปลี่ยนศาสนาต้องเปลี่ยนเสื้อผ้า ชาวสเปนเห็นว่าความนิยมของพวกวีซายา ที่ชายสักลวดลายและหญิงแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าไม่มีมิติชื่อนำดำเนินเป็นพิเศษ แม้แต่เสื้อผ้าของชาวตากาล็อกที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาอิสลามก็ยังอดหน้าท้องมากเกินไปกว่าที่ชาวสเปนจะพอใจ ภายในหนึ่งศตวรรษ คอลิน (1663: 63) สามารถรายงานด้วยความพึง

พอใจว่า “เวลานี้ พวกเขาเริ่มสวมเสื้อผ้าและเครื่องประดับแบบสเปน ได้แก่สายสร้อย สร้อยคอ กระโปรง รองเท้า และผ้าโปรงคลุมศีรษะ หรือ ผ้าคลุมหน้าสีดำ ผู้ชายสวมหมวก เสื้อนอกตัวสั้น กางเกงรัดเข่า และรองเท้า ดังนั้นเครื่องแต่งกายของพวกเขาคนพื้นเมืองในท้องที่เหล่านี้ขณะนี้แทบจะเป็นแบบสเปนหมดแล้ว”

ชาวเวียดนามดูเหมือนจะเริ่มเร็วกว่าและไปไกลกว่าในแนวการใช้เสื้อผ้าอย่างฟุ่มเฟือย แทนการสีกลดลายบนร่างกาย โบรียกย่องผู้หญิงของคนพวกนี้ว่า “สงบบางสิ่งที่สุดในแถบอินเดีย” มีเสื้อผ้าหลายชั้น ไม่ปล่อยให้เห็นส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายเลย (1633: F) แต่อย่างไรก็ตามเป็นไปได้ที่จะถือว่าเครื่องแต่งกายของชาวเวียดนามทั้งสองเพศเป็นการแต่งเติมรูปแบบโครงสร้างพื้นฐาน ก่อนการกำหนดให้ใช้เสื้อและกางเกงแบบจีนโดยจักรพรรดิหวอ เวือง (Vo Vuong) ใน ค.ศ.1774 (Huard and Durand 1954: 177 – 78; Woodside 1971: 134)

## การผลิตและการค้าสิ่งทอ

ตั้งอยู่ระหว่างแหล่งใหญ่ที่ผลิตผ้าสวยงามสองแห่ง—อินเดียสำหรับผ้าฝ้ายและจีนสำหรับผ้าไหม—เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงกลายเป็นผู้บริโภคมามากกว่าจะเป็นผู้ผลิตสิ่งทอ หากไม่มีความต้องการอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะสำหรับฝ้ายอินเดีย ก็คงเป็นไปได้ที่พ่อค้าอินเดียซึ่งเป็นพวกแรก และต่อมาพ่อค้ายุโรปจะมีที่มั่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผ้าทอที่คุชราต ชายฝั่งโคโรมันเดล และเบงกอล ส่วนใหญ่จะใช้จ่ายเป็นค่าเครื่องเทศและพริกไทยที่หมู่เกาะอินโดนีเซียส่งมายังตะวันตก

รูปแบบนี้เป็นไปได้เพราะความฟุ่มเฟือยของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรื่องเสื้อผ้าและเครื่องประดับ เหนือรายการใช้จ่ายอื่นๆ ไม่ใช่เพราะการขาดแคลนด้านการผลิตสิ่งทอในดินแดนได้ลม ผ้าเป็นรายการหลักของการผลิตและฝ้ายเป็นผลิตผลเกษตรที่สำคัญต่อจากอาหาร แม้แต่ชิ้นส่วนของผ้าฝ้ายของท้องถิ่นก็ยังใช้แทนเงินในบางพื้นที่ของซูลาเวซี และบูตัน ขณะที่ในซามะกัสซาร์ และ ลูซอน สิ่งที่จำวอานานิคมยุโรปเรียกร้องเป็นบรรณาการแต่แรกได้แก่ผ้าทอพื้นเมือง (Cote 1979: 56; Rouffaer 1904: 12 – 13; Riquel 1573: 241; Stavorinus 1798 II: 261) ผ้าอินเดียและจีนนั้นอภิชนที่มั่งคั่งจะซื้อเพราะสีสดใส ลวดลายสวยงาม และสถานภาพในฐานะเป็นสิ่งหายาก แต่ประชาชนส่วนใหญ่ใช้ผ้าท้องถิ่นหรือภูมิภาค

ครอว์เฟิร์ด (1820 I: 176 – 78) อาจจะถูก อย่างน้อยก็สำหรับกลุ่มหมู่เกาะ ที่สรุปว่าการทอผ้าได้พัฒนาขึ้นแต่แรกเพื่อผ้าที่ทำด้วยใยไม้ เนื่องด้วยคำที่ใช้ในเรื่องการทอเป็นคำในภาษา

ออสเตรเลียเขียน ขณะที่ศัพท์สำหรับการผลิตฝ้ายและไหมเป็นคำจากสันสกฤต แต่ก็เป็นเรื่องในอดีตที่นานมาแล้ว เมื่อมาถึงศตวรรษที่ 16 และ 17 มีการปลูกฝ้ายอย่างกว้างขวางในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และผู้คนส่วนใหญ่สวมผ้าฝ้าย ร่องรอยที่หลงเหลือจากระบบที่เก่าแก่กว่า คงอยู่ในพื้นที่ซึ่งไม่มีระยะเวลาที่แล้งพอที่จะปลูกฝ้ายอย่างได้ผล และไม่มีกำลังเงินพอที่จะนำเข้า พื้นที่ส่วนใหญ่ของมลายู (นอกจากกลันตัน) อยู่ในกรณีแรกแต่ก็ได้นำเข้าเข้ามาจากอินเดีย ชาว และ ชูลาเวซี (Eredia 1613: 39) ในพื้นที่ซึ่งโชคดียังน้อยกว่าได้แก่สุมาตราใต้ บอร์เนียว ชูลาเวซี และ โมลุกกะ มีผ้าที่ไม่ทน ลักษณะคล้ายกับผ้าตาปา (tapa) ของพวกโพลินีเซียน ทำโดยแช่เปลือกชั้นในของต้นไม้บางชนิดแล้วทุบจนนุ่มและแบน แต่เวลาฝนตกต้องถอดออกมิเช่นนั้นแล้วผ้าจะหลุดเป็นชิ้นๆ (Pigafetta 1524: 72; Navarrete 1676: 110; Marsden 1783: 49)

ผ้าเนื้อดีกว่าสามารถทำได้ หากหาเส้นใยจากต้นกล้วยป่า (*Musa textilis*) ได้ ต้นกล้วยชนิดนี้เป็นพืชพื้นเมืองของฟิลิปปินส์ และผู้ที่เจอ เนโกรส ซามาร์ไลท์ และมินดาเนา รวมทั้ง ชูลาเวซีเหนือ ส่วนใหญ่สวมเสื้อผ้าทำด้วยใยชนิดนี้ ในลูซอนและปาไน ที่แล้งกว่าสามารถปลูกฝ้ายได้และเป็นที่นิยมมากกว่า (Alcina 1668 III: 99; Loarca 1582: 43 – 73; Dampier 1697: 217; Jasper and Pirngadie 1912: 55)

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการปลูกฝ้ายและส่งออกไปจีนเป็นเวลานานมาแล้ว บันทึกของจีนชวนให้คิดว่า อาจมีการนำต้นฝ้ายเข้าไปในจีนตอนใต้จากเวียดนามในศตวรรษที่ 7 (Nguyen 1970: 52) จากศตวรรษที่ 13 ถึง 17 พ่อค้าชาวจีนซื้อด้ายและผ้าฝ้ายที่ทำเรื่องต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะที่เวียดนาม ลูซอน และชวา (Chau Ju-kua 1250: 46 – 48, 78, 160 – 61; Morga 1609: 263; Wheatley 1961: 77 – 83) อย่างน้อยภายในศตวรรษที่ 18 มีรายงานอย่างละเอียดปรากฏเป็นครั้งแรกว่าพม่าตอนกลางผลิตฝ้ายปริมาณมากลำเลียงทางแม่น้ำอิรวดีขึ้นไปยังตลาดกลางที่เมืองสะกาย ที่นี้ก็จะมีการทำความสะอาดฝ้าย ปั่นเป็นเส้นด้ายเพื่อขายแก่พ่อค้าผู้จะนำไปยูนนานและส่วนอื่นๆของจีน (Symes 1827 II: 187; Cox 1821: 46)

พื้นที่ปลูกฝ้ายแหล่งใหญ่อื่นๆ ซึ่งส่งออกไปยังตลาดใกล้เคียงภายในหมู่เกาะได้แก่ ชวา ตะวันออก บาห์ลี (รูปที่ 16) ชุมบาวา บุตัน และมุ่มตะวันออกเฉียงใต้ของชูลาเวซี ฝ้ายเป็นหนึ่งในสินค้าส่งออกของเขมรราวๆ ค.ศ. 1600 ลงไปตลาดทางใต้ไกลถึงปัตตานี (Groslier 1958: 152; van Neck 1604: 229) ฝ้ายนี้อาจจะปลูกในพื้นที่เดียวกันบนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงเหนือพนมเปญซึ่งในศตวรรษที่ 19 ผลิตได้ปริมาณมากพอ “ที่จะส่งไปทั่วโคชินจีน” (Mouhot 1864 II: 22; cf. Bouinais and Paulus 1885 I: 333, 533, 569) สยามและสุมาตราผลิตฝ้ายเพื่อการบริโภคในท้องถิ่นด้วยเหมือนกัน พื้นที่การผลิตที่สำคัญแห่งหนึ่งของสุมาตราคือผืนดินริมทะเล

ระหว่างปาดัง และ อินทรประทางชายฝั่งตะวันตก ซึ่งส่งฝ้ายไปทั่วมีนังกาเบา จนกระทั่งพวกฮอลันดาห้ามและสนับสนุน ให้ปลูกพริกไทยแทนในปลายศตวรรษที่ 17 (Oki 1979: 147 – 48)



รูปที่ 16 ภาพวาดของบาทลิตศวรรษ 1940 แสดงวิธีเก็บฝ้ายที่ทำกันมา

ไหมเป็นที่ยิมน้อยกว่า แม้ว่าทั้งต้นหม่อนและตัวไหมอาจมีอยู่ในท้องถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งสองอย่างมีอยู่ตามธรรมชาติ ในบางส่วนของอินโดนีเซียที่ตัวไหมสันนิษฐานว่าเป็นประเภท โพลีวอลไทนยุคต้นๆที่แพร่พันธุ์ได้ตลอดปี เมื่อเทียบกับชาวจีนผู้พัฒนาการต่อกิ่งต้นไม้ และผสมพันธุ์ตัวไหมจนเป็นศิลปะชั้นสูงและใช้คนงานจำนวนมาก วิธีของอินโดนีเซียตามที่ได้เห็นในสุมาตราเหนือดูเหมือนจะเป็นธรรมชาติไม่มีการวางแผน ผลิตไหมสีเหลืองเส้นไม่เรียบ (Ma Huan 1433: 119; Groenveltdt 1880: 93) ลูโดวิโค ดี วาร์เทมา (1510: 234) รายงานว่าตัวไหมที่นั่นเติบโตตามธรรมชาติบนต้นไม้ในป่า เช่นเดียวกับในสวน พงศาวดารมลายูสองฉบับบันทึกตำนานเรื่องหนึ่งว่าผู้ก่อตั้งเมืองท่านครรัฐมุลิมินดินแดนใต้ลมที่ปาไซ ในสุมาตราตอนเหนือ มีความสามารถมหัศจรรย์ที่จะเปลี่ยนตัวไหมเป็นเงินหรือทอง (*Hikayat Raja-Raja Pasai*: 51; *Sejarah Melayu* 1612: 40 – 41) เรื่องนี้อาจแสดงให้เห็นความสำคัญของการเลี้ยงไหมในการพัฒนาปาไซในระยะต้น ไหมของภูมิภาคนั้นเป็นแหล่งสำคัญที่จะส่งไปยังสุมาตรา หรือแม้แต่อินเดียมาจนถึงช่วงยี่สิบห้าปีแรกของศตวรรษที่ 17 (Barros 1563 III: I, 508; Beaulier 1666: 99; Nicholls 1617: 73)

อัลบูเกอร์เก้ได้รู้เรื่องไหมของปาไซ ขณะเดินทางไปตีมะละกาใน ค.ศ. 1511 เขาส่งผู้ระงับกรณีพิพาทชาวเจนัว จิโวนนี ดา เอ็มโปลี จากอินเดียไปเจรจาจัดซื้อไหมที่ปาไซผลิตได้ทั้งหมด รายงาน

ได้บอกเอมโปลีว่า เขาอาจจะต้องใช้จ่ายเงินถึงหนึ่งหมื่นดุกัต “ราคาเดียวกับที่ได้ขายให้ชาวคุชราต ก่อนหน้านี้” (Empoli 1514: 148) แม้ว่าจะเป็น การพูดเกินจริง ผลผลิตไหมในสุมาตราตอนเหนือ (พิชิตโดยอาจะห์ ในทศวรรษ 1520) ลดลงอย่างรวดเร็วในศตวรรษต่อมา เมื่อไหมจีนหาได้ง่ายขึ้น และไม่มีการปลูกต้นหม่อนทดแทนส่วนที่สูญเสียไปเพราะการปลูกข้าว และพริกไทย

แหล่งไหมพื้นเมืองสี่แหล่งที่สำคัญคือซูลาเวซีใต้ที่การเพาะเลี้ยงยังคงทำกันต่อมาที่รัฐ วาโจของชาวบูกิส จนถึงสมัยใหม่ การเลี้ยงไหมนี้ซึ่งให้สีสันกับโครงสร้างงานของพวกบูกิส คูโต (1645 V: ii, 86) ได้บันทึกไว้ตามรายงานจากทศวรรษ 1540

ในประเทศต่างๆบนแผ่นดินใหญ่ วิธีการผลิตไหมดูเหมือนจะได้อิทธิพลจากวิธีการของจีนที่ ต้องพิถีพิถันกว่านี้มาก ตามเรื่องที่เล่าสืบทอดกันมาในพม่า พระเจ้าอโนรธา (Shway Yoe 1882: 268) ผู้ยิ่งใหญ่ในศตวรรษที่ 11 ได้นำตัวไหมมาจากจีน ชาวไทยผู้คงจะได้้นำการทอไหมมาจากจีนในศตวรรษที่ผ่านมาได้แนะนำแก่เขมรระหว่าง การเยือนของ โจว ต้ากวน (1297: 30) แม้จะเป็นที่ประจักษ์ว่าในที่ลุ่มตอนกลางของไทยไม่สามารถปลูกหม่อนได้ (La Loubère 1691: 13) มีแต่เวียดนามเท่านั้น ที่การผลิตไหมหน้าผ้าย “ประชาชนทุกคนแต่งตัวด้วยผ้าไหม” (San Antonio 1604: 24) วิธีการของเวียดนามในการผลิตและย้อมไหม ก้าวหน้าและพิถีพิถันเหมือน ของจีนและญี่ปุ่นในศตวรรษที่ 17 และผลผลิตเป็นที่ต้องการของพ่อค้าต่างชาติ แต่สินค้าส่งออก เป็นปริมาณมากที่สุดอยู่ในรูปของไหมดิบ พอค้าญี่ปุ่นนำไปเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งการค้านี้ ถูกโชกุนโตกุกวะห้าม ใน ค. ศ. 1617 (Nguyen 1970: 52, 93 – 94, 190)

การทอดย้อมไม่ว่าจะโดยการใช้ล่อนหม่นหรือแกนหม่นและไม้ปั่นด้าย การย้อมสีด้วยคราม หญ้าฝรั่น เปลือกฝ้าย (สีแดง) และ น้ำยาสกัดจากรากไม้ต่างๆ และการทอผ้าด้วยกี่สะพายหลัง เป็นงานของผู้หญิงทั้งสิ้น รูปแบบพื้นฐานเป็นเช่นนี้ในสังคมก่อนยุคอุตสาหกรรมหลายพื้นที่ แต่ละ ครัวเรือนมุ้งที่จะไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้ใดในเรื่องผ้า “ในกระท่อม [ชาว] ทุกหลังจะมีล้อทอดย้อมและ กี่ (Raffles 1817 I: 86; cf. Symes 1827 I: 229; Gervaise 1701: 74) แม้แต่ในท้องถิ่นที่มีความ เชี่ยวชาญพิเศษในการผลิตผ้าเพื่อส่งออก กิจการก็ยังคงอยู่ในมือของผู้หญิง ผิดจากรูปแบบใน อินเดียและจีน ด้วยเหตุนี้ครอว์เฟิร์ด (1820 I: 178) จึงได้ถือว่าการพัฒนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สิ่งทออยู่ในระดับต่ำ แต่ควรพิจารณาว่า เป็นส่วนหนึ่งของการมองโลกแบบทวิทัศน์ คือการคิดว่างานส่วนใหญ่เป็นของหญิงหรือชายอย่างชัดเจน

น่าแปลกที่วิทยาการด้านผลิตสิ่งทอไม่มีความแตกต่างกันนัก ดูเหมือนว่าล้อทอดย้อมยังไม่ ไปถึงฟิลิปปินส์ก่อน ค.ศ.1600 (Scott 1982: 528) แต่ก็พบทางแถบทิศตะวันออกไกลไปถึง ซูลาเวซีใต้ และมาลูกู โจว ต้ากวน (1297: 30) เห็นว่ากี่สะพายหลังในเขมรเล็กมากจนไม่น่าจะ เป็นกี่เลย พวกผู้หญิงใช้กันทั่วทั้งภูมิภาค การผลิตนั้นช้า มีการคำนวณในชวาในศตวรรษที่ 18 ว่า

ผู้หญิงหนึ่งคนใช้เวลาหนึ่งเดือนที่จะปั่นด้ายน้ำหนักหนึ่งปอนด์ และอีกหนึ่งเดือนที่จะทอเป็นผ้ายาว 10 หลา (Hooijman 1780: 423 – 25; cf. Crawford 1820 I: 178 – 79) ปัญหาใหญ่คือความแคบของผ้าที่กำหนดโดยระบบที่สะพายหลัง ดังนั้นจึงผลิตได้แต่ “ผ้าผืนเล็กๆแคบสั้น” เท่านั้น (Galvão 1544: 123) ต้องเอาผ้าสองผืนมาเย็บตรงกลางเพื่อทำผ้าใสร่งตามแบบมุสลิม-มลายูใหม่

ส่วนเรื่องการใช้สีและลวดลายมีการดำเนินงานในลักษณะความชำนาญเฉพาะทางอย่างสูง ในศตวรรษที่ 16 ปรากฏว่าชาวตะวันตก บาหลี และ ชุมบาวา เป็นผู้ส่งออกผ้ารายใหญ่ โดยใช้ประโยชน์จากการปลูกฝ้ายอย่างมากมายในพื้นที่แห้งแล้งของเกาะเหล่านี้ ผ้าชาวไปถึงสุมาตราตอนเหนือในต้นศตวรรษที่ 15 (Groenveltdt 1880: 88) และตอนปลายศตวรรษที่ 16 ผ้าฝ้ายลายทาง (ลูริก) จากปานารูกัน และปาซุวัน ยังคงเป็นที่นิยมในมะละกา (Lodewycksz 1598: 100 – 01) อย่างไรก็ตามสำหรับตลาดโมลุกกะที่สำคัญ แม้แต่พ่อค้าชาวชวาก็ยังแวะที่เกรซีเพื่อเอาผ้ามาดูรา หรือถ้าจะให้ดีกว่านั้นก็แวะที่บาหลีหรือชุมบาวาเพื่อรับผ้าฝ้ายสีสดไสทด้วยวิธีอีกัต (มัดหมี่) ซึ่งเกาะเหล่านี้มีชื่อเสียงอยู่แล้ว (Heemskerck 1600: 448, 452; Lodewycksz 1598: 119 – 20) ช่างทอผ้าชาวเสียเปรียบในข้อที่ว่าไม่สามารถทอลายในผ้าด้วยด้ายสีต่างๆ ขณะที่วิธีบาติกซึ่งได้แก่การย้อมลายไปบนผ้าโดยทาเทียนส่วนที่เหลือ ยังไม่สามารถแข่งขันได้ในเชิงเศรษฐกิจเพราะต้องใช้แรงงานมาก

ในช่วงศตวรรษที่ 17 ชูลาเวซีได้ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นผู้นำทางการส่งออกผ้าของกลุ่มหมู่เกาะ เป็นที่ประจักษ์ว่ากระบวนการนี้ดำเนินไปได้ด้วยดี เพราะความสำเร็จของมะกัสซาร์ ที่กลายเป็นจุดหยุดพักที่สำคัญสำหรับพ่อค้าเครื่องเทศผู้มีเชื้อชาวฮอลันดาที่มุ่งหน้าไปมาลากู และการยึดศูนย์ส่งออกซึ่งเป็นที่ยอมรับกันเช่น ชุมบาวา (1617) และ เซลาเยร์ โมลุกกะเป็นตลาดที่สำคัญในระยะแรกของการขยายการส่งออก ความดีส่วนหนึ่งควรจะได้แก่จิตใจฝักใฝ่ในนวัตกรรมซึ่งเป็นที่เลื่องลือของชาวมะกัสซาร์ ในศตวรรษที่ 17 และชาวบูกิสในศตวรรษที่ 18 เนื่องจากผ้าของคนพวกนี้มีชื่อว่าฝีมือทอประณีต สม่่าเสมอ และสีสด—ส่วนใหญ่จะเป็นลายตาหมากรุกที่ชาวมุสลิมนิยม (Rouffaer 1904: 4; Forrest 1792: 79) การปลูกฝ้ายและทอผ้ากระจุกกันอยู่ที่เกาะเซลาเยร์ และท้องที่ลึกเข้าไปใน บูลูกัมบา และปีรา ทั้งสองแห่งตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมยิ่งบนเส้นทางไปมาลากู แต่แห้งแล้งไม่อุดมสมบูรณ์พอสำหรับการปลูกข้าว ดังนั้นผู้ชายในพื้นที่เหล่านี้จึงอุทิศตนให้กับการต่อเรือ และผู้หญิงก็ทุ่มเทให้กับการทอผ้า เมื่อถึงทศวรรษ 1660 มีการซื้อขายผ้าเซลาเยร์ ตามท่าเรือมะกัสซาร์ ไปจนถึงบอร์เนียว หมู่เกาะซุนดาน้อย และมะนิลา (Speelman 1670A: 103 – 07, 112 – 13) เมื่อมะกัสซาร์เสียแก่พวกฮอลันดาใน ค.ศ. 1669 พ่อค้าบูกิสก็เริ่มครอบครองการค้าฝ้ายของมะกัสซาร์ และนำฝ้ายไปยังเกาะต่างๆในโลกชาวมลายู (Lennon 1796: 271 – 72, 326; Marsden 1783: 52; Donselar 1857: 302)



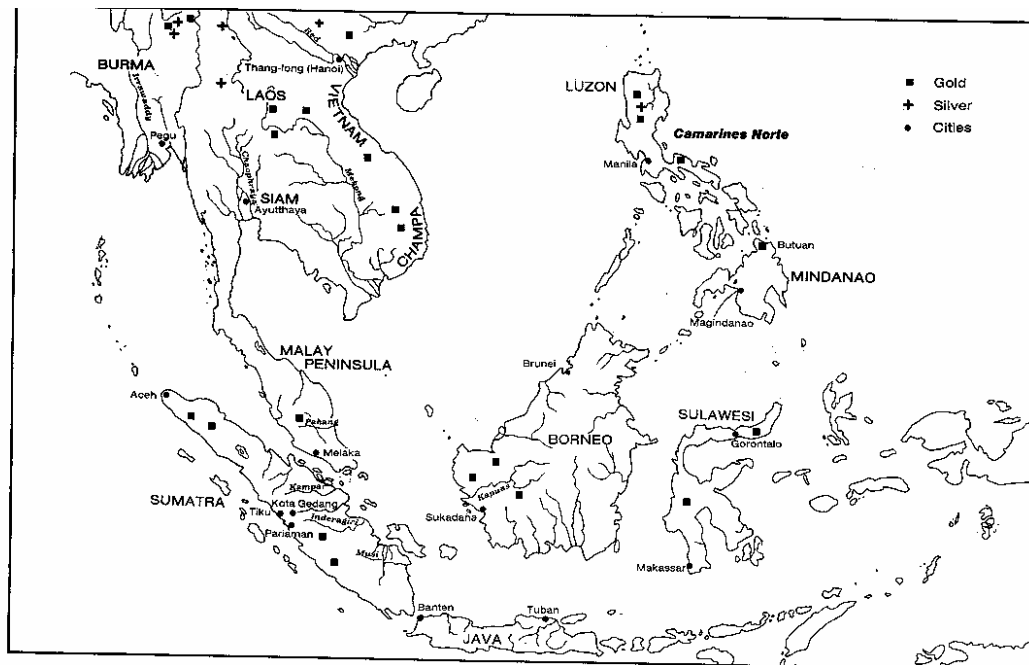
แต่ผ้าทองถิ่นไม่เคยตีค่าสูงเท่ากับผ้าคุชราตที่สวยาม ความสดใสของผ้าชนิดนี้ไม่มีที่ใดในดินแดนใดลุ่มเทียบได้ เมื่อต้องการเน้นถึงความเลอเลิศของของขวัญจากกษัตริย์ พงศาวดารไทยอธิบายว่าเป็นผ้าทอด้วยไหมที่ส่งเข้ามาเท่านั้น “ไม่มีการเสริมด้วยเส้นไหมไทย” (ไตรภูมิฉา 1345: 176) กษัตริย์ในมาลากูองค์หนึ่งผู้ทรงร่ำรวยจากงานพลูได้พระราชทานของขวัญแต่งงานเป็นผ้า 500 ชิ้นที่ตีราคาไว้มาก เป็นไหมปาโตลา (*patola*) จากคุชราต แม้ว่าแต่ละชิ้นขึ้นชื่อว่าราคา ที่นั้นเท่ากับงานพลูครั้งต้น (Pigafetta 1524: 76; cf. Barbosa 1518: 198 – 99)

เพราะว่าผ้าที่สวยามแปลกตาเป็นรายการใหญ่ที่สุดในรายการสินค้าฟุ่มเฟือย ระดับของสินค้านำเข้าเป็นตัวบ่งชี้ที่ดีของระดับความเจริญรุ่งเรือง ในช่วงเวลาที่ไม่มีการยับยั้งการส่งออกเครื่องเทศและผลิตภัณฑ์พื้นเมืองอื่นๆ การนำเข้าผ้าจากอินเดียจำนวนมากสนองความต้องการส่วนใหญ่ของประชากรเมืองและครอบครัวไปถึงอภิชนในชนบท ผ้าที่นำเข้ามายังมีภาระการราวๆ ค.ศ. 1510 เป็นสินค้าส่วนใหญ่ในเรือปีละ 15 ลำจาก คุชราต โคโรมันเดล และเบงกอล ซึ่งปีเรส (1515: 92, 269 – 72; cf. Meilink-Roelofs 1962: 87 – 88) ตีราคาว่าห้าแสนรูชาโด ประมาณครึ่งหนึ่งของเรือจำนวนนี้บรรทุกผ้าอินเดียไปยังอาเจะห์ ในครั้งแรกของศตวรรษที่ 17 (Verhoeff 1611: 242; Mundy 1667: 329 – 30, 338; Clark 1643: 282) เมื่อพ่อค้าคนกลางชาวอังกฤษที่นั่นเชื่อว่าเขาสามารถขายผ้าอินเดียรวมทั้งสิ้นปีละ 4,500 กุลี (90,000 ชิ้น) รวมทั้ง ผ้ายืดอีก 100 บาฮาร์ (17 ตัน) (Nicholls 1617: 71) มีการประเมินว่ายุคนำเข้าผ้าจากอินเดียแต่ละปีเป็นเงินราวๆ 7,500 กิลเดอร์ (30,000 เรียล) ในศตวรรษที่ 17 (Smith 1974: 259) มะกัสซาร์นำเข้ามากกว่าจำนวนนี้ในทศวรรษ 1630 โดยประมาณการบริโภค (บางส่วนส่งออกต่อ) เป็นเงิน 120,000 เรียลตามราคาของอินเดีย หรือสองเท่าของจำนวนนั้นตามราคามะกัสซาร์ (Coulson and Ivy 1636: 294) แต่เมื่อการค้าถูกตัดทอนลงเช่นที่เกิดขึ้นที่บันเต็นระหว่างฮอลันดากับอาหารเข้ามกรุก ก็พื้นเมืองก็เริ่มไม่ว่างและมีการกลับสู่สภาพพึ่งพาตัวเองอย่างรวดเร็วในเรื่องผ้า (Coen 1617: 293; Meilink-Roelofs 1962: 244, 258)

## เครื่องทองและเงิน

ปาตุกา ศรี สุลต่าน . . . กษัตริย์พระองค์เดียวแห่งสุมาตรา . . . ทำทางของพระองค์ดังามเหมือนทองที่ตีเยี่ยม กษัตริย์แห่งปรียามัน และภูเขาทอง . . . กษัตริย์แห่งพระกลดทองคำ ที่ประทับนั่งเป็นเสื้อทอง พระลัญจกรทุกองค์เป็นทองครึ่งหนึ่งเงินครึ่งหนึ่ง เครื่องใช้ในการสง ทำด้วยเงินและทอง ที่ฝังพระศพทำด้วยทอง . . . ภาชนะใส่เครื่องเสวยทั้งหมดทำด้วยเงินและทอง

เครื่องประดับกายเป็นรายการสำคัญในค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยรองจากผ้า โดยเฉพาะเครื่องทองรูปพรรณเป็นที่ต้องการอยู่เสมอ ซึ่งเป็นทั้งวิธีออมทรัพย์อย่างหนึ่ง บ่งบอกถึงความมั่งคั่งและสถานภาพ และเป็นเครื่องประดับ เพื่อวัตถุประสงค์นี้ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงใช้ทองที่บริสุทธิ์และอ่อนมากซึ่งสามารถเอากลับมาทำใหม่ ตัด และขายทั้งหมดหรือบางส่วนตามความต้องการด้านการค้าได้อย่างง่ายดาย ผู้ทรงอำนาจเท่านั้นที่สามารถวัดความมั่งคั่งอย่างฟุ่มเฟือยแบบสุลต่านยะโฮร์ตามที่กล่าวข้างต้น แม้แต่ลูกของผู้มีฐานะก็เนื้อตัวเปล่าเปลือยแต่ยังสวมกำไลเงินและทองและคล้องสร้อย (La Loubère 1691: 27; Goudswaard 1860: 347)



แผนที่ 3 แหล่งขุดแร่ทองและแร่เงิน ก่อน ค.ศ. 1700

ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ไม่ทำเหรียญเงินหรือทองออกมาใช้เป็นเงินตราหมุนเวียน ราคาของสินค้าที่ซื้อจะจ่ายเป็นเงินหรือทองที่ชั่งอย่างพิถีพิถัน ดังนั้นพ่อค้าต้องรู้วิธีชั่งทอง (บนเกาเขต่าง ๆ) หรือ เงิน (บนแผ่นดินใหญ่) เพื่อดำเนินกิจการของตน ชิรีโน (1604: 363) กล่าวว่าชาวฟิลิปปินส์ทุกคนจะมีตาชั่งเล็กๆ ติดตัวเพื่อการนี้ และชาวตากาล็อกทำให้ชาวสเปนรุ่นแรกๆ ประหลาดใจโดยเอาหินลองทองออกมาตรวจสอบคุณภาพของทองแม้จะน้อยนิดที่ใช้ซื้ออาหาร (Sande 1577: 100)

การให้ความสำคัญกับทองในดินแดนได้ลุ่มก็คงจะเนื่องมาจากมีทองอยู่อย่างแพร่หลาย—  
เฉพาะอย่างยิ่งในสุมาตรา คาบสมุทรมลายู ลูซอน จามปา และ ซูลาเวซีตอนเหนือ (ดูแผนที่ 3)

จนถึงต้นศตวรรษที่ 17 เมืองในพื้นที่มีนังกาเบา ในสุมาตราตอนกลางเป็นแหล่งที่อุดม  
สมบูรณ์ที่สุดของภูมิภาค เป็นที่มาของตำนานเรื่องความร่ำรวยทองของอาณาจักรศรีวิชัยยุคต้น  
ทองได้มาจากการร่อนทรายในแม่น้ำด้านตะวันออกและจากการขุดหาตามภูเขาที่มีนังกาเบา  
กล่าวกันว่าครั้งหนึ่งที่นี่มีเมืองต่างๆ 1,200 แห่ง (Marsden 1783: 168; cf. Eredia 1600: 238  
– 39) เซลยชาวโปรตุเกสที่มะละกาคคนหนึ่งรู้ว่า ทอง 9 ถึง 10 บาฮาร์<sup>1</sup> ที่นำเข้ามายังมะละกา  
ในแต่ละปีนั้น ส่วนหนึ่งมาจากมีนังกาเบา และส่วนหนึ่งจากรัฐปะหังในมลายูตะวันออก (Araujo  
1510: 28) หลังจากพวกโปรตุเกสยึดมะละกาได้แล้ว และอาจะห์ขยายตัวลงไปตามฝั่งทะเล  
ตะวันตกของสุมาตรา ทองจากมีนังกาเบาส่วนใหญ่จะส่งไปที่อาจะห์ โดยผ่านเมืองท่าดีกู และ  
ปาริยามัน ทองเหล่านี้มีส่วนเสริมความมั่งคั่งอันมหัศจรรย์ของพระเจ้าอิสกันดาร์ มูดา (1607 –  
36) กษัตริย์อาจะห์ที่เข้มแข็งที่สุด เล่าลือกันว่าครั้งหนึ่งพระองค์มีทอง 100 บาฮาร์ (Beaulieu  
1666: 55, 44; cf. Dobbin 1983: 23 – 26) แม้ว่าอาจะห์จะสูญเสียทางเข้าถึงเมืองที่มีนังกา  
เบาไปในทศวรรษ 1660 แต่ก็ได้มีการพัฒนาเมืองใหม่ๆทางส่วนเหนือของเทือกเขาบูกิตบาไรชันที่  
มีแร่ทองในดินแดนอาจะห์ เช่นเดียวกับที่มีนังกาเบา งานของคนทำเหมืองก็ยังคงเป็นงานที่เหน็ด  
เหนื่อยมาก อันตรายและเสี่ยงต่อโรคภัย แต่ผลกำไรสำหรับนายทุนผู้สนับสนุนอยู่ในเมืองหลวง  
นั้นมากมายมหาศาลทำให้อาจะห์ในปลายศตวรรษที่ 17 ได้ชื่อว่าเป็นเมืองที่ร่ำรวยที่สุดในภูมิภาค  
(Dampier 1699: 93 – 94; Ibrahim 1688: 174 – 75; *Hikayat Pocat Muhamat*: 114 – 15;  
Veltman 1919: 72 – 76)

การค้าทองในฟิลิปปินส์ส่วนใหญ่ควบคุมโดยพวกอีโกรอด แห่งกลุ่มเทือกเขาลูซอน “พวกนี้  
ไม่ได้ถูกลงโทษให้ทองบริสุทธิ์อย่างสมบูรณ์หรือให้อยู่ในสภาพดีเยี่ยม แต่นำทองไปยังสถานที่บาง  
แห่งในอีโลกอส แล้วแลกกับข้าว หมู ควาย ผ้าห่ม และของอื่นๆที่พวกเขาขาด คนที่อีโลกอสจะ  
ดำเนินการตระเตรียมและทำให้ทองบริสุทธิ์ต่อไปจนเสร็จ แล้วนำทองออกไปจำหน่ายทั่วประเทศ”  
(Morga 1609: 261)

มีการทำเหมืองและร่อนทองทางตอนเหนือที่เต็มไปด้วยภูเขาของแผ่นดินใหญ่เอเชีย  
ตะวันออกเฉียงใต้ ในพื้นที่ติดกันกับญวนนานที่อุดมไปด้วยทอง แต่ในบรรดาประเทศบน

---

<sup>1</sup> ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ รวมทั้งผู้สังเกตการณ์ร่วมสมัยชาวยุโรปเช่น Barbosa (1518 II: 175) ถือว่า ทองหนึ่งบา  
ฮาร์ เหมือนกับพริกไทยหนึ่งบาฮาร์ คือประมาณ 180 กก. แต่ *Klinkert's Nieuw Maleisch-Nederlandsch  
Woordenboek* ยืนยันว่าเมื่อชั่งทอง หนึ่งบาฮาร์ เท่ากับ 7.25 กก. เท่านั้น ซึ่งจะทำให้ทองที่มะละกา นำเข้าเป็น  
จำนวน 70 กก. ต่อปี ซึ่งไม่น่าแปลกใจแต่อย่างใด

แผ่นดินใหญ่ มีเพียงจามปา และเวียดนามใต้ปกครองโดยราชวงศ์เหงียน ที่เป็นผู้ส่งออกทองเป็นจำนวนมาก หลังจากเวียดนามขยายอาณาจักรเข้าไปในมณฑลจามของ กวางหน่า ในศตวรรษที่ 15 กษัตริย์ราชวงศ์เหงียน สามารถทำเหมืองและส่งออกทองคุณภาพสูงไปยังมะละกา (Pires 1515: 115; Nguyen 1970: 90 – 91; Whitmore 1983: 376) แหล่งที่สยามและพม่าได้ทองมาคือ ลาว และ ฉาน ทางตอนเหนือและใช้ทองที่ได้มาทั้งหมดเพื่อทำเครื่องประดับส่วนตัวหรือปิดอนุสรณ์สถานทางศาสนาที่ตั้งเป็นหย่อมๆอยู่ทั่วไป พม่าอาจเป็นผู้นำเข้าทองเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะจากญวนนาน ชวานั้นแน่นอนเป็นผู้นำเข้าทอง เพราะในบรรดาศูนย์ที่มีประชากรหนาแน่น มีแต่ชวาเท่านั้นที่ไม่มีแหล่งทองของตนเองในยุคนี้ วัน สุนส์ (1656: 182 – 83) มีข้อสงสัยว่าเหตุใดทองจึงมีราคาถูกในชวาเมื่อเทียบกับเงิน เขาได้แต่อธิบายว่ามักจะมีการลักลอบขุดหลุมศพยุคก่อนอิสลาม ซึ่งมีทองฝังอยู่มากมาย สันนิษฐานว่าในสมัยก่อนคงจะมีการทำเหมืองหรือนำเข้ามาเป็นจำนวนมาก

เงินมีค่าน้อยกว่าและไม่ค่อยมีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่าเงินมักจะปรากฏในหลายพื้นที่ที่มีการทำเหมืองทอง—สุมาตรา และ บริเวณเขาในพื้นที่ที่ปัจจุบันเป็นพม่า ลาว และ เวียดนาม แหล่งที่ใหญ่ที่สุดคือเหมืองบอว์ดวิน (Bawdwin) ในรัฐฉาน อยู่บนแนวหนึ่งที่ไหลลงแม่น้ำ อีรวดี มีการคำนวณว่าเหมืองนี้ผลิตเงินเฉลี่ยปีละประมาณสามพันกิโลกรัมจากศตวรรษที่ 15 ถึง 18 เมื่อคนทำส่วนใหญ่เป็นชาวจีน (Deyell 1983: 222 – 23)

โดยรวมแล้วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อุดมไปด้วยทองแต่ไม่มีใครมีเงิน มีการไหลออกของทองจำนวนมาก จากสุมาตราและมลายูเพื่อซื้อผ้าอินเดีย (Beaulieu 1666: 57 – 58) จากฟิลิปปินส์ ไปถึงเม็กซิโกเป็น “บรรณาการ” จัดเก็บโดยผู้พิชิตชาวสเปน (Schurz 1939: 32) และจากทางใต้ของเวียดนามเพื่อจ่ายซื้อกำมะถันและสินค้านำเข้าอื่นๆ เงิน ซึ่งได้รับความสนใจน้อย ก่อนศตวรรษที่ 16 ยกเว้นในพม่าและลาว เริ่มหลังไหลเข้ามาหลังจากนั้น สำหรับชาวญี่ปุ่นระหว่างที่เข้ามาในวงการค้าเอเชียช่วงสั้นๆ ในศตวรรษที่ 16 และต้นศตวรรษที่ 17 และสำหรับชาวโปรตุเกส สเปน และฮอลันดาที่ได้เงินจากโลกใหม่เป็นจำนวนมาก โลหะสีเทาเป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่ความมั่งคั่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ระหว่างศตวรรษที่ 17 เหรียญเงินเริ่มเข้ามาครองตลาดพื้นเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไป ดังนั้นจึงมีเงินแพร่หลายอยู่มากจนนำมาดัดแปลงเป็นภาชนะเครื่องใช้

หน้าที่ของทองและเงินในฐานะเครื่องประดับและเครื่องบ่งบอกสถานภาพนอกเหนือจากการลงทุน ทำให้แน่ใจได้ว่าที่ใดที่มีความมั่งคั่งก็จะมีช่างทอง ช่างคนเดียวจะทำงานกับโลหะทั้งสองชนิด และมักจะผสมเงินและทองในอัตราส่วนหนึ่งต่อสอง (Veltman 1904: 346) ราชธานีทั้งหลายจะมีช่างทองจำนวนมากเพียงพอที่จะสนองความต้องการของกษัตริย์และขุนนางที่ทำ

การค้า กล่าวกันว่าสุลต่าน อีสกันดาร์ มูดา เพียงองค์เดียวมีช่างทองสามร้อยคนรับราชการที่อา  
เจห์ และพระองค์ยังชักจูงช่างฝรั่งเศสเข้ามาอีกหนึ่งคนจากนายพลเรือโบลิเยอ (1666: 90, 100)  
ราชสำนักที่มั่งคั่งหลายแห่ง เช่น ชูราการ์ตา ยกยาการ์ตา ตูบัน และซีดาเย ในชวา ได้เริ่มประเพณี  
การทำเครื่องทองซึ่งคงอยู่หลังการล่มสลายของราชสำนัก ต่อมาก็ได้มีการส่งช่างทองสัญจร ไปขาย  
หรือรับงานชั่วคราวในศูนย์ใหม่ๆ ซีดาเยใน ค.ศ.1868 ยังคงมีช่างทอง 125 คนกับคนฝึกงาน 197  
คน (de Haan 1912 III: 217; Rouffaer: 91 – 95) โกตาเกดัง หนึ่งในหมู่บ้านที่ทำทองมาเป็น  
เวลานานของมินังกาเบา (สุมาตรา) ยังมีช่างทำงานอยู่ 347 คน รวบรวม ค.ศ.1890 (“Inlandsche”  
1894: 315)

การสอดด้ายทองและเงินเข้าในผ้าไหมซึ่งามระยับได้กลายเป็นศิลปะที่พัฒนาในระดับสูง  
อีกประเภทหนึ่ง เมืองสำคัญของอิสลามที่อยู่ใกล้แหล่งทอง โดยเฉพาะอาเจห์ ซีอะก์ และโกตา  
เกดังในสุมาตรา มีชื่อด้านทำผ้าโสร่ง ผ้าคล้องคอ และผ้าโพกศีรษะที่หรูหรา คณะทูตที่ไปยังราช  
สำนักอาเจห์ ได้รับพระราชทานผ้าแบบนี้ “ทอด้วยทอง เป็นงานที่ฝีมือประณีตยิ่ง” (Lancaster  
1603: 112) แม้ว่าจะอุดมไปด้วยทอง อาเจห์เองก็ยังนำเข้าเส้นทองเป็นครั้งคราวจากเกรซิช ซึ่ง  
อยู่ในชวาตะวันออก (Vlamingh 1644: 609) ดูเหมือนว่าช่างชาวชวาสามารถทำกำไรได้โดยไม่  
ต้องทำอะไรมาก เพียงแต่ทำทองที่นำเข้าให้เป็นเส้นสำหรับทอแล้วส่งออกไปอีกต่อหนึ่ง

ความเชี่ยวชาญในการประดิษฐ์และความประณีตของเครื่องทองและเงินของเอเชีย  
ตะวันออกเฉียงใต้เป็นที่ชื่นชมกันทั่วโลก แม้แต่ครอว์เฟิร์ด (1820 I: 183) ซึ่งตามธรรมดามักจะ  
แสดงการเหยียดหยามยังยอมรับว่าในเรื่องนี้ “พวกเขามีฝีมือเหนืองานช่างด้านอื่นๆ” งานทำ  
เครื่องทองทำให้มีคำศัพท์เกือบจะครึ่งหนึ่งของวงศ์ศัพท์ด้านงานโลหะในพจนานุกรมตากลอกของ  
ค.ศ.1613 (Scott 1982: 533) แม้ว่าเครื่องมือทำทองชาวอาเจห์ 22 ชนิดจะดูธรรมดาในสายตา  
ชาวยุโรปในศตวรรษที่ 19 แต่ก็ได้ให้วิธีการต่างๆ และงานฉลุลวดลายที่ละเอียดและซับซ้อนที่งาน  
ฝีมืออื่นๆ ไม่อาจเทียบได้ (Veltman 1904: 343 – 45; cf. Marsden 1783: 178 – 80) วาเชต์  
(Vachet) พระฝรั่งเศสผู้สอนศาสนาได้ถวายนาฬิกาหน้าปัดเงินที่ตีบอกเวลาแก่เจ้าชายองค์หนึ่งใน  
ราชวงศ์เหงียนแห่งโคชินจีนในศตวรรษที่ 17 เขาประหลาดใจที่ช่างทองของราชสำนักคนหนึ่ง  
สามารถแก้ลานตัวหนึ่งที่ทำงานบกพร่องได้ และเขาก็ต้องประหลาดใจยิ่งขึ้นไปอีกเมื่อ “หลังจาก  
เวลาผ่านไปยี่สิบสามหรือยี่สิบสี่วัน ช่างได้วางนาฬิกาสองเรือนบนมือผม ซึ่งเหมือนกันจนดูไม่ออก  
ว่าเรือนไหนใหม่เรือนไหนเก่า ซึ่งผมคงเห็นว่าเป็นเรื่องไม่น่าเชื่อหรือเป็นแค่ความฝัน หากไม่ได้  
ประสบด้วยตนเอง นาฬิกาทั้งสองเรือนเดินตรงเหมือนกัน” (อ้าง Nguyen 1970: 98)

## ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในเรื่องงานฝีมือ

การค้าทางทะเลและแม่น้ำที่หนาแน่นขึ้นสนับสนุนให้เกิดความชำนาญเฉพาะด้านใน การผลิตเกือบจะทุกอย่างที่เกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาและงานโลหะ หมู่บ้านที่มุ่งทำงานด้านเครื่องดินเผา เครื่องถ้วยชาม การสกัดปูนขาว หรือการหลอมโลหะ จะตั้งอยู่ใกล้แหล่งวัตถุดิบที่สำคัญ ศูนย์ทอผ้า เครื่องหนัง หรือต่อเรือ มักจะอยู่ในพื้นที่ซึ่งไม่เอื้อต่อการทำนาที่ให้ผลกำไร เช่นพื้นที่แห้งแล้ง ทางตะวันออกเฉียงใต้ของซูลาเวซี หรือ ทางตะวันออกของชวา

แต่ที่ดึงดูดการรวมตัวการผลิตที่สำคัญคือเมืองใหญ่ๆของยุคการค้า ที่จะมีผู้บริโภคนงานฝีมือชั้นเยี่ยมที่มั่งคั่ง รวมทั้งราชสำนัก ทั้งยังเป็นชุมทางการค้าท้องถิ่นและระหว่างประเทศ สินค้าพิเศษของท้องถิ่นก็อาจขนส่งและแลกเปลี่ยนกันได้ตามเส้นทางเหล่านี้ จึงเป็นธรรมดาที่ย่านพักอาศัยของช่าง ฝีมือเฉพาะด้านจะผุดขึ้นมากมายตามรอบนอกของแต่ละเมือง ในเมืองหลวงของอาเจะห์มี “ช่างทอง ช่างหล่อปืน ช่างต่อเรือ ช่างตัดเสื้อ ช่างทอผ้า ช่างทำหมวก ช่างปั้นหม้อ และคนกลั่นเหล้า . . . ช่างทำมิด และช่างตีเหล็ก” (Davies 1600: 151) ในทำนองเดียวกัน ชูเต็น (1636: 147) ตั้งข้อสังเกตว่า “ชาวสยามที่พำนักในเมืองและเขตที่ผู้คนหนาแน่นหากไม่เป็นข้าราชการสำนัก ก็จะเป็นนายทหาร พ่อค้า คนเรือ ชาวประมง เจ้าของร้านค้าหรือ ช่างฝีมือ แต่ละคนจะจำกัดตนเองให้อยู่ในสายอาชีพของตน” ทั้งลอง (ฮานอย) มีงานฝีมือหลากหลายเช่นเดียวกัน แต่มีช่างทำกระดาด และคนทำเครื่องเงินและผ้าไหมด้วย (Dampier 1699: 46)

ผู้แทนจากอังกฤษคนหนึ่งล่องเรือขึ้นไปตามแม่น้ำอิรวดีใน ค.ศ. 1795 เขาสังเกตว่าเริ่มเห็นหมู่บ้านบอยขึ้นเมื่อใกล้ถึง อมรปุระ เมืองหลวงของพม่า และในที่สุดก็เชื่อมต่อกันไป “แต่ละหมู่บ้าน . . . ส่วนใหญ่ผู้อยู่อาศัยจะเป็นชนชั้นหนึ่งโดยเฉพาะ ประกอบอาชีพแตกต่างกันไป หรือทำอาชีพที่พิเศษออกไป” (Symes 1827 II: 10) มีหลายเขตจากสามสิบหกเฟือง (*phuong*) หรือเขตปกครองของ ทั้งลอง ที่ได้ชื่อตามงานฝีมือของทีมนั้น เขตเมืองเช่นนี้แต่ละเขตจะควบคุมร้านที่เสนอผลิตผลของตนเป็นถนนๆไป (Nguyen 1970: 116) เมืองที่เป็นศูนย์การผลิตใหญ่ๆ ยังคงแสดงให้เห็นรูปแบบเช่นนี้มาจนถึงศตวรรษที่ 19 ตัวอย่างเช่นเมืองบรูไนมีช่างทำกริช ช่างทองเหลือง และคนทำน้ำมัน ประเภทละหนึ่งเขต ช่างเหล็กมีสองเขต รวมทั้งช่างผูกผ้าขัดแตะและจากมุงหลังคาสามเขต (St John 1862 II: 254 – 56) ในทำนองเดียวกัน ช่างฝีมือที่ สุระบายา ในศตวรรษที่ 19 ยังคงพำนักอาศัยในเขตสายอาชีพของตน—ช่างหนังที่ตุกานัน ช่างเครื่องทองแดง ที่กรังกัน ช่างแกะสลักงาช้างและไม้ที่ บูนุดัน ช่างเครื่องเรือนที่ ตัมบะก์-กริงซิง ช่างทอผ้าไหมปัก ด้ายเงินด้ายทอง (*songket*) ที่อัมเปล (Jasper 1904: 1; Hageman 1859: 141)

แม้ว่าฝีมือจะพัฒนาในระดับสูง ช่างผู้ชำนาญพิเศษมิได้พัฒนามาเป็นผู้ผลิตขนาดใหญ่ ด้วยเงินทุนของตนเอง หน่วยการผลิตพื้นฐานทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือครัวเรือน โดยมีญาติที่มาพึ่งพาอาศัยหรือคนฝึกงานสองสามคนทำงานกับช่าง แทนที่จะทำงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อสะสมให้ได้สินค้าจำนวนมาก หน่วยเช่นนี้มักจะผลิตเมื่อมีผู้สั่งเท่านั้น เดมปีเยร์ (1697: 227) บันทึกว่าที่เมืองหลวงของมาเก๊า (ฟิลิปปินส์ตอนใต้) ช่างทองและช่างเงินจะ“ทำอะไรก็ตามที่คุณต้องการ แต่ไม่มีร้านวางของสำเร็จรูปไว้ขาย” เช่นเดียวกันช่างเครื่องเงิน ช่างทองไหม และช่างเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมากในเมืองหลวงของเวียดนามเหนือจะเริ่มทำงานก็ต่อเมื่อเรือสินค้ามาเทียบท่าและจ่ายเงินล่วงหน้าให้ผลิตสินค้าเหล่านี้เพื่อส่งออก (Dampier 1699: 49) ดูเหมือนว่าพวกเขายังไม่ชอบที่จะเสี่ยงใช้โลหะแพงๆกับงานที่ไม่ได้มีการสั่งและจ่ายล่วงหน้า แม้แต่สองศตวรรษต่อมาที่สุระบายาในทศวรรษ 1850 เป็นที่รู้กันว่าช่างฝีมือชาวชวาจะทำงานต่อเมื่อได้รับเงินล่วงหน้าสำหรับงานหนึ่งงานใดโดยเฉพาะ ซึ่งเป็นการยอมรับข้อผูกพันชั่วคราวของการอุปถัมภ์และคุ้มครองกับผู้ซื้อ เมื่องานเสร็จข้อผูกพันนี้ก็จบลงและช่างก็เลิกผลิต (Hageman 1859: 142) ที่มาของรูปแบบนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะการแยกกันระหว่างพ่อค้ากับช่างฝีมือ แต่ปัจจัยสำคัญคือการขาดความมั่นใจเรื่องเงินทุนของผู้ทำงานอิสระ เมื่อไม่มีผู้อุปถัมภ์ที่ให้ความคุ้มครองหรือประกันผลของแรงงาน ช่างก็ไม่สามารถเสี่ยงกับการสะสมสินค้าที่อาจจะดึงดูดความโลภของผู้มีอำนาจ

พวกเขายังมีอีกเหตุผลบุคคลภายนอกเหมาเอาว่าเป็นทาสหรือบริวาร และอันที่จริงก็เป็นการยากที่จะขีดเส้นระหว่างทาสที่ซื้อมาแล้วสนับสนุนให้ทำงานอดิเรกเลี้ยงตัวเอง และช่างฝีมือที่มีพันธะผูกพันโดยสัญญาถาวรกับผู้อุปถัมภ์คนใดคนหนึ่ง “แต่ไม่มีมาตรการเข้มงวดอะไรที่เจ้านายจะใช้กับทาสของตน นอกจากงานที่ต่ำต้อยที่สุด เช่นทำงานรับใช้สารพัดอย่าง แต่ผู้ที่สามารถใช้มือทำอย่างอื่นได้นอกจากงานหนักก็จะเป็นอยู่ดีพอสมควร จากความอดสาหัสของตนไม่แต่เท่านั้น ยังได้รับการสนับสนุนจากเจ้านายผู้มักจะให้ยืมเงินทุนเพื่อไปเริ่มต้นการค้าหรือกิจการสักอย่างหนึ่ง” (Dampier 1699: 98, กล่าวถึงอาเจะห์) ที่บัตินใน ค.ศ. 1596 ทาสผู้หญิงมักจะปั่นด้ายและทอผ้าให้เจ้านาย อันเป็นสิ่งที่ขายได้ (Lodewycksz 1598: 129) ที่มะละกาก่อนการครอบครองของโปรตุเกสใน ค.ศ. 1511 ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวชวาที่ตกเป็นทาสหรือบริวารของพ่อค้าชาวที่จัดหาเสบียงอาหารให้มะละกา และได้ค้าขายที่นั่นเป็นส่วนใหญ่ พ่อค้าที่ร่ำรวยที่สุดผู้มีบรรดาศักดิ์เป็น อูตามา ดิราจา (Utama Diraja) กล่าวกันว่ามี “ทาส” เช่นนั้นในครอบครองแปดพันคน (Empoli 1514: 139 – 40; Barros 1563 II: ii, 52) ชาวชวาเหล่านี้เป็นช่างฝีมือชั้นนำของศูนย์ค้าขายใหญ่ “พวกเขาทำตุ้มแก่มาก งานอื่นๆที่ทำได้แก่ ปืนคาบชูด และอาวุธปืนชนิดอื่นๆทั้งหมด” (Barbosa 1518 II: 193) อัลบูเกอ์เกประทับใจในฝีมือของคนพวกนี้มากจนเขาส่งช่างไม้ชวา 60 คนลงเรือจากอู่เมืองมะละกาไปยังอินเดียหลังจากที่เขาตีเมืองนี้ได้เพราะเชื่อว่า “ช่างที่

ทำงานคล่องแคล่วมาก” พวกนี้จะสามารถซ่อมเรือโปรตุเกสบนฝั่งทะเลอินเดียได้ ช่างไม้เหล่านี้ไม่ได้ไปถึงอินเดียเลย ด้วยได้ก่อการกบฏและนำเรือโปรตุเกสไปยังปาไซที่ต้อนรับพวกเขาเป็นอย่างดี (Albuquerque 1557: 168)

ในราชธานีทั้งหลาย ซึ่งเป็นจุดรวมการผลิตที่สำคัญ ราชสำนักเองมีส่วนกำหนดความต้องการ สินค้ารายใหญ่ ตามธรรมดาแล้วช่างจะได้รับการดูแลอย่างดี และแม้แต่ผู้อุปถัมภ์ที่ทรงอำนาจก็ให้การยกย่อง แต่แรงงานของพวกเขาถือว่าเป็นบรรณาการแก่กษัตริย์หรือข้าราชการผู้ทำการค้า ช่างเหล่านี้ไม่ได้รับเงินเป็นค่าบริการแต่ก็ได้รับการอุปถัมภ์เลี้ยงดู ระบบภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดตามความพอใจ และปรากฏใช้ทั่วไปในราชธานีบางแห่งเช่นนี้ ชัดขวางการผลิตเพื่อการค้าเป็นอย่างมาก ตัวอย่างเช่น ใน ค.ศ. 1643 – 44 “ช่างทำเครื่องดนตรีวงกำมะลัน และช่างเหล็ก” จูฏาก็ถูกสุลต่านอากุล มาตารัม บังคับให้พยายามหล่อปืนใหญ่กระบอกมหึมา (*Babad ing Sangkala* 1738: 44 – 45) ในประเทศสยามชาวยุโรปเห็นว่าระบบเกณฑ์แรงงานเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนางานช่างฝีมือ “ไม่มีผู้ใดในประเทศนี้ที่กล้าเสี่ยงให้ตัวเองเด่นในศิลปะแขนงใดแขนงหนึ่งด้วยเกรงว่าจะถูกบังคับให้ทำงานโดยไม่มีค่าตอบแทนตลอดชีวิตในราชการของเจ้านาย” (La Loubère 1691: 69; cf. Poivre 1747: 57 – 60; Crawford 1828: 322)

ที่ที่เราพบช่างฝีมือรวมตัวกันอยู่อย่างหนาแน่นและขายผลิตผลโดยระบบการตลาดที่กว้างไกลอย่างเข้มข้น มักจะอยู่ที่ราชธานีเก่าที่เจ้านายผู้อุปถัมภ์ได้หมดอำนาจลงหรือย้ายออกไปดังจะเห็นได้จากศูนย์การผลิตที่ชายฝั่งด้านเหนือของชาวในศตวรรษที่ 19 เช่น เกรซิช และ สุระบายา (ลำริด) ตูบัน และ ซิดายู (ทอง) และ จาปารา (เครื่องเรือน) ช่างผู้ทำงานด้วยทองแดงจากชุดานที่ จิอันจัวร์ และซูเมดง ช่างทำอาวุธ เครื่องทอง เครื่องโลหะ ที่มีนังกาเบา และช่างโลหะของกลุ่มอื่นๆที่อยู่ตามภูเขาทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รอดพ้นมาได้เพราะอยู่ห่างไกลจากการผูกพันโดยตรง แต่อย่างน้อยจะมีตอนใดตอนหนึ่งในอดีตที่เรามักจะสืบสาวไปได้ว่าเคยมีความสัมพันธ์ในฐานะเมืองขึ้นกับราชสำนัก ศูนย์การผลิตในศตวรรษที่ 19 ที่เข้มข้นที่สุดในอินโดนีเซียในด้านปืนเล็ก และเครื่องลำริดคือ นคราซึ่งอยู่ขึ้นไปทางเหนือของแควหนึ่งของแม่น้ำบาริต ในบอร์เนียวได้ แม้ว่าเราไม่ค่อยจะได้รู้เรื่องช่างโลหะเหล่านี้ก่อนศตวรรษที่ 19 แต่อันที่จริงแล้วพวกนี้อยู่มานับตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 เมื่อ นคราเป็นราชธานีของดินแดนแห่งนี้ก่อนเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม เมื่อสุลต่านแห่งบันจาร์มาขึ้นมาตั้งอาณาจักรใกล้ปากแม่น้ำบาริต ช่างในเมืองนครามีอิสระมากขึ้นที่จะผลิตเพื่อตลาด—และมีจำนวนมากขึ้นจนต้องทำเช่นนั้น แม้ว่าสุลต่านจะไม่ได้เลี้ยงดูพวกนี้แล้วแต่พระองค์ก็ยังต้องการให้ผลิตอาวุธให้โดยไม่คิดราคาเท่ากับว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของบรรณาการ (Marschall 1968: 137 – 39; Lombard 1979: 240 – 41; Ras 1968: 626)



## เครื่องปั้นดินเผา

ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาที่ทำกันในพื้นที่ส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลาหลายพันปีมาแล้ว ได้ครอบคลุมไปถึงพื้นที่ห่างไกลที่สุดในยุคการค้า แป้นหมุนของช่วงนี้ได้มีการดัดแปลงใช้อย่างกว้างขวางแต่ไม่ทั่วทุกพื้นที่ ในกลุ่มหมู่เกาะทางตะวันออกและฟิลิปปินส์ เครื่องใช้ในครัวเรือนยังทำด้วยวิธี “พายและทิ้ง” แต่เพียงอย่างเดียว (Scott 1982: 531; Ellen and Glover 1974: 359) ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่จำกันได้แก่ ภาชนะสำหรับใส่และบรรจุน้ำ คนโทมีพวยใช้เป็นภาชนะสำหรับน้ำดื่ม ตะเกียง และที่เผากายาน ที่ใส่น้ำมัน และอ่างผสม ภาชนะเหล่านี้จะเผาที่อุณหภูมิค่อนข้างต่ำและไม่ได้เคลือบ แต่กันน้ำได้เพราะทาด้วยยางไม้หลังเผาไฟ

ทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นเรื่องของผู้หญิงโดยเฉพาะ อย่างน้อยก็ในสังคมของชาวเกาะ ปัจจุบันนี้แม้แต่การไปเยือนพื้นที่ที่ขุดดินเหนียวมาใช้ก็ยังเป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับผู้ชายในมะละกา (Ellen and Glover 1974: 356) ที่ใดที่มีดินเหนียวที่เหมาะสมหมู่บ้านที่ชำนาญเฉพาะทางก็จะพัฒนาขึ้นมา ที่นี้ผู้หญิงจะผลิตเครื่องปั้นดินเผาสำหรับพื้นที่รอบๆ ในระยะ 100 กิโลเมตร หมู่บ้านเครื่องปั้นดินเผาบางแห่งที่อยู่ใกล้ศูนย์ค้าขาย ส่งผลิตภัณฑ์ที่ดีที่สุดไปขายยังพื้นที่ไกลๆ ออกไป เช่นจากชาวตอนเหนือไปยังเมืองท่าใกล้ๆ มาลากูและบอร์เนียว (เพ็งอึ้ง: 354 – 55; Fox 1959: 373 – 74; Jacobs 1894 II: 137 – 38)

เครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีคุณภาพสูงของจีนเป็นสินค้าสำคัญไปยังที่ไกลๆ ถ้วยชามเหล่านี้ตกแต่งสวยงามและเผาที่อุณหภูมิสูงเกินความสามารถของเตาเผาพื้นบ้าน ได้กลายเป็นสินค้าที่มีคุณค่าและสถานภาพสูง ในฟิลิปปินส์ ซูลาเวซี และ โมลุกกะ ถ้วยชามเหล่านี้จะวางรอบๆ ศพเมื่อฝังเพื่อจะได้ร่วมเดินทางกับผู้ตายไปยังปรโลก ในชวา บาห์ลี และซูลาเวซีได้ ถ้วยชามใช้เป็นเครื่องตกแต่งผนังของสุเหร่า ที่ฝังศพ และวัง สำหรับคนที่ร่ำรวยที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ เครื่องเคลือบเหล่านี้จะใช้แทนพวกเครื่องดินเผาเป็นถ้วยน้ำ อ่างล้างมือ และจานชาม การขุดทางโบราณคดีที่ โกตาไชน่า และ มูวตา จัมปี ในสุมาตรา ที่บรูไน และดินดอนสามเหลี่ยมที่แม่น้ำซาลาวักในบอร์เนียว ที่มะนิลา และ บาตังกัส ในลูซอน ที่บันเต็น และ ตูบันในชวา และที่ที่เรืออัปปางหลายแห่งในอ่าวไทย ทำให้เราสามารถระบุเวลาของการหลั่งไหลเข้ามาอย่างมากมายของเครื่องปั้นดินเผาจากต่างประเทศ ซึ่งเริ่มอย่างช้าๆ ประมาณศตวรรษที่ 10 และ ขึ้นถึงยอดสูงสุดระหว่างปลายศตวรรษที่ 13 และต้นศตวรรษที่ 16 (Locsin 1967; Milner, Mckinnon, and Sinar 1978: 25 – 30; Hutterer 1977: 178 – 79; Parker 1979; Intakosai 1984)

ช่วงที่ความต้องการสูงสุดในหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่สามารถสนองตอบได้ โดยจีนเพียงประเทศเดียว เมื่อสิ้นศตวรรษที่ 13 เครื่องกระเบื้องนำเข้าจากเตาใหม่ที่ใช้อุณหภูมิสูงในทางเหนือของแผ่นดินใหญ่เริ่มมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น ตามความเชื่อของไทยที่สืบเนื่องกันมา ชาวจีนผู้เชี่ยวชาญทางการปั้นภาชนะดินเผาได้มาที่เตาเผาซานกรุงสุโขทัยในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง (1292 – 99) ได้ทำให้ช่างปั้นมีชื่อของท้องถิ่นสามารถผลิตภาชนะเคลือบที่ดีขึ้นเพื่อส่งออก (Spinks 1965: 14 – 17) แต่เตาเผาเป็นร้อยซึ่งมีอายุย้อนไปถึงศตวรรษที่ 10 ที่เพิ่งพบเมื่อไม่นานมานี้ในพื้นที่ศรีสัชนาลัย ทางเหนือของสุโขทัย ทำให้เห็นชัดว่าการผลิตของไทยนั้นแข่งขันมาเป็นเวลานาน ก่อนอิทธิพลของจีน (Hein 1985) ในศตวรรษที่ 14 และ 15 เครื่องปั้นดินเผาคุณภาพสูงที่ส่งออกจากศรีสัชนาลัยเทียบกันได้กับเตาเผาที่มีชื่อเสียงของลวงกวนในมณฑลเจ้อเจียง อย่างไรก็ตามคนโทเคลือบสีเดียว ขามมีฝา และภาชนะอื่นๆสำหรับตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความเด่นทั้งในเรื่องการออกแบบและสี

การผลิตเครื่องปั้นดินเผาของเวียดนามดูเหมือนว่าทางด้านเทคนิคแล้วก้าวหน้าพอๆกับจีนอย่างน้อยก็ตั้งแต่ช่วงเวลาที่ราชวงศ์อันเข้ายึดครองประเทศ แต่ต้องรอมานถึงศตวรรษที่ 14 เราจึงได้เห็นเวียดนามที่รู้จักทำการส่งออกไปยังญี่ปุ่นและหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยุคที่มีการริเริ่มใหม่ๆกับเตาเผาเวียดนามในบริเวณฮานอย และทันห์-ฮอย อยู่ในช่วงศตวรรษที่ 14 และ 15 เมื่อมีการใช้ทั้งสีดำ (ของ) เหล็ก และสีน้ำเงินจากโคบอลต์ที่รู้จักกันดีว่าดลวดลายก่อนเคลือบที่มีลักษณะเฉพาะเป็นประเภทตัวอักษรสวยงามโยงกันไปมา ระหว่างช่วงหลังของศตวรรษที่ 15 ความพยายามอันแรงกล้าขึ้นที่จะจัดส่งสินค้าป้อนตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่คุ้นเคยกับเครื่องกระเบื้องของจีน ได้ผลิตภาชนะที่มีลวดลายใกล้เคียงกับของจีนมากขึ้น (Guy 1986)

จากศตวรรษที่ 15 ถึง 17 เครื่องปั้นดินเผาของไทยและเวียดนามมีความสำคัญในการค้าของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จัดส่งสินค้าคุณภาพดีเข้าตลาดในอัตราที่สูงพอสมควร ขนาดของการค้านี้แม้แต่ตอนหลังๆพอจะเห็นได้จากคำพูดของแดมป์เยร์ในช่วงปลายศตวรรษที่ 17 ที่ว่าพ่อค้าชาวอังกฤษผู้หนึ่งได้ซื้อถ้วยขาม "ที่ดีที่สุดจากถ้วยขามถูกๆ 100,000 ใบ" ในถังลอง (ฮานอย) แล้วนำส่วนใหญ่ไปขายที่สุมาตราตะวันตกได้กำไรมากมาย (Dampier 1699: 48) จากการขุดที่ฝั่งศพในศตวรรษที่ 15 และ 16 เมื่อเร็วๆนี้ที่ฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียตะวันออกเฉียงใต้พบภาชนะไทยและเวียดนามในอัตราที่มีนัยสำคัญ โดยมีของไทยมากเป็นพิเศษในหลุมทางใต้สุดจากของที่พบกว่า 14,000 ชิ้นจัดแยกประเภทโดยองค์การบริหารวัตถุโบราณแห่งซูลาเวซี ในช่วง ค.ศ. 1973 – 77 ร้อยละ 20 ไปจากไทย และร้อยละ 6 ไปจากเวียดนามขณะที่ร้อยละ 26 จัดอยู่ในสมัยราชวงศ์หมิง ร้อยละ 28 เป็น "ซัวเถา" และไม่ถึงร้อยละ 1 เป็น สมัยหยวน (Hadimuljono and Macknight 1983: 77) ในศตวรรษที่ 15 บริเวณคาบสมุทรที่เกาะลูซอนตอนใต้

เครื่องปั้นดินเผานำเข้าที่ขุดได้ประมาณร้อยละ 17 เป็นของไทย และร้อยละ 2 เป็นของเวียดนาม (Fox 1959: 361)

## งานโลหะ: ฤๅญแจสู่อำนาจ

สิ่งนี้ [เหล็ก] ถูกครอบครองโดยราชา เจกแดง

ผู้ที่สามารถตีเหล็กและทำให้คงทน

เหนียวที่สุด และคมอย่างมาก

มันถูกครอบครองโดยราชา ปังไก

ผู้ริเริ่มเขียนตัวอักษรและผู้อ่านเข็มทิศ

บทขับลำนำมีต้นฉบับใน Harrison and O'Connor 1969: 80

การทำงานโลหะเป็นการสร้างอำนาจ เนื่องด้วยเครื่องมือโลหะเป็นที่ต้องการในการสงครามเป็นอันดับแรกและการเกษตรเป็นอันดับรอง โลหะโดยเฉพาะเหล็กถือกันว่าเป็นพาหะของพลังและคุณธรรม พิธีกรรมต่างๆที่มุ่งมอบความอยู่อย่างคงกะพันหรือไม่บุบสลายของร่างกาย ตามธรรมดาแล้ว จะมีวัตถุที่เป็นโลหะรวมอยู่ด้วย คุณสมบัติเฉพาะของโลหะจะเข้าไปและรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับนักรบทำให้เขาแข็งแกร่ง (Endicott 1970: 133 – 34; Forth 1981: 125 – 27; Hickey 1982: 132 – 35) แม้ว่าสถานการณ์ของช่างโลหะจะค่อนข้างต่ำ เช่นเดียวกับผู้ทำงานด้วยมือทุกแห่ง แต่ก็ยังมีบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ล้อมรอบพวกเขาอยู่ *แนต (nat)* วิญญาณคุ้มครองครุฑเรือนที่มีอำนาจที่สุดในพม่าตอนบนเป็นวิญญาณของช่างตีเหล็กผู้มีกำลังมาก เขาถูกสังหารโดยกษัตริย์ที่มีใจริษยา (Nash 1965: 169) ช่างตีเหล็กเป็นผู้ขายเสมอ ความเชื่อว่าจะตกทอดกันมาในครอบครัวและหมู่บ้าน คำที่ใช้สำหรับช่างตีเหล็กที่มีความเชี่ยวชาญเป็นเอก—*pande* ในภาษาชวาและบาห์ลี *pandai* ในภาษามลายู *panre* ในภาษาบูกิส—มีความหมายว่า สมรรถนะสูงในศิลปะหรือวิทยาการแขนงใดแขนงหนึ่ง

งานโลหะมักมีบทบาทในการก่อตั้งรัฐ ในตำนานของชวาการแบ่งเกาะระหว่างราชอาณาจักรมัชปาหิต ในตะวันออก และ ปาจาจาร์นในตะวันตก เป็นเพราะช่างตีเหล็กผู้มีอำนาจพิเศษแห่งราชสำนักชียง วานารา (Siyung Wanara) ได้กระทำปิศาจและต่อสู้กับพี่ชายของตน (Babad Tanah Jawa: 14 – 17; Raffles 1817 II: 97 – 103) กษัตริย์องค์ที่สองแห่งโบเน รัฐสำคัญของบูกิสในซูลาเวซี มีฉายาว่า *เป็ตตา ปันเร เบสซี (Petta Panre Bessi)* หรือ “ช่างตีเหล็กเจ้านายของเรา” (Sulaiman 1979: 54) ที่วิชายาซึ่งกำลังอยู่ในกระบวนการพัฒนาระบบกษัตริย์

ในศตวรรษที่ 16 “ผู้มีชื่อเสียงที่สำคัญที่สุดเคยเป็นและเป็นช่างตีเหล็ก” (Alcina 1668 III: 104) ที่ใดก็ตามที่พัฒนาขึ้นเป็นรัฐ จะมีการนำช่างโลหะมายังเมืองหลวงเพื่อให้แน่ใจว่าสามารถควบคุมทรัพยากรที่มีอำนาจได้ หมู่บ้านและเขตชานเมืองที่เชี่ยวชาญในงานโลหะในราชูปถัมภ์ เป็นลักษณะเด่นของ รัฐใหญ่ๆ

เหล็ก ทองแดง ดีบุก นิกเกิล และตะกั่ว เมื่อเทียบกันแล้วล้วนมีอยู่ในปริมาณมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (แผนที่ 4) แม้ว่ายากที่จะเข้าถึงในศูนย์สำคัญๆที่มีประชากรหนาแน่น—ชาวบาหลี ที่ราบน้ำท่วมถึงในลุ่มเจ้าพระยา และ แม่โขง แต่วิทยาการด้านการขุดแร่ สรรวจค้นหาแร่ สกัดแร่ และถลุงแร่พัฒนาน้อยกว่าจีนหรือยุโรปมาก วิธีที่ใช้แรงงานมากมายถลุงแร่พื้นผิวซึ่งมีคุณภาพค่อนข้างต่ำให้อยู่ในสภาพใช้งานได้ ทำให้เป็นที่แน่นอนว่าโลหะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงมีราคาสูงและมีค่ามากเมื่อเทียบกับของที่นำเข้าจากจีน ญี่ปุ่น หรือยุโรป ดังนั้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงเป็นผู้นำเข้าโลหะที่ใช้ในอุตสาหกรรมในปริมาณสูง นอกจากดีบุกซึ่งเป็นโลหะที่ถลุงง่ายที่สุด ขุดได้ในมลายูและส่งออกอย่างน้อยก็ไกลถึงอินเดีย

ช่างโลหะที่สามารถทำทองแดงหรือเหล็กให้เป็นเครื่องมือที่เป็นประโยชน์ขึ้นมาใหม่มีอยู่ทั่วไป และความต้องการวัตถุดิบมาป้อนจะมีอยู่ตลอดเวลา เมื่อพวกฮอลันดาเผารือไปหนึ่งลำที่บาเวอัน ทางตะวันออกเฉียงเหนือของชวา ใน ค.ศ. 1597 ปรากฏว่ามีเรือจากทุกสารทิศ มารุมล้อมเก็บเหล็กไป (Lodewycksz 1598: 178) เมื่อชาวสเปนต้องเผารือลำหนึ่งทิ้งที่มินดาเนาใน ค.ศ. 1606 พวกเขาดกลอนและตะปุดออกมามากที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อไม่ให้ตกไปอยู่ในมือของศัตรูชาวมุสลิม (Morga 1609: 233) พ่อค้าชาวยุโรปต่อมาพบว่าเหล็ก ทองแดง และผลิตภัณฑ์ที่ทำจากโลหะเหล่านี้เป็นสิ่งของไม่กี่ชนิดของชาวยุโรปที่ขายได้

## เหล็ก

บ้านและเรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกือบจะไม่มีการใช้เหล็กเลย ซึ่งเป็นการบ่งบอกว่าเหล็กมีค่าสูง ช่างตีเหล็กอยู่ในความต้องการมาก ประการแรกก็เพื่อทำสิ่งของที่จำเป็นในการเกษตร และสงคราม—ปลายคันไถ มีดเกี่ยวข้าว จอบ เบ็ด พั่วไต้ ดาบ ปลายหอก และกริช อันเลื่องชื่อของสังคมมลายู ตลาดใหญ่ๆส่วนมากจะมีบริเวณหนึ่งที่ขายสินค้าเหล่านี้ ซึ่งเป็นของจำเป็นในครัวเรือนธรรมดา ในหมู่บ้านที่อยู่ลึกเข้าไปหรือบริเวณภูเขาที่การติดต่อสื่อสารกันยากลำบาก และการสู้รบในท้องถิ่นเกิดขึ้นบ่อยๆ หมู่บ้านใหญ่ๆทุกแห่งจะมีช่างตีเหล็กของตัวเองเพื่อผลิตเครื่องใช้ดังกล่าว ในหุบเขาที่แม่น้ำไหลผ่านและอยู่ในสภาพสงบและเมืองที่อยู่ริมทะเล

การผลิตของเหล่านี้จะรวมกันอยู่ในบางหมู่บ้านหรือบางส่วนของเมืองซึ่งอาจขายผลิตภัณฑ์ของตนแก่ตลาดที่อยู่ห่างออกไปหลายร้อยกิโลเมตร

พม่า สยาม เขมร เวียดนามเหนือ และตอนกลางของสุมาตรา ดูเหมือนว่าพวกเขาจะพึ่งตัวเองได้ในเรื่องเหล็ก แต่ก็ยินดียอมรับเหล็กนำเข้าราคาถูกจากจีนและยุโรปเหนือ ส่วนสยามนั้นยังส่งออกเหล็กไปฟิลิปปินส์บ้างในทศวรรษ 1670 (White 1678: 424) ศิลปะการถลุงแร่ดูเหมือนจะจำกัดอยู่ในหมู่คนที่พำนักอาศัยใกล้แหล่งสินแร่ที่ทำประโยชน์ได้—ส่วนใหญ่จะเป็นคนภูเขาที่ไม่ได้พัฒนาวัฒนธรรมตัวหนังสือที่ซับซ้อน ตัวอย่างเช่นเหล็กที่นครธม และเขมรคงผลิตโดยพวกกวยชนกลุ่มน้อยที่อยู่ตามเขอันอุดมไปด้วยแร่เหล็ก ดิดชายแดนลาวทางด้านเหนือ (Frederic 1981: 161) พม่าและสยามได้แร่ส่วนใหญ่จากเทือกเขาใกล้แนวชายแดนร่วมกัน และนำมาผ่านกรรมวิธีต่างๆตามหมู่บ้านที่ชำนาญงานใกล้เมืองแปร และทวายในพม่า และใกล้กำแพงเพชร และสุโขทัยในสยาม (Sangermano 1818: 205; Cox 1821: 29; Laloubère 1691: 14; Suchitta 1983: 18) นอกจากนี้ก็ยังมีแร่เหล็กบริเวณลพบุรีซึ่งอยู่ไปทางเหนือไม่ไกลจากกรุงศรีอยุธยาราชธานีของไทยอีกด้วย ส่วนเหล็กสำหรับตีดาบอันเลื่องชื่อซึ่งธรรมดาแล้วก็จะเสริมด้วยเมงกานีสนั้นมาจากเมืองในพื้นที่อุดรดิตถ์ซึ่งอยู่ไปทางเหนือของสุโขทัย (Suchitta 1983: 16 – 18)

ในสุมาตราปรากฏว่าภูเขาเหล็ก (กุนุง เบซี) ในเขตมีนังกาเบา มีการทำเหมืองมาหลายศตวรรษก่อนที่ มาร์สเดน จะกล่าวถึงอุตสาหกรรมเหล็กซึ่งใช้เหล็กที่นั่นในปลายศตวรรษที่ 18 ถึงตอนนั้นไม้ที่มีอยู่สำหรับทำถ่านได้หมดไปแล้ว การถลุงแร่จึงจำเป็นต้องย้ายไปทางเหนือในระยะเดินทางหนึ่งวัน ที่ ซาลิมเปาอัง (Dobbin 1974: 330 – 33) มาร์สเดน (1783: 347) เชื่อมั่นว่าช่างฝีมือที่มีนังกาเบา “ตั้งแต่สมัยแรกเริ่ม ได้ผลิตอาวุธเพื่อใช้เองและจัดส่งไปยังผู้คนที่อยู่ทางเหนือของเกาะ” ไกลลงไปทางใต้ เบลีตัน และบังกาส่งออกเหล็กและเครื่องมือทำด้วยเหล็ก ส่วนหนึ่งผ่านทางเจ้านายของตนในปาเล็มบัง (Pires 1515: 156 – 57; Speelman 1670A: 113; cf. Crawford 1820 III: 489; Court 1821: 136, 160)

หมู่เกาะที่อยู่ไปทางตะวันออกทั้งปัญหาที่น่าสนใจกว่า คือการเดินทางเรือค้าขายเหล็กและเครื่องใช้ทำด้วยเหล็ก อย่างกว้างขวางต้องสนองความต้องการของคนหลายพื้นที่ที่ขาดแร่นี้ตามธรรมชาติ รายงานเรื่องราวของฟิลิปปินส์ในศตวรรษที่ 17 ยืนยันว่าช่างตีเหล็กทั้งที่ลูซอน และวิซายา ต้องอาศัยเหล็กที่นำเข้าจากจีน (Alcina 1668 III: 104; Scott 1982: 523; Sande 1576: 74) แต่ขี้อโลหะที่ค้างอยู่ในเจบูน และที่อื่นๆแสดงว่ามีการถลุงแร่จากศิลาแลงท้องถิ่นในสมัยก่อนหน้านั้น (Hutterer 1973: 37; Harrison and O'Connor 1969: 315) วิทยาการในการถลุงแร่โดยเผาถ่านดูเหมือนว่าจะแพร่หลายมาก พวกเขาทำให้คิดว่าวิธีการถลุงแร่แบบนี้ถูกบีบให้หมดไปเพียงเพราะเมื่อเทียบกันแล้วเหล็กจากจีนถูกกว่าและคุณภาพดีกว่า ในท้องที่ซึ่งอยู่แยกโดดเดี่ยวไกล

กันไปในกลุ่มเพื่อแลกเขาลูซอน มีรายงานจากนักเดินทางคนหนึ่งว่าการถลุงเหล็กยังคงทำกันมาจนถึง ศตวรรษที่ 19 (Meyer 1890: 63)

ชาวขึ้นซื้อเครื่องสินค้าเหล็กฝีมือดี และส่งออกกรีซและดาบไปไกลถึงอินเดีย (Pires 1515: 93, 179) แม้ตำนานที่เชื่อมโยงราชอาณาจักรปาจาจาวัน แห่งชาวตะวันตกกับช่างเหล็กอาจชี้ว่ามี การนำแร่โลหะในดินที่มีเหล็กเป็นส่วนประกอบตามภูเขานในชาวตะวันตกเฉียงใต้มาใช้ประโยชน์ แต่ ไม่มีหลักฐานว่าอุตสาหกรรมกรีซของมัสปาหิต หรือเครื่องเหล็กของชาวในช่วงต่อมาใช้วัตถุดิบ พื้นเมือง เกือบจะเป็นที่แน่นอนว่าบอร์เนียวและซูลาเวซีได้จัดส่งเหล็กให้ชาวตามที่ต้องการเป็น ส่วนใหญ่

แหล่งเหล็กที่อุดมด้วยนิเกิลใช้ในการหุ้มกรีซของมัสปาหิตอยู่ที่ตอนกลางของซูลาเวซี ศิลาแลงซึ่งมีเหล็กเป็นส่วนประกอบถึงร้อยละ 50 และมีนิเกิลอยู่เล็กน้อยมักจะพบใกล้ผิวดินมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถวทะเลสาบมาตาโน และตอนบนๆของแม่น้ำกาลาเอนา (Kruijtit 1901: 149 – 50) เหล็กซูลาเวซีอาจส่งออกได้ทางอ่าวโบเน ซึ่งอยู่ในความควบคุมของราชอาณาจักรลูว หรือ ทางฝั่งทะเลตะวันออกของซูลาเวซี ซึ่งในศตวรรษที่ 16 และก่อนหน้านั้นอยู่ใต้อิทธิพลของ ราชอาณาจักรบังไก (Mascarenhas 1564: 433 – 34) ทั้งบังไกและลูวมีกล่าวถึงใน *นครา-เกร์ตา กามา* (1365: 17) ในฐานะเมืองขึ้นของมัสปาหิต ซึ่งแสดงว่าการส่งออกเหล็กอาจมีความสำคัญ มากในขณะนั้น ในศตวรรษที่ 16 โมลุกกะราชอาณาจักรที่ส่งออกเครื่องเทศได้เหล็กและอาวุธมา จากแหล่งเดียวกัน “เหล็กจำนวนมากมาจากภายนอก จากหมู่เกาะบังไก ก็ได้ ขวานเหล็ก ปังตอ ดาบ และมิด” (Pires 1515: 215 – 16; cf. Barbosa 1518 II: 205) เมื่อถึงปลายศตวรรษนั้น เมืองท่าสำคัญๆ ของซูลาเวซีด้านตะวันออกถูกควบคุมทางการเมืองโดยเตรินาเตแล้ว บังไกก็ กลายเป็นเพียงหนึ่งในบรรดาเมืองเหล่านี้ และโตบุงกู ซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นของบังไกมาก่อน ตอนนี้มี ความสำคัญมากกว่า เพราะเป็นทางออกโดยตรงของเหล็กจากทะเลสาบมาตาโน โตบุงกูส่งออก ดาบและหว่านอันเลื่องชื่อของเมืองไม่เพียงแต่เป็นเครื่องบรรณาการแก่เตรินาเตเท่านั้น แต่ยังส่งไป มะกัสซาร์ และทั่วทั้งภาคตะวันออกของอินโดนีเซีย (Speelman 1670A: 103 – 04; Stapel 1922: 5 – 6; Tobias 1857: 24)

บทบาทของลูวในฐานะแหล่งลอมระบบกษัตริย์ของบูกิส (ประมาณศตวรรษที่ 14) อาจมา จากเหล็กที่สามารถส่งจากชาวเขาผู้ขุดมันขึ้นมาไปยังพ่อค้าชาวซาวาและชาติอื่นๆในกลางศตวรรษ ที่ 17 “เหล็กลูว” ยังคงเป็นหนึ่งในบรรดาสินค้าส่งออกที่สำคัญ (Speelman 1670A: 111) เมื่อถึง ตอนนั้นมีเหล็กที่ถูกกว่าจากจีนและยุโรปแล้ว แต่ช่างชาวที่ทำกริชยังนิยมเหล็กจากซูลาเวซีที่มี นิเกิลผสมอยู่มากเพื่อใช้ประดิษฐ์รอยหยักเป็นคลื่นบนใบกริช แม้แต่ประมาณ ค.ศ. 1800 เหล็กจากตอนกลางของซูลาเวซียังคงเป็นสิ่งที่ช่างทำกริชที่บอร์เนียวเสาะหา เพราะต้องการเอาไป

ผสมกับ “เหล็กแท้” ที่นำเข้าและถูกกว่าเพื่อให้เหล็กที่ผสมอยู่ช่วยให้เกิดรอยหยัก (Marschall 1968: 138)

เรื่องการส่งออกเหล็กของบอร์เนียวยิ่งรู้จักกันน้อยลงไปอีก เป็นแหล่งที่มีศักยภาพที่สุดในกลุ่มหมู่เกาะ ด้วยอุดมไปด้วยสินแร่พื้นผิวคุณภาพต่ำ ปริมาณของแร่ที่เหลือนอยู่ในโรงถลุงเหล็กของศตวรรษที่ 10 ถึง 14 ที่ดินดอนสามเหลี่ยมของแม่น้ำซาราวักในบอร์เนียวตะวันตกเฉียงเหนือ—แอริวิชัน และ โอคอนเนอร์ (1969: 385) ประมาณว่า 40,000 ตัน!—ทำให้เกือบจะเป็นที่แน่นอนว่าศูนย์ส่งออกเหล็กที่



แผนที่ 4 แหล่งแร่ประมาณ ค.ศ. 1600

สำคัญจะตั้งอยู่ที่นั่นในสมัยนั้น ศูนย์นี้คงจะหาเหล็กให้แก่ช่างตีเหล็กแถบตะวันออกของคาบสมุทรมลายู สุมาตราตอนใต้ และชาวตะวันตก แต่ราวๆ ค.ศ. 1600 ศูนย์ส่งออกที่สำคัญของบอร์เนียวคือเกาะการีมาตา ที่อยู่ในความควบคุมของชุกาตานา ซึ่งเป็นอาณาจักรเล็กๆ ในบอร์เนียวตะวันตกเฉียงใต้ ชาวมลายูในพื้นที่มะละกาเหนือบริษัทำด้วย “เหล็กกล้าการีมาตา” (Eridia 1600: 232) บันเต็นซึ่งตอนนั้นเป็นท่าเรือที่ใหญ่ที่สุดในชวา นำเข้า “เหล็กปริมาณมากจากการีมาตา” (Lodewycksz 1598: 119) ไม่นานชาวฮอลันดาก็ไล่หาชวานและพราได้ที่ “ออกแบบดีเหมาะกับคนทั่วไป” (Verhoeven 1609: 105) กองทัพเรือชวาที่ยึดชุกาตานาใน ค.ศ. 1622 ซึ่งเป็นการเสี่ยงนอกชวาเพียงครั้งเดียวของมาตารัม คงจะมีจุดมุ่งหมายที่จะเอาแหล่งเหล็กนี้มาให้ได้ นอกเหนือจากเพชรพลอย ต่อมาการควบคุมของมาตารัมเริ่มหละหลวม และการีมาตาก็ส่งออกเครื่องมือเครื่องใช้เหล็กไปทั่วกลุ่มหมู่เกาะอีก ชาวฮอลันดาซื้อชวานและพราได้ของการีมาตาเกือบ 10,000 ด้ามใน ค.ศ. 1631 (Dagh-Register 1631 – 34: 28, 47) และ 8,000 ด้ามใน ค.ศ. 1637

ด้วยเห็นว่าเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการค้าภายในอินโดนีเซีย แม้จะไกลออกไปถึงติมอร์ (van Dieman 1637: 629) ถึงจะมีแหล่งพื้นเมืองที่จัดหาของให้ได้ในซูลาเวซี เรือจากมะกัสซาร์ยังคงเดินทางไปซูกาดานาเป็นประจำในสองทศวรรษต่อมาเพื่อรวบรวม “ขวานและพริ้วไต้ของการีมาตา” เรือสองสามลำที่เดินทางเป็นประจำในแต่ละปี บางครั้งก็จะเอาของใช้ที่ทำด้วยเหล็กจากเกาะเบลีตัน ไกลออกไปทางตะวันตก ซึ่งผลิต “พริ้วไต้มากกว่าและขวานน้อยกว่า” การีมาตา (Speelman 1670A: 113)

เหล็กที่เบลีตัน คงจะตัดมาจากเขาเซลูมาร์ ซึ่งเป็นหินแร่เหล็กแมกนีไทต์ที่โผล่ขึ้นมาเหมือนกำแพง มีดีบุก ทองแดง และตะกั่วปนอยู่ด้วยเล็กน้อย (van Bemmelen 1949 II: 212) ในทำนองเดียวกัน การผลิตของการีมาตา ดูเหมือนว่าจะใช้แร่เหล็กสีน้ำตาลที่มีอยู่บนเกาะการีมาตาเอง (Marschell 1968: 249; *ENI* III: 196) แต่ยังมีพื้นที่มากมายหลายแห่งในบอร์เนียว ที่สายแร่ผุดขึ้นมาที่พื้นผิวและบางแห่งก็มีการขุดเพื่อใช้ในท้องถิ่น ในศตวรรษที่ 19 ผู้ที่ยังคงจดจำวิธีการถลุงแร่ได้ คือพวกคนในบอร์เนียวที่อยู่ห่างๆกันไปตามพื้นที่ที่เป็นเขา—พวกกายัน เก็นยะห์ และพวกดาเยก ซึ่งเกี่ยวดองกันที่อยู่ในตอนเหนือๆของแม่น้ำบาริต กาดิงกัน กูไต กายัน เรจัง และ บารัม (Harrison and O'Connor 1969: 342 – 49) ผู้ที่ให้เรื่องราวสมบูรณ์ที่สุดคือ ชาวเนออร์ (1853 I: 109 – 15) ใน ค.ศ. 1847 เขาพบว่ามีเตาถลุงเหล็กประมาณ 10 เตาบนแม่น้ำมันดาลัตซึ่งเป็นแควเล็กๆของแม่น้ำบาริต เหล็กจากที่นี่ได้ส่งไปที่บอร์เนียว ตะวันออกเฉียงใต้ แร่ที่ใช้เป็นสินแร่เหล็กชนิดใดก็ได้ที่ไหลตามฝั่งแม่น้ำ

เนื่องด้วยโลหะและเครื่องมือใช้ทำด้วยโลหะจากจีน เมื่อเทียบกันแล้วมีราคาถูกและหลากหลาย การทำเหมืองและถลุงแร่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถอยไกลออกไปจากฝั่งทะเลอย่างสม่ำเสมอขณะที่การคมนาคมดีขึ้น ในสมัยราชวงศ์ซ้อง เหล็กและเครื่องมือเครื่องมือใช้เหล็กอยู่ใน “บรรดาสินค้าธรรมดาที่สุดที่ส่งจากจีนมายังทะเลใต้” (Wheatley 1959: 117) และได้เจาะศูนย์การค้าขายที่สำคัญๆ เช่นศรีวิชัย ในมะละการาวๆ ค.ศ. 1510 สินค้านำเข้าจากจีนมี “ทองแดง เหล็ก . . . แจกันทองแดง และ ฟุเซเลียร์รา(*fuseleira*) กาเหล็กหล่อ ชาม อ่าง และของในปริมาณมากได้แก่ กล้อง พัด และเข็มจำนวนมาก ขนาดต่างๆกัน บางอย่างก็บอบบางและทำอย่างประณีต . . . และมีของที่มีคุณภาพต่ำมากเหมือนของที่ส่งมาโปรตุเกสจาก ฟลานเดอร์ส กำไลข้อมือนับไม่ถ้วน” (Pires 1515: 125) ในทำนองเดียวกันชาวจีนได้นำมายังปัตตานี “เครื่องกระเบื้อง เหล็ก ทองแดง และสินค้าอื่นๆหลายอย่างจำนวนมากที่ผู้คนที่นี่ต้องการ” เมืองนี้อีกหนึ่งศตวรรษต่อมาได้ทำหน้าที่ผู้จำหน่ายต่อเหมือนมะละกา เทียบกลับพ่อค้าจากบอร์เนียวจะนำออกโลหะของจีนจากปัตตานีไปเป็นจำนวนมาก (van Neck 1604: 229 – 30) ในสุมาตรามีเหล็กอินเดียให้เห็นมากกว่า เป็นสินค้าเข้าไปยังอาเจะห์ และตีกู จำนวนกว่า 250 บาฮาร์ (45 ตัน) ต่อปี



จนกระทั่งเหล็กยุโรปเข้ามาแทนที่ในศตวรรษที่ 17 (Ito 1984: 439) แม้ว่าบอร์เนียวและซูลาเวซีจะสนองความต้องการส่วนใหญ่ของชาว และหมู่เกาะซุนดาน้อยตอนต้นศตวรรษที่ 17 แต่ก็ได้หยุดบทบาทนี้ไปตอนปลายศตวรรษ พวกทำเหมืองและถลุงแร่ของการีมาตา ที่แข่งขันโดยตรงกับเหล็กจากจีน และยุโรปในตลาดของกลุ่มหมู่เกาะก็เลิกกิจการไป ในที่สุด เมื่อ ค.ศ.1808 (ENI IV: 790) นักชาติพันธุ์วรรณนาศตวรรษที่ 19 พบว่าประเพณีการถลุงแร่พื้นเมืองยังคงมีอยู่ต่อไปในพื้นที่ดอนซึ่งเข้าไปถึงค่อนข้างยากเท่านั้น ได้แก่สุมาตรากลาง บอร์เนียวกลาง และซูลาเวซีกลาง (ดูรูปที่ 17ก และ 17ข)

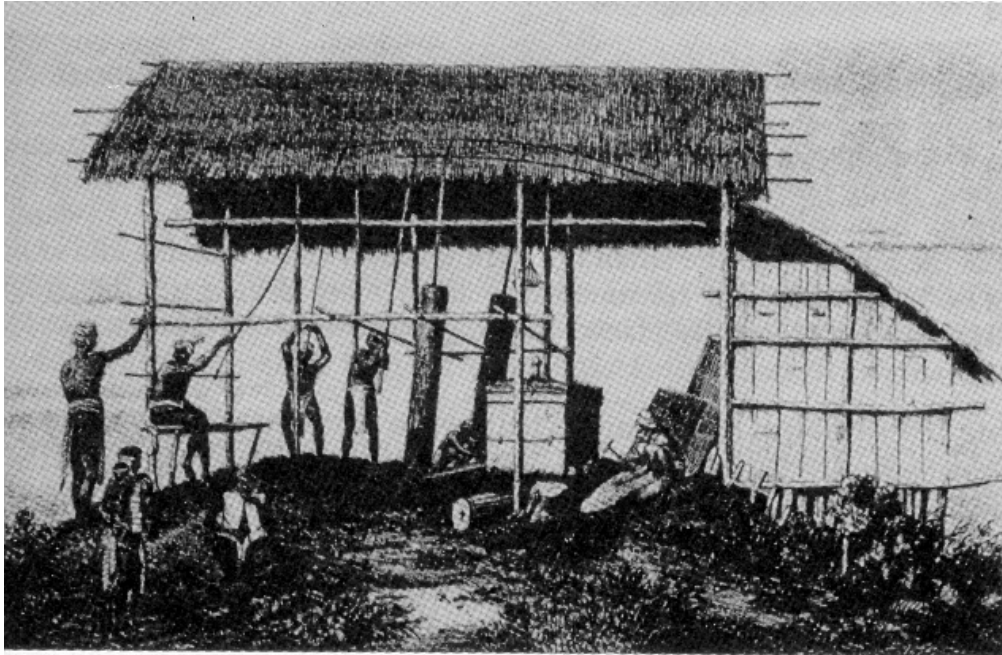
วิธีการถลุงและทำเครื่องเหล็ก (และโลหะอื่นๆ) ในศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กล่าวถึงในศตวรรษที่ 19 โดยรวมๆแล้วจะเหมือนกันหมด และดูเหมือนว่าจะเปลี่ยนแปลงน้อยมากในช่วงสามศตวรรษก่อนหน้านี้ คนงานเหมืองจะสกัดแร่ใกล้พื้นผิว ส่วนมากใช้ไฟเผารอยแยกของชั้นแร่ให้กว้างขึ้นและตัดออกมาเป็นก้อนโตๆ แล้วจะสุ่มไฟเผาแร่กลางแจ้งซึ่งต้องใช้ไม้จำนวนมาก ตอนสุดท้ายก็จะถลุงแร่ในหลุมที่ขุดลึกลงไปใต้ดิน และกรุด้วยดินเหนียวที่แห้งแล้ว ในการนี้จะใช้ถ่านปริมาณมากข้างใต้แร่เหล็กเพื่อไม่ให้เกิดการผสมกับออกซิเจน ลักษณะเด่นของการทำงานแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือระบบลูกสูบตั้งตรงที่บางที่เรียกว่า “เครื่องสูบลมมลายู”

ไม้ไผ่สองท่อนเส้นผ่าศูนย์กลางราวๆ 4 นิ้ว และยาว 5 ฟุต วางตั้งฉากใกล้ๆไฟ ปลายบนเปิดและปิดข้างได้ประมาณหนึ่งหรือสองนิ้วจากด้านล่าง ที่ลำไม้แต่ละท่อนสอดปล้องไม้เล็กๆซึ่งใช้เป็นพวยให้หันไปและบรรจบกันที่ไฟ

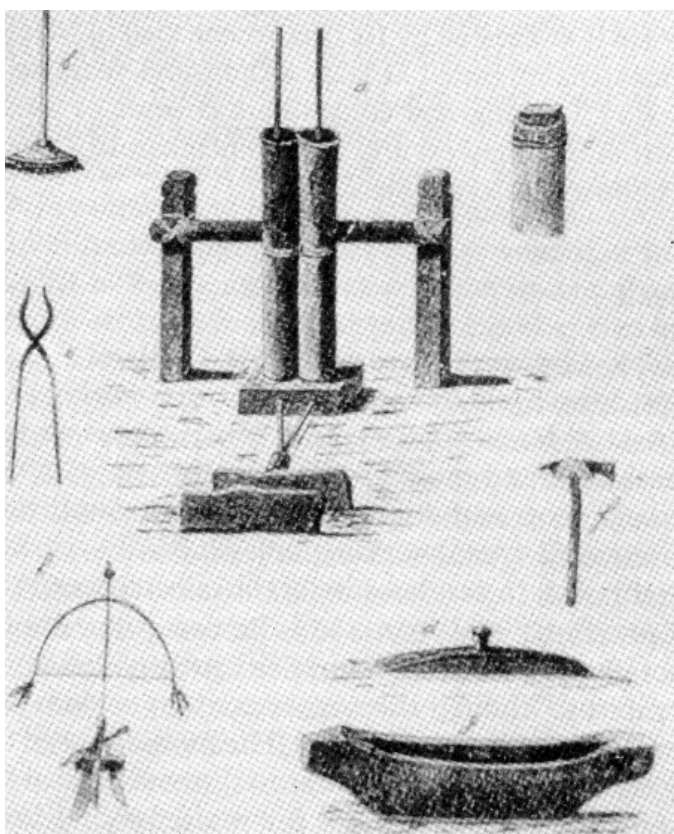
เพื่อทำให้เกิดล้าลม ขนนกหรือวัสดุเบาๆอย่างอื่นที่ผูกติดกับด้ามจับยาวก็จะถูกดึงขึ้น และปล่อยลงในท่อตรงเหมือนกับลูกสูบในเครื่องสูบ ลูกสูบเหล่านี้เมื่อดันลงก็จะ ดันอากาศไปตามท่อเล็กๆที่อยู่ในแนวนอน และเมื่อดึงและกดลูกสูบแต่ละลูกสลับกันก็จะเกิดกระแสลมต่อเนื่องกันไป เพื่อดูแลเรื่องนี้จะให้เด็กนั่งอยู่ในเก้าอี้สูงหรือซุ้ม (Marsden 1783: 181)

คำบรรยายลักษณะลูกสูบของช่างตีเหล็กในสุมาตรานี้ สามารถใช้ได้เหมือนกันเกือบทุกอย่างทั่วทั้งหมู่เกาะอินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ พม่า สยาม แม้แต่ไซ่ง่อน (Meyer 1890: 62 – 63; Raffles 1817 I: 173; Dampier 1697: 227; Kruijt 1901: 152; Sangermano 1818: 187; Suchitta 1983: 83, 40; White 1824: 278) กระบอกสูบมักจะทำจากลำต้นไม้แทนลำไม้ไผ่ และส่วนใหญ่พวยไม้ไผ่เล็กๆจะเชื่อมกับท่อดินเหนียวก่อนจะจ่อไปที่ไฟ แม้ว่าโรงตีเหล็กตามปรกติจะมีกระบอกสูบสองกระบอก แต่อาจใช้มากถึง 12 กระบอกเพื่อไหมไฟเตาหลอมที่ใช้ในการถลุงเหล็ก (Schwaner 1853 I: 111; Harrisson and O'Connor 1969: 345) ความเก่าแก่ของระบบนี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เห็นได้จากการมีระบบเหมือนกันนี้ในมาดากัสการ์ที่ชาวอินโดนีเซียอพยพไปอย่างน้อยก็

หนึ่งพันปีมาแล้ว ประสิทธิภาพในการควบคุมกระแสลมแรงและต่อเนื่องได้มีการพิสูจน์แล้วจาก การที่ช่างตีเหล็กในชูลาเวซี และบอร์เนียวยังคงอนุรักษ์มาจนทุกวันนี้ ทั้งๆที่มีอุปกรณ์ใหม่ใช้



รูปที่ 17ก การถลุงเหล็กโดยพวกดาเยกแห่ง ดุซุน อูลู ที่อยู่ตอนเหนือของแม่น้ำบาโรโตในบอร์เนียว กลางในศตวรรษที่ 19



รูปที่ 17 ข อุปกรณ์การทำเหล็กของซูลาเวซีกลางประมาณของ ค.ศ. 1900 a. เครื่องสูบลมและเตา  
b. ลูกสูบสำหรับสูบลม c. ทังใหญ่ d. ทังเล็ก e. คีม f. ค้อนเล็ก g. รางน้ำ h. เครื่องฟี  
(tamo) ห้อยที่โรงหลอม

ทองแดง ดีบุก และตะกั่ว

ตั้งแต่ ค.ศ. 1960 นักโบราณคดีที่ทำงานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และในเวียดนามได้ประมาณระยะเริ่มต้นของงานเครื่องสำริดในแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่ามีมา 2000 ปีก่อนคริสตกาล และก่อนนั้น อันเป็นเวลาก่อนการทำเหมืองแร่ในเอเชียใต้ที่ได้มีการพิสูจน์แล้ว มีการอ้างแต่มีใช้จะไม่มีการคัดค้านว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ค้นพบวิธีการทำงานโลหะได้เองก่อนเพื่อนบ้านส่วนใหญ่ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะบังเอิญมีแร่ดีบุกและทองแดงใกล้ๆกัน (Solheim 1968; Bayard 1980; Loofs-Wissowa 1983) ในความเป็นจริง เครื่องสำริดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักมีตะกั่วในส่วนผสมมากกว่าดีบุก แต่ปริมาณทองแดงมักจะไมต่ำกว่าร้อยละ 70 (van Heekeren 1958: 5, 33, 35) วิธีการที่ใช้ชุดและถลุงแร่เหล่านี้จะคล้ายๆกับที่กล่าวมาแล้วสำหรับเหล็ก แต่การเผาที่จำเป็นในการสกัดโลหะที่หลอมละลายจากแร่ไม่หนักหนาเท่า

อย่างน้อยตั้งแต่สมัยที่ราชวงศ์หมิงทำการค้าอย่างแข็งขันในต้นศตวรรษที่ 15 มีการนำเข้าเหรียญอะปะทองแดงของจีนกันทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อใช้เป็นเงินตรา (Whitmore

1983: 363 – 69) ในศตวรรษที่ 18 เหรียญทองแดงของฮอลันดาเป็นที่ต้องการมาก (Dobbin 1983: 70 - 71) เนื่องด้วยเหรียญทองแดงซึ่งมีดีบุกและตะกั่วผสมอยู่บ้างแล้ว ราคาถูกมาก และมีอยู่ทั่วไป จึงอาจเป็นแหล่งสำคัญในการผลิตเครื่องสำริดในยุคการค้า แต่อย่างไรก็ตาม แร่เหล่านี้ยังคงขุดกันในบางพื้นที่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และซื้อขายกันทั้งใกล้และไกล

แร่ดีบุกในโลกส่วนใหญ่จะอยู่บนเส้นเหนือ-ใต้ที่ลงมาจากเทือกเขาด้านตะวันออกของพม่า ผ่านคาบสมุทรมลายูลงไปถึงเกาะบังกาและเบลิตัน แร่ที่มีอยู่อย่างมากมายที่เกาะทั้งสองนี้ไม่เป็นที่รู้จักจนกระทั่ง ค.ศ. 1709 แต่ส่วนกลางคาบสมุทรระหว่างทะเลจีนใต้และรัฐสลังงอร์ ได้สนองความต้องการดีบุกในเอเชียอย่างน้อยก็ตั้งแต่ศตวรรษที่ 10 ในบรรดาสินค้าส่งออกหลายอย่างของมะละกาในศตวรรษที่ 15 ดีบุกเป็นสินค้าอย่างเดียวที่มาจากภายในราชอาณาจักรและเงินตราที่ใช้กันที่เมืองนี้เป็นแท่งดีบุกเล็กๆ (Ma Huan 1433: 111; Pires 1515: 270 - 71, 275) ดีบุกที่ขุดได้จากทะเลจีนใต้จะส่งให้พม่า ส่วนทางฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรก็ส่งให้ประเทศไทย แต่เมืองที่ผลิตเพื่อส่งออกเป็นส่วนใหญ่จะอยู่ไกลลงไปทางใต้ ดังนั้นเราจึงรู้เรื่องเมืองเหล่านี้มากกว่า เปอร์ และสลังงอร์ในระดับที่น้อยกว่า เป็นผู้จัดส่งดีบุกขายสำคัญไปบรรณาการมะละกา ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะส่งออกป้อนอินเดีย จังกีซีลอน (เกาะภูเก็ตในปัจจุบัน) เมืองขึ้นของสยาม เริ่มมีการกล่าวถึงเป็นครั้งแรกในฐานะแหล่งสำคัญของดีบุกที่ส่งออกในศตวรรษที่ 16 แต่ว่าผลผลิตจากพื้นที่นั้นคงจะได้มีส่วนสร้างความมั่งคั่งแก่ รัฐมัณฑลลิงกา มานานก่อนหน้านี้แล้ว (Gerini 1905: 136 – 41; Wheatley 1964: 115) ใน ค.ศ. 1596 ดีบุกที่มีอยู่ในคลังสินค้าของบันเตินมาจากทั้งเปอร์ (ตอนนั้นยังเป็นอิสระอย่างแท้จริง) และจังกีซีลอน (Lodewycksz 1598: 119) แต่เปอร์ก็อ่อนแอเกินกว่าจะป้องกันทรัพยากรอันมีค่าของตัวเองได้ และตกเป็นของอาเจะห์ใน ค.ศ. 1620 ในช่วง 40 ปีหลังจากนั้น พ่อค้าชาวอินเดียและยุโรปที่ต้องการดีบุกสำหรับตลาดอินเดียและยุโรปต้องติดต่อกับอาเจะห์ หรือกับเมืองขึ้นทางใต้ของสยาม เนื่องจากพวกฮอลันดาระายงานว่าได้กำไรร้อยละ 84 ในการขายดีบุกเช่นนี้ในอินเดีย (Maetsuyker 1671: 743) ชาวอินเดียและยุโรปพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ได้แร่ขึ้นมา

วิธีของมลายูและไทยในการล้างและถลุงแร่ นั้น อิเรเดีย (1600: 235) ได้บรรยายไว้ในกรณีของเปอร์ดังต่อไปนี้ “ผู้คนจะขุดดินมาจากภูเขาและวางกองไว้ที่โต๊ะ ดินจะถูกน้ำชะไปจนเหลือแต่ดีบุกเป็นเม็ดเล็กๆ ต่อจากนั้นก็นำไปหลอมละลายในพิมพ์ดินเหนียว และด้วยกรรมวิธีการหล่อก็เปลี่ยนเป็น . . . แท่ง” เหนือขึ้นไปจะมีที่ที่พวกผู้หญิงไม่ต้องทำอะไรมาก เพียงแต่ออกไปเก็บขึ้นแร่ที่มีดีบุกซึ่งไหลออกมาตามข้างเขาหลังฝนตกหนัก (Gerini 1905: 159 – 60) อย่างไรก็ตาม ทั้งสองวิธีนี้ให้ดีบุกเป็นจำนวนมาก อิเรเดีย (1600: 234) คำนวณว่าเปอร์ผลิตได้ 300 บาฮาร์ (50 ตัน) ต่อปี และเมืองท่าที่อยู่ไปทางใต้ก็ผลิตได้ใกล้เคียงกัน ในทศวรรษ 1640 ดีบุกที่ส่งจาก เปอร์ไปยังอาเจะห์

แต่ละปีจะแตกต่างกันไปว่า 800 หรือ 2000 บาฮาร์ (130 – 330 ตัน) (van der Lijn 1648: 430; Ito 1984: 140) ใน ค.ศ. 1657 เรือฮอลันดาลำหนึ่งนำดีบุกจำนวน 100 บาฮาร์มาจากจังก์ซีลอน และอีกลำหนึ่งนำดีบุก 451 บาฮาร์ มาจากนครศรีธรรมราช (Maesuyker 1657: 128) พอร์เรสต์ อ้างว่าจังก์ซีลอนผลิตปีละ 500 ตันในทศวรรษ 1780 และก่อนหน้านั้นผลิตได้สูงกว่ามาก ก่อนที่ ดีบุกเหมือนนี้จะถูกผู้ถลุงแร่ชาวจีนผูกขาด (อ้าง Gerini 1905: 175)

แหล่งตะกั่วที่สำคัญเพียงแห่งเดียวของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดูเหมือนจะอยู่ที่ตอนเหนือของเวียดนามและสยาม ตะกั่วสยามส่งออกไปมะละกา พม่า โคชินจีน และผ่านตะนาวศรีไปยัง อาเจะห์ และอาจไปถึงบันเติน (Pires 1515: 108; Sangermano 1818: 205; White 1678: 425; Compostel 1636: 1216; Lodewycksz 1598: 119) ไม่มีรายละเอียดว่าตะกั่วนี้ขุดมาอย่างไร หรือ จากที่ไหน จนกระทั่ง ครอว์เฟิร์ด (1828: 419) อ้างว่า ในสมัยเขา “เผ่าละว้าที่ป่าเถื่อน” ทำเหมืองแร่ ใกล้ปากแพรก ผลิตได้ประมาณ 2000 หาบ (110 ตัน) ต่อปี

แหล่งที่มีทองแดงมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คงจะได้แก่ภูเขาทางเหนือของ เวียดนามเหนือ อันเป็นต้นกำเนิดของเครื่องสำริด “ดองซอน” ที่มีชื่อก่อนคริสต์กาล มีรายงาน ตัวเลขผลผลิตทองแดง 280 และ 220 ตันต่อปีจากเหมืองเพียงสองแห่งในบริเวณตุลลอง ในศตวรรษ ที่ 18 และปริมาณที่ผลิตในศตวรรษก่อนหน้านั้นคงจะต้องสูงมาก (Nguyen 1970: 89) ขณะที่ ทองแดงบางส่วนทางเหนือดูเหมือนจะขุดโดยคนงานจีน เหมืองอื่นๆทางเหนือสุดและใต้สุดของ พื้นที่ที่ปัจจุบันนี้คือลาว บริเวณภูเขาทางเหนือของเขมร และภูเขาระหว่างสยามและพม่าทำโดย พวกชาวเขา พวกนี้ถลุงโลหะแล้วจะนำไปแลกกับช่างฝีมือชาวเมืองในที่ลุ่มผู้ใช้โลหะนี้ทำเป็นรูปหล่อ เครื่องใช้ และเครื่องดนตรี (Frédéric 1981: 160; Pallagoix 1854 I: 119)

ความเชี่ยวชาญที่ชาวเขาผู้ไม่รู้หนังสือแสดงในการสำรวจหา ทำเหมือง และถลุงแร่ ทองแดง เห็นได้ในพวกอีโกรอตตามกลุ่มเทือกเขาบนเกาะลูซอน ในศตวรรษที่ 19 ได้มีการอธิบาย วิธีการของคนพวกนี้ วิศวกรชาวสเปนผู้สำรวจเหมืองของพวกนี้แห่งหนึ่งใน ค.ศ. 1850 ได้สรุป จากซากที่คงเหลืออยู่ซึ่งมีบริเวณกว้างขวางมาก ว่าคงจะต้องใช้งานอยู่อย่างน้อยก็สองศตวรรษ (Scott 1974: 246) คนงานอีโกรอตจะทำความสะอาดแหล่งแร่ด้วยการฉีดน้ำเสียก่อน แล้วทำให้ แร่แตกเป็นเสี่ยงๆโดยสุ่มไฟเผา แร่นี้จะถูก “เผาด้วยเชื้อเพลิงที่สุ่มอยู่รอบๆ แล้วนำไปหลอมใน เตาถลุงที่ทำอย่างหยาบๆเป่าด้วยท่อลม แล้วเผาอีกครั้งหนึ่งก่อนจะไปทำให้บริสุทธิ์จริงๆในบ้ำ หลอมดินเหนียว เป่าด้วยท่อลมเหมือนกัน” (เพ็งอ้าง) ความพยายามของวิศวกรเหมืองแร่ชาว สเปน และคนงานจีนในการทำเหมืองที่แหล่งแร่ทองแดงเหล่านี้หลัง ค.ศ. 1856 เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่ได้ผลกำไร ทำให้คณะกรรมการของรัฐบาลคณะหนึ่งสรุปใน ค.ศ. 1864 ดังต่อไปนี้

เมื่อพิจารณาแรงงานอันน่าพิศวงที่ชาวอีโกรอตได้ลงไปก่อนที่ตั้งบริษัทนี้ เราไม่รู้ว่าควรชื่นชมสิ่งใดมากกว่ากัน ความสม่ำเสมอของการทำงานอย่างหนักเช่นนั้น . . . หรือสติปัญญาในการเลือกแหล่งแร่ที่อุดมสมบูรณ์ที่สุด ที่นำประหลาดอีกเช่นกันก็คือวิธีที่พวกเขาค้าขายโพรงที่ขุด ด้วยเศษของที่ทิ้งอยู่ข้างใน ซึ่งเป็นการใช้พรางงานที่ทำไปแล้วด้วย ถ้าหากเราเปรียบเทียบ . . . เราเสียใจที่ได้เห็นความผิดพลาดใหญ่ๆที่โจ่งแจ้งกระทำโดยวิศวกรที่ซื่อฉลาด ซึ่งในด้านสติปัญญาและความรู้เรื่องการทำเหมืองแล้วล้ำหลังกว่าผู้ที่เราจัดอยู่ในประเภทคนป่าเถื่อนมากทีเดียว (อ้าง Scott 1974: 247)

นี่เป็นเพียงหนึ่งในหลายๆตัวอย่างของการทำเหมืองขนาดใหญ่ที่ใช้เครื่องจักรสมัยใหม่ แต่ไม่สามารถทำกำไรจากการทำแร่ซึ่งได้ทำมาก่อนเป็นศตวรรษโดยชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรื่องนี้ทำให้นึกถึงการยอมรับอย่างไม่รู้เต็มใจนักของ เซอร์ แฟรงก์ สเวตเด็นแฮม ที่ว่า ปาวัง (*pawang*) หรือผู้วิเศษชาวมลายูที่เชี่ยวชาญในการหาแหล่งแร่ดีบุกมี "จุมูกสำหรับดมดีบุกเหมือนสุนัขหาเห็ดดำ (truffles) มีสำหรับดมเห็ดดำ" (อ้าง B. Andaya 1979: 399) การไม่มีเหมืองทองแดงที่ดำเนินงานในบางพื้นที่ไม่ควรชี้ให้เราสรุปว่าไม่ได้มีการทำเหมืองทองแดงในเวลาก่อนหน้านั้น

สุมาตราและชวาเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ แม้ว่าเดวิส (1600: 147) กล่าวถึงเหมืองทองแดงในอาเจะห์ ข้อมูลเฉพาะที่เก่าที่สุดเรื่องทองแดงจากหนึ่งในสองเกาะนี้ได้จากคำของมาร์สเดน (1783: 172) ซึ่งอ้างถึงเหมืองที่อุดมไปด้วยแร่ เหมืองนี้ทำโดยชาวอาเจะห์ที่ฝั่งตะวันตกของสุมาตราที่เมือง เมอูเก ประชาชนยังคงเก็บทองแดงในรูปของแม่เหล็กกันได้ที่นั่นใน ค.ศ. 1916 (van Bemmelen 1949 II: 148) ในทำนองเดียวกัน ผู้สำรวจทองมีนังกาเบามากจะพบแร่ทองแดง อันมีค่าอยู่บ่อยๆรอบๆทะเลสาบซิงการะเก้ มาจนถึงศตวรรษที่ 19 (เพ็งอ้าง: 151) ดูเหมือนเกือบจะแน่ชัดว่าช่างทองแดงที่มั่งคั่งของเมืองอาเจะห์ และซุงไกปูวาร์ ในมีนังกาเบา ครั้งหนึ่งเคยได้ทองแดงส่วนใหญ่จากแหล่งพื้นเมือง เนื่องจากทองแดงของสุมาตรามักจะปรากฏอยู่ด้วยกันกับทอง ก็ช่วยอธิบายความชื่นชอบอย่างมากของชาวอาเจะห์ต่อกาน (ชวาวา หรือ เต็มบากาชวาวา) ซึ่งเป็นโลหะผสมทองและทองแดง (Beaulieu 1666: 100; Lancaster 1603: 93; Copland 1616: 210, 213; Jasper and Pimgadie 1930: 7 – 8; Wilkinson 1903: 1125) โตเม ปิเรสไม่ได้จัดให้สุมาตราและชวาอยู่ในบัญชีของผู้นำเข้าทองแดงของญี่ปุ่นและจีน แต่อาเจะห์รวมทั้งชวาเป็นผู้ส่งออกภาชนะทองแดง (Pires 1515: 180; Compostel 1636: 1200) การที่คนไทยใช้คำมลายู "ตัมบากา" สำหรับทองผสมทองแดงซึ่งเป็นที่นิยมของคนไทยเหมือนกัน (La Loubère 1691: 14) แสดงว่าแต่เดิมคงนำเข้ามาจากสุมาตราหรือบอร์เนียว

แม้ วัน เบมเมเลน (1949 II: 155) สงสัยว่า "เป็นไปได้หรือที่จะได้แร่ทองแดงมาพอเลี้ยงตัวเอง" ในชวา ดูเหมือนว่ามีการทำเหมืองทองแดงก่อนศตวรรษที่ 17 เหมือนกัน ในค.ศ. 1603 มีรายงานว่าฮ่องสำริดที่ส่งออกจากชวาระาคาครึ่งหนึ่งของราคาฮ่องที่คนจีนทำในปัตตานี

สันนิษฐานว่าวัตถุโบราณมาจากจีน (Roufflaer 1904: 99) ยิ่งกว่านั้นศูนย์งานทองแดงที่เก่าแก่ที่สุดของชวาบางแห่งอยู่ลึกเข้าไปในพื้นที่ห่างจากทะเลมาก เหตุผลเดียวกันก็คงจะเป็นเพราะใกล้แหล่งแร่ทองแดง ดังนั้นเขตปรียังกัน ในชวาตะวันตกที่เป็นแหล่งใหญ่ของแร่ทองแดง ขึ้นชื่อเป็นพิเศษเรื่องช่างทองแดง (*sayang*) การสำรวจหมู่บ้านของเขตนี้ใน ค.ศ. 1686 ระบุการทำงานทองแดงเป็นอาชีพเดียวของ 33 หมู่บ้านในท้องที่ซูเมดัง ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของบันดุงในปัจจุบัน ขณะที่มีการขุดพบ (บ้านช่างทองแดง) อยู่สองแห่งใกล้จีอันจูร์ เมืองหลวงเก่าของปรียังกัน (de Haan 1912 III: 216 – 218) ทั้งสองแห่งอยู่ไม่ไกลจากแหล่งทองแดงคุณภาพต่ำที่กุนงปารังและกุนงซาวัล (van Bemmelen 1949 II: 157 – 58) ช่างทองแดงที่มีชื่อที่สุดของอาณาจักรมาตารัมก็อยู่ที่ปลายสุดด้านตะวันตกของอาณาเขตใกล้ เจริบ และ กราวัง ซึ่งไม่อาจอธิบายได้นอกจากว่ามีทางเข้าถึงแหล่งทองแดงของปรียังกัน (de Haan 1912 III: 218, 347 – 48) แหล่งทองแดงที่สำคัญด้านตะวันออกหรือตอนกลางของชวาอยู่ใกล้เตกาลมโบ อยู่ห่างจากซูราการ์ตาไปทางตะวันออกเฉียงใต้เพียง 75 กิโลเมตร (van Bemmelen 1949 II: 159) ซึ่งอาจมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาซูราการ์ตามาเป็นศูนย์งานสำริดที่สำคัญแห่งหนึ่ง

แต่ไม่มีข้อสงสัยเลยว่าการที่ทองแดงญี่ปุ่น จีน และยุโรปเข้ามาอย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศตวรรษที่ 17 ได้ทำให้เหมืองท้องถิ่นขนาดเล็กๆ เหล่านี้ไม่มีความจำเป็น ญี่ปุ่นผู้ส่งสินค้าที่สำคัญในปลายศตวรรษที่ 17 ส่งทองแดงโดยเฉลี่ยมากกว่า 3000 ตันต่อปีในช่วง ค.ศ. 1670 – 1715 (Innes 1980: 528 – 29) ช่างงานสำริดที่เจริญรุ่งเรืองในราชธานีทุกแห่งและศูนย์อื่นๆ จำนวนมากใช้วัตถุดิบจากสินค้านำเข้าที่ถูกกว่า สำริดในรูปแบบโลหะผสมต่างๆ ยังคงเป็นโลหะที่สำคัญที่สุดในการหล่อปืนใหญ่ขนาดเล็กนอกเหนือเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น กา ตะเกียง ถาด และเขียนหมาก ในเมืองพุทธศาสนาทางเหนือ งานสำริดที่ยิ่งใหญ่ที่สุดก็เพื่อศาสนา ประกอบด้วยการหล่อพระพุทธรูปขนาดมหึมา (Pallegoix 1854 I: 35) การทำเครื่องดนตรีต้องใช้ความเชี่ยวชาญระดับสูงที่จะให้ได้ลักษณะเสียงและระดับเสียงถูกต้อง ห้องของชาวสวนใหญ่ทำที่เกรซใกล้สุระบายา เป็นสินค้าออกสำคัญที่พ่อค้าชวานำไปยัง มาลลูปู บอร์เนียว บาห์ลี และหมู่เกาะซุนดาน้อย ที่ซึ่งเครื่องดนตรีเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงสถานภาพของราชวงศ์ (Galvão 1544: 105, 141; Barbosa 1518 II: 198, 202 – 03; Hageman 1860: 43) ในทำนองเดียวกันห้อยของเขมร และตั้งเกี่ยยังหาทางเข้าไปถึงพื้นที่ภูเขาที่ห่างไกลที่สุดในกลุ่มเทือกเขาของอินโดจีน ที่นี้จะใช้ห้อยในงานพิธีที่สำคัญๆ ทุกงาน (Hickey 1982: 186 – 87, 449)

## บทที่ 4

### การจัดระเบียบสังคม

ผู้คนบนเกาะเหล่านี้ไม่ได้อยู่ใต้กฎหมาย กษัตริย์ หรือขุนนางใดๆ . . . ผู้ที่มีทาสมากที่สุด และผู้ที่แข็งแกร่งที่สุด สามารถหาสิ่งใดก็ได้ที่ต้องการ . . . คนพวกนี้ไม่ยอมรับทั้งขุนนาง และระบบการปกครอง และแม้แต่ทาสของพวกเขาก็ไม่ได้อยู่ใต้การควบคุมอย่างเข้มงวด ของเจ้านายและผู้ทรงอำนาจ รับใช้ภายใต้เงื่อนไขบางประการเท่านั้น

—Legazpi 1569: 54

ในฟิลิปปินส์ตอนกลาง เลกัซปี (Legazpi) ได้เผชิญกับสังคมอันเป็นสังคมปราศจากกษัตริย์ที่น่าสนใจกว่าสังคมส่วนใหญ่ และความรุนแรงของเขาอาจเรียกได้ว่าอยู่ในขั้นสูง แต่ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการผสมผสานระหว่างลำดับชั้นที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนกับโครงสร้างทางการเมืองที่ดูหละหลวม ซึ่งยังความมึนงงแก่นักเดินทางชาวยุโรป ผู้สร้างอาณาจักร และนักชาติพันธุ์วรรณาอยู่หลายศตวรรษ มีกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ผกาดขึ้นมาภายในกรอบนี้ แต่สามารถบังคับให้ผู้คนยอมทำตามความประสงค์ได้ในพื้นที่เป็นวงกว้างโดยพลังแห่งบุคลิกภาพที่โดดเด่นและความมั่งคั่งของเมืองท่าที่เจริญรุ่งเรืองเท่านั้น รูปแบบพื้นฐานดูเหมือนจะเป็นว่ากลุ่มผู้สืบเชื้อสายกลุ่มหนึ่งจะแข่งขันกันอย่างต่อเนื่องเพื่ออำนาจในรูปแบบของบิรวาร ในส่วนนี้ของโลกซึ่งมีที่ดินอยู่มากมาย สิ่งก่อสร้างไม่ถาวร และทรัพย์สินไม่ปลอดภัย อำนาจและความมั่งคั่งจึงแสดงออกมาเป็นขั้นแรกในรูปแบบของบิรวาร

ภายในกลุ่มเหล่านี้การสืบเชื้อสาย (ตามปรกติ) นั้นในแง่สถานภาพแล้วนับสองฝ่าย คือทั้งทางบิดาและมารดา ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนในเรื่องการสืบราชสมบัติ อีกปัจจัยหนึ่งก็คือความรู้สึกที่ว่าบุคคลที่ดึงดูดผู้คนมาเป็นบิรวาร ตามนิยามแล้วชะตากำหนดให้มาปกครอง ถึงแม้ว่าคตินิยมเรื่องสิทธิตามเชื้อสายอันละเมิดมิได้ในการสืบตำแหน่งจากบรรพบุรุษจะแรงมาก ความยืดหยุ่นในเรื่องการแต่งงาน ความถี่ของการรับบุตรบุญธรรม และความเป็นจริงในเรื่องการแข่งขันของบรรดาผู้อาจมีสิทธิในการสืบราชสมบัติ ทำให้เชื้อสายในความหมายของการสืบสายโลหิตมิใช่ส่วนที่สำคัญที่สุดของระบบ

สิ่งที่สำคัญคือสายใยผูกพันในแนวตั้งระหว่างบุคคลสองคน เจ้านายให้ความคุ้มครองและอุปถัมภ์และในบางครั้งก็ให้ช่องทางทำมาหากิน พันธกิจของพวกบ่าวไพร่นั้นหลากหลายตาม



สถานภาพ แต่โดยธรรมดาแล้วมักจะมีการมาช่วยในงานเลี้ยง และการแสดงพลังอำนาจ รับประทาน การเดินทางและปฏิบัติการทางทหาร และลงแรงในการต่อเรือ สร้างบ้านเรือน และอาคารอื่นๆ บ่าวไพร่ชายหญิงบางคนตกทอดเป็นมรดก บางคนก็เป็นเงื่อนไขของตำแหน่งการงาน บางคนก็เป็นของขวัญแต่งงาน ส่วนบางพวกก็เป็นเชลยสงคราม หรือแสวงหาความคุ้มครองจากข้าศึก แต่ที่มาของภาระผูกพันต่อเจ้านายที่เด่นชัดมากที่สุดก็คือหนี้สิน ที่ปลายสุดด้านหนึ่งคือความสามารถชำระหนี้สินก้อนใหญ่หรือค่าปรับศาล ก็อาจทำให้ถูกขายเป็นทาส แม้แต่ในความสัมพันธ์ทางธุรกิจ ธรรมดา ที่เงินลงทุนฝ่ายหนึ่งเป็นผู้จ่ายล่วงหน้า ก็ทำให้เกิดภาระผูกพันกับอีกฝ่ายหนึ่งเกินธุรกิจที่กล่าว ในทำนองเดียวกันครอบครัวหนึ่งที่ไม่มีเงินจะจัดงานพิธีสำคัญซึ่งสังคมเห็นว่าจำเป็น—โดยเฉพาะงานแต่งงาน และงานศพ—ต้องหาผู้อุปถัมภ์หรือเจ้านายที่จัดให้ ในบางสังคมความยากลำบากในการหาสินสอดที่ฝ่ายชายต้องมี เพื่อจะแต่งงานก็กลายเป็นสาเหตุหนึ่งของพันธนาการกับพ่อตา (รับใช้เพื่อเจ้าสาว) หรือกับผู้จ่ายสินสอด

วิธีนี้ได้ทำให้ครัวเรือนหรือบริเวณบ้านใหญ่ขึ้นและทุกคนในนั้นมีพันธะผูกพันแบบใดแบบหนึ่งกับหัวหน้าครอบครัว ไม่ใช่บ้านแต่ละหลังหรือเมืองทั้งเมืองที่มักจะมีกำแพงแข็งแรงล้อมรอบ แยกผู้จงรักภักดีจากศัตรู หากแต่เป็นอาณาบริเวณของบุคคลสำคัญๆ ชุนนางแบบนี้ ขอใช้คำนี้อย่างหลวมๆ มีบริวารกระจายกันอยู่ในเมืองและในชนบท แต่ในบริเวณรั้วของเขาเองจะมีคนใกล้ชิดในครอบครัว ญาติพี่น้องที่มาพึ่งใบบุญ ทาสที่อาจทำหน้าที่นางบำเรอและมีลูกให้ และบริวารชายหญิงหลากหลาย ภายในครอบครัวแบบนี้อาจมีบุคคลที่สถานภาพแตกต่างกันไป คนหนึ่งเป็นทาส อีกคนหนึ่งเป็นทาสน้ำเงิน คนที่สามอาจเป็นญาติจนๆ หรือผู้ที่รับมาเป็นบุตรบุญธรรม แต่ในสายตาของสังคมแล้วความแตกต่างเช่นนี้มีความสำคัญน้อยกว่าที่ว่าคนเหล่านั้นทุกคนเป็นบริวารหรืออยู่ในอาณาบริเวณของใครบางคน

คำที่เหมาะสมที่สุดที่จะใช้เรียกระบบนี้น่าจะเป็น “อำนาจฝ่ายบิดา” ถ้าหากไม่ใช่เพราะผู้หญิงก็เป็นหัวหน้ากลุ่มที่สืบเชื้อสายได้ด้วย และดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ในกลุ่ม ความหมายส่วนหนึ่งของเจ้านายก็คือ “บิดา” ของทุกคน ส่วนทาสและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามักจะคิดกันว่าเป็นลูก ถ้าหากทาสนั้นขายได้ ใช้เป็นหลักทรัพย์ประกันในการกู้ยืม หรือถูกกษัตริย์ยึดเมื่อเจ้านายเสียชีวิตหรือแปรพักตร์ ลูกก็ถูกทำเช่นนั้นได้เช่นกัน

การทำสงคราม

ความพยายามที่จะพรรณนารูปแบบพฤติกรรม “ประเพณี” จะต้องทำด้วยความระมัดระวังเสมอ และไม่มีเรื่องใดจะต้องระวังมากเท่ากับการทำสงคราม วิทยาการด้านการทหารเป็นสิ่งแรกที่ถูกหีบห่อ หากไม่ทำเช่นนั้น จะเกิดความเสียหายฉับพลันและอาจถึงชีวิต ยุคการค้าเป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเป็นพิเศษ เมื่ออาณานิคมซึ่งได้เปลี่ยนแนวการทำสงครามและความสัมพันธ์ของอำนาจในยุโรปเริ่มจะมีผลเช่นเดียวกันในเอเชีย แต่ปัจจัยทางสังคมและสภาพแวดล้อมยังคงมีอิทธิพลต่อการสงครามของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นระยะยาวมากแม้เมื่อวิทยาการด้านนี้ได้เปลี่ยนไปแล้ว

ความเข้าใจที่ว่าพื้นที่ป่าไม่มีวันหมดสิ้นและกำลังคนหายากก็เป็นเรื่องแน่นอนว่าการแข่งขันโดยพื้นฐานแล้วจะอยู่ที่การควบคุมผู้คน บ่อยครั้งที่เดียวที่ปัญหาเรื่องสภาพทำให้เกิดความขัดแย้ง แต่จุดประสงค์ที่เป็นรูปธรรมของนักรบก็คือจับผู้คนมากกว่าที่จะยึดพื้นที่ การจู่โจมย่อยๆที่เกิดขึ้นเสมอๆที่ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซียตะวันออก และพื้นที่ดอนทุกแห่ง อีกทั้งการเผชิญหน้าของกองทัพที่อุ้ยอ้ายในรัฐต่างๆบนแผ่นดินใหญ่ และชาว จดหมายสำคัญก็คือเพิ่มทรัพยากรมนุษย์โดยการกำจัดหัวหน้านักรบหรือกษัตริย์ ลาลูแบร์ (1691: 90) เชื่อว่านี่คือเหตุผลที่กองทัพสยามไม่มีประสิทธิภาพมากนัก “พวกเขาหมกมุ่นกับการหาคนมาเป็นทาส ตัวอย่างเช่น ถ้าพวกหงสาวดี บุกรินแดนสยามทางด้านหนึ่ง พวกสยามก็จะเข้าไปยังดินแดนหงสาวดีอีกด้านหนึ่ง และทั้งสองฝ่ายจะกวาดต้อนคนทั้งหมู่บ้านไปเป็นเชลย”

ดังนั้นปฏิกริยาแบบฉบับในทางป้องกันของฝ่ายที่อ่อนแอกว่าคือหนีการจับกุมโดยหนีหายเข้าไปในป่าและรอจนกว่ากองกำลังที่มารุกรานจะเหน็ดเหนื่อยจากการปล้นสะดมและกลับออกไป ความโปรงเบาและไม่ถาวรของอาคารในเมืองส่วนใหญ่ และความสะดวกที่จะพกพาทรัพย์สินที่เก็บในรูปของโลหะและผ้าที่มีค่าสูงไม่ได้ส่งเสริมยุทธศาสตร์ในการป้องกันเมืองด้วยกำแพงหิน คูเมือง และตึ่มันรับอย่างเต็มที่ในที่สุด เล่ากันว่าทูตอาเจะห์ที่ไปตุรกีในศตวรรษที่ 16 อธิบายเรื่องการไม่มีค่ายคูประตูหอรบในราชธานีของตน โดยเน้นความกล้าหาญของนักรบอาเจะห์และจำนวนช้างที่มีอยู่มากมาย (*Hikayat Aceh* 1630: 165 – 66) ชาวสยามอธิบายเรื่องเดียวกันนี้แก่ชาวยุโรป ถึงความกลัวว่า ถ้าหากสร้างป้อม ก็จะเสียป้อมไป และไม่สามารถตีกลับคืนมาได้ (La Loubère 1691: 91) ในความเป็นจริงแล้วการหนีไปชั่วคราวนับว่าฉลาดทีเดียวเมื่อคำนึงถึงสภาพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้จะไม่สู้ดีนักเมื่อประชากรเมืองเพิ่มขึ้นและสงครามตามรูปแบบยุโรปเริ่มเปลี่ยนกติกา

แม้เมื่อเมืองใหญ่ๆถูกโจมตีและยึดครองก็ไม่มีที่ยืนหยัดป้องกันและสู้อย่างเต็มที่ นอกจากในกรณีผิดธรรมชาติที่กองทัพซึ่งล้อมอยู่ติดทางถอยหนีทั้งหมด มีผู้บอกนายพลคูน (Coen) ชาวฮอลันดา (1615: 119) ว่า “คนปะแวงัน แห่งบันเต็น ไม่กลัวชาวโปรตุเกส ชาวสเปน ชาว

ฮอลันดา หรือชาวอังกฤษ กลัวแต่ [กษัตริย์แห่ง] มาดาร์ม เขากล่าวว่าไม่มีผู้ใดหนีจากพระองค์ได้ แต่กับพวกคนอื่น ๆ นั้น ภูเขาทั้งหลายก็เพียงพอสำหรับเราแล้ว พวกนั้นติดตามไปถึงเราไม่ได้ด้วยเรือ” ทำเรือบนแม่น้ำของสุมาตราด้านตะวันออก มลายู หรือบอร์เนียว มักจะเลื่อนไกลจากทะเลไปเรื่อย ๆ อันเป็นปฏิริยาต่อการโจมตีทางทะเล เมื่อชาวอังกฤษคณะหนึ่งไปซื้อพริกไทยที่อินทรีคีรี ในสุมาตรา ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรือง พวกเขาใช้เวลาสองวันหาร่องรอยว่าเมืองอยู่ตรงไหนโดยเปล่าประโยชน์ แล้วก็ได้รู้ว่าประชากรทั้งเมืองได้ย้ายไกลขึ้นไปตามแม่น้ำระยะเดินทางสามวัน อันเป็นปฏิบัติการตอบโต้การรุกรานของอาจะห์เมื่อหกปีก่อนหน้านี้ (Ivye 1634) การพ่ายแพ้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สำคัญที่สุดครั้งหนึ่ง เมื่อโปรตุเกสยึดมะละกา เมืองท่าใหญ่ ใน ค.ศ. 1511 ในความเห็นของทหารมลายูที่ป้องกันเมืองในตอนแรกก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน “กษัตริย์แห่งมะละกา . . . ล่าถอยไปจากเมืองระยะเดินทางหนึ่งวัน พาพ่อค้ามลายู นายทหาร และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไปด้วยบ้าง . . . ด้วยความเชื่อว่า อัลฟองโซ ดัลโบเกอร์เก (Alfonso Dalboquerque) เพียงต้องการปล้นเมืองแล้วก็จะทิ้งไป และแล่นเรือกลับพร้อมด้วยข้าวของที่ยึดได้” (Albuquerque 1557: 129)

จุดมุ่งหมายในการทำสงครามก็คือเพิ่มกำลังคนที่มีอยู่ ไม่ใช่เสียไปโดยการตั้งมั่นรบกันให้เสียเลือดเสียเนื้อ ดังนั้นความสนใจในอันดับแรกก็คือเคลื่อนกองทัพอันยิ่งใหญ่ชูขวัญผู้คน จูโจมเมื่อเข้าศึกไม่ระวังตัว และแสดงให้เห็นความสำเร็จในระยะต้นๆว่าพลังอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ที่กำหนดเรื่องเช่นนี้อยู่ข้างตน “ในทุกประเทศได้ลม ชาวไร่ชาวนาและกองทัพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และถ้ากองทัพได้รับความเสียหาย ประเทศชาติเองก็จะประสบความหายนะ ดังนั้นเมื่อผู้คนในภูมิภาคนี้ทำสงคราม จะมีความระมัดระวังอย่างที่สุด และการต่อสู้จะกำจัดวงอยู่ในเรื่องของเล่ห์กลและการหลอกลวง ไม่ได้มุ่งมาดที่จะเอาชีวิตกันและกันหรือฆ่าฟันผู้คนจำนวนมาก เพราะถ้าแม่ทัพพิชิตศึกอย่างแท้จริงก็อาจกล่าวได้ว่าท่านหลังเลือดตัวเอง” (Ibrahim 1688: 90)

การระดมทัพกระทำโดยกำหนดให้ขุนนางและบุคคลสำคัญในอาณาจักรนำคนในปกครองของตนเข้ามาร่วม พร้อมทั้งออกค่าใช้จ่ายด้วย ผู้บังคับบัญชาทหารเหล่านี้ไม่เต็มใจอย่างยิ่งที่จะเสี่ยงสูญเสียกำลังคนในสนามรบ เพราะคนพวกนี้เป็นกุญแจสู่ตำแหน่งของตน เมื่อนายพลเรือชาวฮอลันดาปรารภกับพันธมิตรชาวมลายู สุลต่านแห่งยะโฮร์ เรื่องผู้บังคับบัญชาไม่เต็มใจที่จะส่งทหารไปรบ สุลต่านตอบว่า “เขาไม่เหมือนท่านนายพล ท่านให้ค่าใช้จ่ายและค่าจ้างผู้คนของท่าน ดังนั้นพวกเขาจะต้องทำตามที่ท่านสั่ง แต่ที่นี้ขุนนางแต่ละคนจะต้องนำคนของตัวเองมาจำนวนหนึ่งและทุกคนกลัวว่าจะต้องเสียทาสซึ่งเป็นทรัพย์สินอย่างเดียวของตนไป” (Matelief 1608: 17) สก็อตต์ (1606: 142) ได้ออกความเห็นเช่นเดียวกันนี้เกี่ยวกับบันเติน ชาวยุโรป ตุรกี และเปอร์เซีย ผู้คุ้นเคยกับอัตราการเสียชีวิตและบาดเจ็บที่สูงกว่ามากในสงครามในตะวันตกมักจะแปลกใจอยู่เสมอที่

นักรบในภูมิภาคนี้ไม่เต็มใจที่จะเร่งรุกต่อไปในการรบหลังจากที่ทหารกลุ่มแรกบาดเจ็บล้มตาย (Artieda 1573: 197; La Loubère 1691: 90) แอ็บเบ เดอ ชัวซี (1687: 241) รู้สึกว่าสยาม พม่า และลาว ทำสงคราม “เหมือนเทวดา” ยิ่งปืนขึ้นไปบนฟ้าหรือลงดินเพื่อให้ข้าศึกตกใจกลัวมากกว่า จะทำให้เกิดอันตราย ผู้คนจำนวนมากเสียชีวิตจากภาวะอดอยาก โรคภัย และบ้านแตกสาแหรกขาดอันเป็นผลจากสงคราม แต่จำนวนน้อยเสียชีวิตในสนามรบ การทำสงครามแบบเหี้ยมโหดกว่า อันเป็นธรรมดาของชาวตะวันตก ทำให้ปราศจากข้อสงสัยว่าเหตุใดชาวยุโรปจำนวนน้อยจึงสามารถชนะกองทัพเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีกำลังมากกว่าในการรบที่สำคัญยิ่งหลายครั้ง

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะชาวอินโดนีเซียจากอาเจะห์ถึงโมลุกกะ ขึ้นชื่อมากในเรื่องความกล้าหาญเฉพาะตัว แม้จะไม่มีชื่อด้านระเบียบวินัยของทหาร การที่ตัวเอกของละครวายังไม่ให้ความสำคัญกับความตายดูเหมือนจะเป็นแบบฉบับสำหรับชาวซวา ไม่เพียงแต่ในการรบเท่านั้น แต่ในการประลองยุทธแบบเลือดตกยางออกดังที่หมาฮวน และคนอื่นๆ ได้บรรยายไว้ การประลองยุทธเหล่านี้เป็นส่วนประกอบของการเตรียมด้านพิธีกรรมและร่างกายอย่างพิถีพิถัน มุ่งหมายจะผลิตนักรบผู้เป็นเลิศที่สามารถพลิกสถานการณ์สงครามโดยการแสดงฝีมือในการสู้รบและความแข็งแกร่งของจิตวิญญาณ เพราะเชื่อว่าสงครามคือการตัดสินโดยวิธีพิสูจน์ ที่พลังจักรวาลกำหนดไว้แล้วว่า ฝ่ายใดจะมีชัย การสูญเสียประมุขหรือนักรบผู้กล้ามักจะทำให้การรบจบลงอย่างกะทันหัน (*Sejarah Melayu* 1612: 97; Wales 1952: 103) ในหนังสือ *ฮิกายัต บันจา* (432 – 37) เล่าไว้ว่าการเปลี่ยนบันจาเมชินให้มานับถือศาสนาอิสลามถูกกำหนดอย่างได้ผล เมื่อคู่ปรับที่อ้างสิทธิในราชบัลลังก์ ตัดสินกันด้วยการต่อสู้ตัวต่อตัวเพื่อหลีกเลี่ยงสงครามกลางเมือง กษัตริย์สยามที่มีชื่อเสียงสองพระองค์ พ่อขุนรามคำแหง และพระนเรศวรอยู่ในความทรงจำเป็นพิเศษ เพราะได้ชัยชนะอย่างงดงามในการกระทำยุทธหัตถีกับผู้นำของข้าศึก

เมื่อคู่ต่อสู้มีฝีมือทัดเทียมกัน การสงครามมักจะกลายเป็นการปะทะกันอย่างต่อเนื่องระหว่างกองทัพและยุทธวิธีที่มีการต่อสู้ตัวต่อตัวเป็นช่วงๆ ทั้งสองฝ่ายอาจสร้างที่มั่นชั่วคราว ห่วงกันในระยะพอตะโกนถึงกันได้ จะทำหายและต่อสู้กันประปราย ยืดเวลาออกไปยาวนาน “มีการไต่สวนความเก่งกล้ากันมากมาย แต่ไม่ค่อยต่อสู้กันอย่างจริงจัง” (Anderson 1826: 275) เดมปีเยร์ (1697: 231) ได้เห็นสงครามแบบนี้สองครั้ง—สงครามกลางเมืองในอาเจะห์ ที่ต่างฝ่ายต่างเคลื่อนทหารนับพันแต่เป็นที่ประจักษ์ว่าไม่มีผู้ใดเสียชีวิต และอีกครั้งหนึ่งในการสู้รบกันของกองทัพในมินดาเนาระหว่างสุลต่านและ “อัลเฟอร์ (Alfurs)” แห่งซุนเนา ในโมลุกกะ การปะทะกันอย่างต่อเนื่องทำให้ดูเหมือนว่า “พวกเขาทำสงครามกันอยู่ตลอดเวลา สนุกสนานกับการรบ มีชีวิต และหาเลี้ยงตัวเองกับสงคราม” (Galvão 1544: 169) บนแผ่นดินใหญ่ สงครามตามธรรมดาจะมีขนาดใหญ่ขึ้น มีการระดมพลเป็นเรือนพัน แต่อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์ไทยคนหนึ่งคำนวณ

ว่าอยุธยาได้ทำสงครามที่มีหลักฐานระบุไว้อย่างน้อย 70 ครั้งในช่วง 417 ปี ที่มีกษัตริย์ปกครอง (อ้าง Battye 1974: 1)

ในโลกมลายู องค์ประกอบหลักของการโจมตีคือ *อะมอก* หรือความบ้าคลั่ง คำนี้นิยมนำมาใช้บ่อยที่สุดในพงศาวดารมลายูเป็นกริยา *เม็งอะมอก* ซึ่งอาจมีความหมายแค่ว่าโจมตี แต่ที่พิเศษก็คือใช้กริยาหรือดาบในการโจมตีอย่างดุเดือดมุ่งที่จะเอาชีวิตหรือตีข้าศึกจำนวนหนึ่งให้กระเจิง แม้ว่าจะต้องสูญเสียชีวิตในปฏิบัติการนี้ก็ตาม ถ้าหากการโจมตีเช่นนี้บรรลุผลทำให้หัวหน้าฝ่ายตรงข้ามบาดเจ็บ แค่นั้นก็อาจเพียงพอที่จะชี้ชะตากรรม การโจมตีแบบอะมอกของชาวซันชื่อเป็นพิเศษตามที่ โตเม ปิเรส (1515: 266, cf. 176) ได้กล่าวไว้ “พวกอะมอกเป็นอัศวิน ชายผู้ตัดสินใจจะพลีชีพ แล้วดำเนินการตามที่ตัดสินใจและตาย” แม้แต่ในการวางกำลังอย่างมีระบบของกองทัพบาห์ลี (ดูรูปที่ 18) การโจมตีมักเริ่มด้วยผู้ชำนาญการอะมอก แต่งชุดขาวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการพลีชีพ (ENI II: 317) มักใช้ปืนหรืออาวุธทำให้นักรบเหล่านั้นทำท่ายมบาล (Pires 1515: 176; Fryke 1692: 48; Raffles 1817 I: 298) แต่นี้อาจเป็นเพียงส่วนหนึ่งของพิธีกรรมอันยืดเยื้อและเตรียมจิตใจอยู่ในวงค์คล้ายเข้ามาจนเพื่อเข้าสู่สภาพที่ถือว่าอยู่ยงคงกระพัน

พงศาวดารและจารึกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มุ่งแต่จะเพิ่มพูนความยิ่งใหญ่และบารมีของประมุข ดังนั้นผู้บันทึกมักจะอ้างว่าชัยชนะมาจากปัจจัยเหนือธรรมชาติมากกว่าด้านวิทยาการ ตัวอย่างเช่นการพ่ายแพ้ของปาเล็มบัง ต่อปัตตานีก็ว่าเป็นเพราะ *ดูวาลัต* (*dualat*: พระราชอำนาจของกษัตริย์อันล้นละเมิดมิได้) ของสุลต่านมันซูร์ ชะห์ (*Hikayat Patani*: 89) เนื่องด้วยพลังอำนาจนั้นถือว่ามาจากจิตวิญญาณ จึงมักเชื่อกันว่าผู้ครองประเทศและนักรบประสบความสำเร็จโดยการเตรียมบำเพ็ญตะบะและพิธีกรรม การเข้าสมาธิ เครื่องรางของขลัง และความศักดิ์สิทธิ์ของตนเองที่พระเจ้าประสาธมา มากพอๆกับกำลังของกองทัพ

*เชรอะห์ เมลายู* (1612: 71) อธิบายชัยชนะของมลายูต่อสยามครั้งหนึ่งในศตวรรษที่ 15 ว่าเป็นเพราะการสาธิตพลังของมลายูเรื่องความอยู่ยงคงกระพัน ณ ราชสำนักไทย ซึ่งหมดความกล้าที่จะต่อสู้ไปอย่างฉับพลัน เรื่องนี้อาจไม่เป็นจริง แต่เรารู้ว่าชาวมลายู โดยเฉพาะพวกมะกัสซาร์ มีชื่อในเรื่องทำนองนี้ที่สยามในศตวรรษที่ 17 ทูตเปอร์เซียคนหนึ่งรายงานไว้ว่า “โดยทั่วไปแล้ว ศาสตร์แห่งเวทมนต์ คาถา และการสาปแช่งปฏิบัติกันอย่างกว้างขวางในสยาม แต่ไม่มีความสามารถเกินพวกมะกัสซาร์ ผู้ลงเวทมนต์พิเศษในกริช” (Ibrahim 1688: 136)

การที่คมมีดและลูกปืนทำอันตรายไม่ได้ ยังคงถือเป็นเครื่องหมายของนักรบผู้ยิ่งใหญ่ ในการต่อสู้เช่นสงครามกลางเมืองอาเจะห์ครั้งใหญ่ต้นศตวรรษที่ 18 เชื่อกันว่าทั้งสองฝ่ายมีผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์นี้ได้เป็นผู้อยู่ยงคงกระพัน (*kebal*) โดยการท่องมนต์ศักดิ์สิทธิ์หรือพกพาเครื่องรางที่ทรงพลังทำด้วยโลหะติดตัวไปด้วย “ปัง เปอูเรอูบา (*Pang Peureuba*) ผู้คงกระพัน

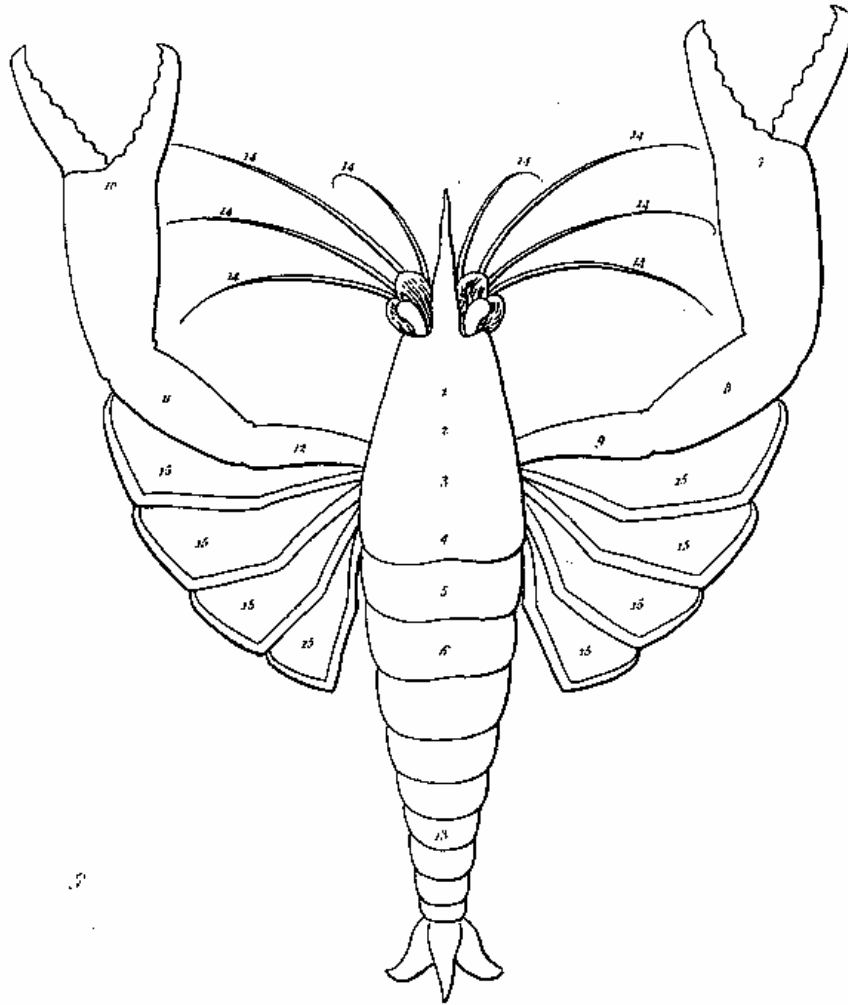
ชาติเรี่ยกยิม ผิวหนังของเขาสิ้นเหมือนน้ำมัน เราจึงได้เห็นกระสุนสิ้นไหลไป” (Hikayat Pocut Muhamat: 229, cf. 249; Siegel 1979: 113, 137 – 38, 149; Wales 1952: 95, 133 – 34) พวกเขาโปรตุเกสผู้ได้เผชิญหน้ากับนักรบแบบนี้ตามทางไปมะละกา ใน ค.ศ. 1511 รู้สึกว่าอยู่ในภาวะจิตที่ไม่แตกต่างจากโลกแห่งจิตวิญญาณของมลายู เมื่อมาเล่าว่านายทหารมลายูผู้นี้ไม่มีเลือดไหลจากบาดแผลที่ถูกยิงจนกระทั่งพวกเขาได้ปลดเครื่องรางของขลังที่ทำด้วยกระดูกจากแขนของเขา “เมื่อเอาสิ่งนี้ออกไป เลือดก็ไหลออกจนหมดตัว แล้วเขาก็เสียชีวิต” (Albuquerque 1557: 61)

ความเชื่อในความคงกระพันชาตรีของแต่ละบุคคลเช่นนี้ ซึ่งยังคงมีอยู่จนปัจจุบัน ไม่ควรทำให้คิดไปว่าความเชื่อชาวยุทธเชิงวิหยาของพุทธศาสนาจะถูกละเลยและหันมาสนใจแต่ทางไสยศาสตร์ ไม่มีผู้ใดละเว้นไม่เตรียมหาอาวุธที่ดีที่สุดในตัวเอง รวมทั้งอาวุธของจีน ตุรกี และยุโรป เมื่อได้พิสูจน์แล้วว่าประสิทธิภาพ

อาวุธที่สำคัญที่สุดในการรบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ดาบ กริช และหอก จะอยู่ในมือของทุกคน ไม่มีชาวชวา มลายู หรือ มะกัสซาร์ คนใดที่แต่งตัวครบเครื่องแล้วจะไม่เห็นกริชด้วย (รูปที่ 19) แทนที่จะจ้างกองทหารอาชีพ กษัตริย์ส่วนใหญ่จะอาศัยความสามารถของข้าราชสำนักในการระดมบริวารของตนมาสู้รบเมื่อถึงเวลาที่ต้องการ ดังนั้นพื้นฐานของพลังอำนาจที่เป็นรูปธรรมของกษัตริย์นั้นบอบบางมาก มีแต่ความระแวงระวัง บารมี โชค และปรกิติแล้วจะรวมความโหดเหี้ยม ที่ทำให้กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่สามารถควบคุมบรรดาขุนนางไว้ได้ ซึ่งก็หมายถึงบริวารจำนวนมากของคนเหล่านั้นด้วย ความสำเร็จในสงครามได้สร้างพลังให้แก่กษัตริย์ เพราะว่าเชลยและทรัพย์สินสมบัติที่ได้มาจะคำนวณอำนาจของพระองค์เช่นเดียวกับชัยชนะที่เสริมบารมี ด้วยเหตุผลที่คล้ายกัน ความเปลื้องปล้นในสงครามสามารถทำให้รัฐใหญ่ๆ สลายหายไปอย่างรวดเร็วเป็นพิเศษ

เมื่อมาถึงศตวรรษที่ 16 ความก้าวหน้าทางวิทยาการของผู้ปกครองประเทศดูเหมือนจะไม่ได้มากไปกว่าประชาชนเท่าใดนัก กษัตริย์ควบคุมช้าง (ในแผ่นดินใหญ่และสุมาตรา) แต่ข้างมีคุณค่าทางจิตใจมากกว่าผลที่ได้จากการทหารในการรบกับศัตรูที่มุ่งมั่น อาวุธที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งของพระองค์ก็คือเรือรบซึ่งผู้ครองประเทศจะเก็บไว้ใกล้ๆ วังในความควบคุมของพระองค์เอง แม้ว่า จะเจาะจงให้ขุนนางบางคนและหมู่บ้านบางแห่งทำหน้าที่พิเศษในเรื่องแต่ละลำ

ในยุคการค้าได้มีการนำของเข้ามาอีกสองสิ่งที่มีผลอย่างลึกลับกับประสิทธิผลของรัฐต่อชนต่างชาติและประชากรของตน ดูเหมือนว่าชาวจีน ชาวคุชราตและตุรกี นำปืนใหญ่เข้ามาในศตวรรษที่ 15 ในรูปของปืนสับขนาดเล็กทำด้วยสำริด ส่วนใหญ่แล้วจะตกแต่งด้วยลวดลายเป็นงานฝีมือที่งดงามมาก แต่ (เหมือนช้าง) ไม่อาจทำร้ายข้าศึกได้นอกจากจะข่มขวัญศัตรูโดยทำให้คิดว่าเป็นพลังเหนือธรรมชาติ เมื่อชาวยุโรปนำปืนใหญ่ที่ปฏิบัติงานได้ง่ายขึ้นและปืนยาวเข้ามา

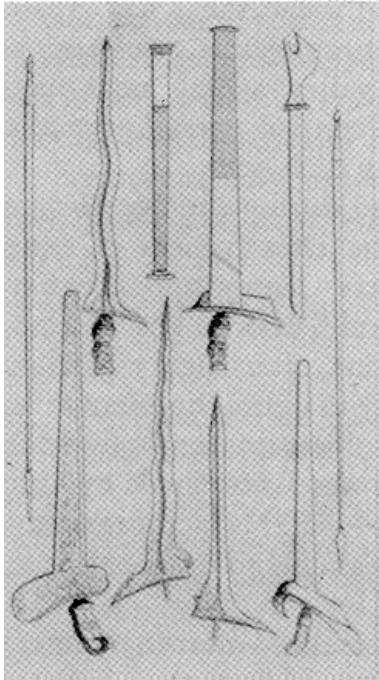


รูปที่ 18 แนวคิดของชาวเรือการจัดขบวนรบของ มาตารัม ในศตวรรษที่ 17 หมวด (14) แทนกองทหารพิเศษของผู้บัญชาการ (senapati) อาจเทียบได้กับนักรบอะมอก กษัตริย์ (4) อยู่ในตัวกึ่ง ข้างหน้าเป็นโอรสและเครือญาติ (3) ผู้บัญชาการ (2) และมนตรี (1) ตัวเลขอื่น ๆ หมายถึงทหารของขุนนางและข้าราชการต่างๆ

ให้เป็นที่รู้จัก และต่อมาก็ผลิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันนี้มักก่อให้เกิดมีกษัตริย์กลุ่มเล็กๆกลุ่มหนึ่งที่ทรงอำนาจ สามารถผูกขาดวิทยาการใหม่นี้ในอาณาจักรของตน

ปัจจัยที่สองคือการเติบโตของกองทหารรับจ้างที่เชี่ยวชาญเฉพาะทาง มักจะเป็นชาวต่างประเทศที่ฝึกมาโดยเฉพาะในการใช้อาวุธปืน รัฐต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คาดหวังให้ทุกคนเข้าร่วมในการรบ รวมทั้งเรือต่างชาติที่มาจอดที่ท่าชั่วคราว บ่อยครั้งที่เรือจากคุชราต มลายู และจีนมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจผลการโจมตีทำเรือทางทะเล แต่บริษัทการค้าของยุโรปเรียกร้องราคาที่สูงกว่าสำหรับการช่วยเหลือเช่นนั้น ผู้ครองประเทศที่ประสบความสำเร็จสูงสุดแห่ง

ยุคได้เรียนรู้ว่าวิธีที่ดีที่สุดที่จะใช้ความเป็นมืออาชีพของทหารยุโรป (และญี่ปุ่น) ที่อยู่ในหมู่พวกเขา ก็คือ



รูปที่19 กริชและหอกของชาว

จ้างนักแสงโชคและผู้แปรพักตร์มาเป็นทหารรับจ้างเต็มเวลา คนพวกนี้อุทิศตนให้กับการฆ่าฟันมากกว่ากองทัพของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคก่อนๆ

ผลกระทบของปัจจัยใหม่ๆ เหล่านี้ในตอนแรกคงจะกล่าวกันเกินจริง เพราะความสำคัญที่ให้กับความมองอาชญากรรมเฉพาะตัวและลางบอกเหตุจากสิ่งมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติในการสงครามของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความได้เปรียบของสิ่งแปลกใหม่เลือนหายไปอย่างรวดเร็วมากเมื่อสิ่งเหล่านั้นได้เป็นที่รู้จักและเคยชินแล้ว กัลวาโอ (1544: 171) ยกประเด็นนี้ให้เห็นได้เป็นอย่างดีเกี่ยวกับมาลลกู

เมื่อก่อนนี้ หากเห็นผู้ชายใส่หมวกเหล็ก พวกเขาจะพูดว่า “นั่นหัวเหล็กมาแล้ว” และทุกคนก็จะวิ่งหนีไป ทึกทักเอาว่าพวกเราไม่มีใครเอาชนะได้ และไม่อยู่ในอาณัติของมฤตยู แต่ตอนนี้พวกเขารู้ว่า ได้หมวกนั่นมีหัวที่ตัดขาดได้ และร่างกายก็มีได้เป็นอมตะ และเมื่อเห็นเรายังเป็นยาว พวกเขาคิดว่าปากเราฟันไฟมฤตยู และเมื่อได้ยินการระดมยิงปืนและเอ่ยถึงพวกโปรตุเกส หญิงท้องก็จะแท้งเพราะปืนใหญ่ไม่เป็นที่รู้จักกันและคนพวกนั้นก็ไม่เคยได้ระแคะระคายเลย แต่พวกเขาทำสงครามกับเรามาเป็นเวลานานแล้ว และไม่นิยมนับถือเรานัก และคงกินเราหมดในมือเดียวแล้วถ้าพระผู้เป็นเจ้าไม่ได้ช่วยเราอย่างปาฏิหาริย์



การที่จะได้อาหารใหม่ๆด้วยการซื้อและต่อมาก็ด้วยการผลิตเองไม่ใช่เรื่องยาก ที่ซับซ้อนกว่าก็คือกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองที่ยุทธวิธีแบบใหม่ (และการค้าและการผลิต)ได้เริ่มขึ้น ซึ่งได้เปลี่ยนโฉมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดรัฐที่มีอำนาจอย่างไม่เคยมีมาก่อน กระบวนการเดียวกันนี้ได้เปลี่ยนแปลงยุโรปอย่างรวดเร็วยิ่งกว่าเสียอีก และในที่สุดก็มีผลที่จะชี้ชะตากรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และส่วนอื่นๆของโลก

การระดมแรงงาน: ความเป็นทาส และพันธกิจ

ที่อะจิม (อาเจห์) ทุกคนอยากขายตัวเอง ขุนนางชั้นผู้ใหญ่บางคน มีทาสไม่ต่ำกว่าหนึ่งพันคน พ่อค้าที่สำคัญทุกคนผู้มีทาสเป็นจำนวนมาก . . .

นี่คือมูลเหตุที่แท้จริงและมีเหตุผลที่กฎหมายการเป็นทาสในบางประเทศไม่รุนแรง และก็สมควรที่จะเป็นเช่นนั้น ด้วยมีพื้นฐานจากการที่ชายคนหนึ่งเลือกเจ้านายได้โดยอิสระ เพื่อประโยชน์ของตนเอง จากการทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างสองฝ่าย

(Montesquieu 1748: 239)

ความสำคัญของการผูกมัดในแนวตั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาจากปัจจัยที่สำคัญยิ่งสามประการ ประการแรกการควบคุมกำลังคนถือว่าเป็นดัชนีสำคัญที่บ่งบอกอำนาจและสถานภาพ เพราะแรงงานไม่ใช่ที่ดินที่ถือกันว่าเป็นทรัพยากรที่หายาก สก็อตต์ (1606: 142) เขียนเกี่ยวกับอภิชนของบันเตินว่า “ความร่ำรวยทั้งหมดของพวกเขาอยู่ที่ทาส ดังนั้นถ้าหากทาสถูกฆ่าพวกเขาก็จะหมดตัว” ประการที่สอง การซื้อขายทาสมักจะต่อรองกันในรูปแบบของเงินตรา การค้าทางทะเลได้เจาะเข้ามาในภูมิภาคนี้หลายศตวรรษแล้ว จนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คุ้นเคยกับการคิดว่าแม้แต่ตัวเองก็เป็นทรัพย์สินที่มีค่าเป็นตัวเอง ประการที่สาม ความมั่นคงทางด้านกฎหมายและการเงินที่ได้จากรัฐนั้นอยู่ในระดับต่ำ ดังนั้นทั้งผู้อุปถัมภ์และผู้พึ่งพาต่างก็ต้องการความคุ้มครองและการสนับสนุนกันและกัน ชาวจีนคนหนึ่งรายงานว่ประชาชนในมะละกา “พูดว่ามีทาสดีกว่ามีที่ดิน เพราะทาสให้ความคุ้มครองแก่เจ้านายของตน” (Hwang Chung 1573: 128) สภาพการณ์ทั้งสามอย่างนี้ทำให้เกิดระบบพันธะผูกพันที่ส่วนใหญ่เกิดจากหนี้ ที่ซึ่งความจงรักภักดีต่อเจ้านายจะเหนียวแน่นและลึกซึ้ง แต่กระนั้นก็โอนได้และแม้แต่ขายก็ได้

ในระยะแรกๆที่พ่อค้าชาวยุโรปพยายามจ้างแรงงานในท่าเรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขาารู้สึกว่าค่าจ้างสูงผิดปกติ ตารางที่สามแสดงราคาพ่อค้ารายงานว่าได้จ่ายสำหรับแรง

ตารางที่ 3 ค่าจ้างแรงงานคิดเป็นข้าว

สถานที่ ค.ศ.	แหล่งที่มา	ค่าจ้างรายวัน	ค่าจ้างเทียบเท่าข้าวคิด เป็น กันตัง <sup>n</sup>	ค่าจ้างเป็นผลคูณของ ความต้องการข้าวต่อวัน
เกาะตะมะ	Bouchon	1.0 วิส (คนตอกหมั่น)	130.0	650.0
1512	1979: 142–43	0.05 วิส (คนงาน)	6.5	32.5
มะละกา	Manguin	จ่ายเป็นข้าว		
1519	1983: 212 –	(ช่างฝีมือ)	4.0	20.0
	13	(คนงานทาส)	0.54	2.7
บันเต็น	Lodewycksz	1000 แคช (ทาส)	3.0	15.0
1596	1598: 129			
มะนิลา	Salazar 1590:	1 เรียล (จีน)	12.0	60.0
1590	229			
จัมปี	ELCMerchants	12 เพ็นนี + อาหาร(จีน)	3.4	17.0
1615	1615: 201			
อาเจะห์	Willemsz	1.5 มัส (ช่างไม้จีน)	4.5	22.5
1642	1642: 508–20	0.75 มัส (คนงานทาส)	2.2	11.0
		1 มัส (ช่างมุงจากชาว อาเจะห์)	3.0	15.0
อยุธยา	Smith 1974:	1 เฟื้อง (คนงานไทย)	8.0	40.0
1655	316			

งานหนึ่งวันในหลายเมือง คิดในราคาของข้าวที่ใช้ในหนึ่งวันที่เมืองเดียวกัน ตัวเลขเพียงตัวเดียวที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นค่าจ้างพอเลี้ยงชีพประเภทที่ต่ำสุดปรากฏอยู่ในรายการแรงงานโปรตุเกสของแมนกวินในมะละกา ระบุเสบียงอาหารสำหรับทาสของโปรตุเกสเอง คนงานอื่นๆทั้งหมดได้รับมากกว่าค่าจ้างพอเลี้ยงชีพสิบเท่าเป็นอย่างน้อยและมักจะมากกว่ามาก

คำอธิบายของอัตราเหล่านี้ก็คือไม่มีแรงงานรับจ้างที่เป็นอิสระ นอกจากเป็นครั้งคราวก็จะมีชาวจีน (“คนงานที่ทำงานหนักและหิวเงินมาก”—Salazar 1590: 229) หรือชาวต่างชาติอื่นๆที่อยู่ในเมืองท่าชั่วคราว ส่วนแรงงานพื้นเมืองจะต้องขอเข้ามาจากเจ้าของ “ธรรมเนียมของเขาคือเช่าทาส จะจ่ายเงินจำนวนหนึ่งแก่ทาส ซึ่งทาสก็จะมอบให้เจ้านาย แล้วเขาก็จะใช้ทาสในวันนั้น ให้

<sup>n</sup> ข้าวหนึ่งกันตัง (1.75 ลิตร) หนักประมาณ 3.1 กิโลกรัม หรือห้าเท่าของปริมาณที่คนงานผู้ใหญ่บริโภคต่อวัน

ทำงานไม่ว่าจะเป็นงานอะไรตามที่ต้องการ” (Ibrahim 1688: 177 – 78; cf. Dampier 1699: 94; Terwiel 1983: 124 – 25) *อุณดง-อุณดง เมลากา* (88 – 93, 162 – 23 ?) มีข้อกำหนดหลายข้อสำหรับสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อคน “จ้าง” หรือ “ขอยืม” ทาส แต่ไม่มีข้อกำหนดใดๆ สำหรับสัญญาค่าจ้าง แม้แต่ข้อเสนอค่าจ้างสูงๆ ก็ไม่ถึงจุด “อิสระชน” มาทำงานเพราะงานที่ใช้กำลังจะเกี่ยวพันกับการเป็นทาส “คุณจะไม่เห็นชายมลายูพื้นเมือง ไม่ว่าจะยากจนแค่ไหน แบกของของเขาเองหรือของคนอื่น ไม่ว่าเขาซื้อมาด้วยเงินจำนวนมากแค่ไหน งานของพวกเขาทั้งหมดทาสจะเป็นผู้ทำ” (Barros 1563 II, ii: 24; cf. Dampier 1699: 94; Scott 1606: 170 – 71)

ประมวลกฎหมายเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ยอมรับว่ามีหลายทางที่คนคนหนึ่งจะเข้าสู่สภาพการเป็นทาส ซึ่งอาจจัดเป็นระบบได้ดังนี้

1. สืบทอดการเป็นทาสจากพ่อแม่
2. ขายให้เป็นทาสโดยพ่อแม่ สามี หรือ ตัวเอง
3. ถูกจับในสงคราม
4. การลงโทษโดยศาล (หรือไม่สามารถจ่ายค่าปรับ)
5. ไม่สามารถชำระหนี้สิน

หนี้สินเป็นสาเหตุของการตกเป็นทาสที่ธรรมดาที่สุด ไม่ว่าจะเกิดโดยการค้าขาย ความไม่สามารถเสียค่าสินสอดในการแต่งงาน การเพาะปลูกไม่ได้ผล หรือภัยพิบัติอื่นๆ หรือการพนัน การเป็นทาสอาจมองได้ว่าเป็นแนวคิดที่แฝงอยู่ในการผูกพันแบบอื่นๆ ถ้าหากเป็นที่เข้าใจว่าเชลยศึกเป็นหนี้ชีวิต แลกกับการตายในสนามรบ แม้แต่ในสมัยใหม่ก็ยังมีกรโยชอย่างใกล้ชิดระหว่างหนี้สินและภาระผูกพันทางแรงงานในเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ และความโน้มเอียงของฝ่ายผู้จ้างที่จะจ่ายเงินล่วงหน้าแทนที่จะจ่ายค่าจ้างให้เพียงพอที่จะได้แรงงานมา ในระบบเศรษฐกิจก่อนสมัยอาณานิคมภาระผูกพันต่อหนี้สินมีผลทางกฎหมายและใช้บังคับอย่างเคร่งครัด “พวกเขาไม่เคยปฏิเสธภาวะหนี้สินของตน . . . ผู้ที่ไม่ยอมรับหนี้และถูกจับได้มีโทษถึงตาย” (Galvão 1544: 126)

คำบรรยายของมองเตสกีเยอ (ข้อความเริ่มต้นของตอนนี้) เรื่องการเป็นทาสที่ยังคงความพอใจแก่ทั้งสองฝ่าย และผู้คนขายตัวเองด้วยความเต็มใจ อาศัยข้อมูลจากแดมปีเยร์ แต่ก็อาจมาจาก ลา ลูแบร์ (1691: 77) และผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรปอื่นๆ หลายคนได้เหมือนกัน ข้อความนี้ควรจะทำให้เห็นว่าคำภาษาอังกฤษ “slavery (ความเป็นทาส)” ไม่ควรใช้โดยไม่มีข้อแม้ คำในภาษาเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ที่นักเดินทางชาวยุโรปในช่วงต้นๆ แปลว่า slave (ทาส) ในสภาพแวดล้อมอื่นๆ อาจใช้คำว่า ลูกหนี้ ผู้อาศัย หรือราษฎร การที่หนี้และภาระผูกพันของบ่าวไพร่

เป็นสิ่งที่สามารถขายได้ ทำให้ “slave” เป็นคำในภาษายุโรปที่ใกล้เคียงที่สุด แต่ความเป็นทาสไม่เคยได้พัฒนาจนเป็นนามธรรมตามกฎหมาย ซึ่งแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับความมีอิสรภาพในด้านต่างๆ ที่รัฐให้การรับรองเช่นที่กรีซและโรม มีสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในพื้นที่ตอนใต้ดำเนินการในสิ่งที่ผมเรียกว่าระบบ “ปิด” ของทาสมุ่งจะให้แรงงานทาสเป็นกองกลางในจำนวนคงที่ โดยเน้นพิธีกรรมและการอยู่ได้บังคับบัญชาตามกฎหมาย (Reid 1983: 161 – 63) แต่สำหรับกลุ่มส่วนใหญ่ ขอบเขตของความเป็นทาสและรูปแบบอื่นๆ ของพันธนาการมีช่องว่างและไม่ชัดเจน ปัญหาสำคัญก็คือชายคนหนึ่งมีพันธะอยู่กับผู้ใดมีใช้ลักษณะที่แน่นอนของพันธนาการ ดังนั้นโดยทั่วไปแล้วผมใช้คำที่มีความหมายกว้างๆ “bondsmen (บ่าวไพร่)” และ เก็บคำ “slave (ทาส)” ไว้ใช้สำหรับผู้ที่ถูกขายมาใหม่ๆ ถูกจับเป็นเชลย และโอนไปเป็นสมบัติส่วนตัว หรือผู้ที่อยู่ในระบบปิด

กษัตริย์ที่เข้มแข็งจะหาทางเพิ่มพูนจำนวนราษฎรที่อยู่ใต้การควบคุมโดยตรงและจำกัดจำนวนบ่าวไพร่ส่วนตัวที่ได้ยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานหลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสยามและพม่า ประเทศที่สถาบันกษัตริย์เข้มแข็งที่สุด ประชาชนทุกคนยกเว้นขุนนาง ทาสของขุนนาง พระภิกษุ และทาสวัด ต้องทำงานให้กษัตริย์เป็นเวลาเกือบครึ่งหนึ่งในแต่ละปี ดังนั้นการขายตัวเองแก่ขุนนางที่มั่งคั่งก็อาจได้ประโยชน์ไม่น้อย และการประณามการกระทำเช่นนี้โดยกษัตริย์ที่ปกครองต่อเนื่องกันมา แสดงว่ามีคนจำนวนมากหาประโยชน์จากข้อยกเว้นนี้ ขอบเขตของทาสส่วนบุคคลเป็นดัชนีแสดงระดับขั้นๆ ลงๆ ของพหุนิยมในประชากรของรัฐ (Lieberman 1984: 107 – 09, 163; Rabibhadana 1969: 110)

เมื่อไม่มีแรงงานรับจ้างอิสระ บ่าวไพร่เป็นแหล่งสำคัญที่สุดของการเคลื่อนย้ายแรงงานตามธรรมดาแล้วสังคมที่เข้มแข็งกว่าและร่ำรวยกว่า อันได้แก่เมืองและพื้นที่ลุ่มที่ปลูกข้าว จะรับแรงงานทาสจากพวกทำไร่เลื่อนลอยที่ไม่สังกัดประเทศใด หรือพวกล่าสัตว์และหาของป่า บางครั้งชาวเขาก็ขายเหยื่อของการสู้รบระหว่างเผ่า ที่บ่อยครั้งกว่าก็คือ พวกนี้ถูกจับไปเป็นทาส ดูเหมือนว่าราชธานีของเขมรขณะที่รุ่งเรืองที่สุดจะได้แรงงานทั้งหมดด้วยวิธีนี้ “เรื่องทาส มีการซื้อคนปามาทำหน้าที่นี้ ผู้ที่มีทาสมากจะมีมากกว่าหนึ่งร้อยคน . . . คนยากจนเท่านั้นที่ไม่มีทาสเลย คนป่าคือพวกที่อยู่ตามพื้นที่ภูเขาที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ พวกนี้เป็นเผ่าพันธุ์ต่างหาก” (Chou Ta-kuan 1297: 19) ในทำนองเดียวกันประชากรมลายู สุมาตรา และบอร์เนียว จะค่อยๆ กลืนพวกชาวเขาที่เชื่อถือผีสิงเทวดาในช่วงห้าศตวรรษก่อน ค.ศ. 1900 ด้วยวิธีต่างๆ กวาดต้อน เก็บบรรณาการ และซื้อ โดยเฉพาะเด็กๆ (Endicott 1983: 216 – 24; Anderson 1826: 297 – 99; Keppel 1846: 338 – 39)

ที่เมืองริมทะเล แรงงานทาสส่วนใหญ่ได้มาจากการค้าหรือชัยชนะในการรบ อาจะห์พาเซลดมาหลายพันคนอันเป็นผลมาจากชัยชนะของสุลต่านอิสกันดาร์ มูดาในมลายู เหมือนกับที่กษัตริย์ไทยและพม่ากระทำทางบก มะละกาและปัตตานีมีแรงงานส่วนใหญ่เป็นชาวชวา คนพวกนี้เป็นส่วนหนึ่งของบริวารที่ติดตามพ่อค้าชาวชวาผู้มั่งคั่งมา นอกจากนี้ทาสก็มายังเมืองเหล่านี้หรือเมืองอื่นๆโดยเป็นหนึ่งในรายการสินค้าสำคัญๆ เนื่องจากการส่งออกทาสมักจะเชื่อมโยงเกือบจะเสมอไปกับการแตกแยกภายในสังคมที่ไม่สังกัดรัฐ และรัฐขนาดจิ๋วในอินโดนีเซียตะวันออก นิวกีนี บาห์ลี และนีอัส มักจะเป็นผู้ส่งออกทาสอยู่เสมอ ชูลาเวซีได้ส่งออกทาสจำนวนมากทั้งในศตวรรษที่ 16 และ 18 แต่ไม่ได้ส่งในช่วง (ค.ศ. 1600 – 68) ที่ทั้งคาบสมุทรมลายูใต้อิทธิพลของรัฐมะกัสซาร์ที่แข็งแกร่ง ราวๆ ค.ศ. 1500 ชวาเป็นผู้ส่งออกทาสรายใหญ่ที่สุด อาจเป็นผลสืบมาจากสงครามแบ่งแยกอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม ชวาจัดหานางงามเมืองสำหรับเมืองต่างๆในมลายู ผ่านทาง ชุนดาเกลปา และ บาลัม-บังกัน เมืองท่าที่ยังคงความเป็นฮินดู การเปลี่ยนมาเป็นอิสลามิกชนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในลักษณะของการค้าทาส เนื่องจากระมวลกฎหมายอิสลาม (shari'a) ห้ามการขายหรือจับชาวมุสลิมด้วยกันไปเป็นทาส เมื่อศาสนาอิสลามเปลี่ยนชวาได้สำเร็จในศตวรรษที่ 16 เกะาะนี้ก็เลิกส่งออกผู้คนของตนตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เมืองมุสลิมที่สำคัญได้ทาสนอกพรมแดนของอิสลาม อาจะห์ได้แรงงานทาสจากนีอัส อินเดียนอนใต้ และยะไข่ ส่วนบันเต็น และมะกัสซาร์ได้จากโมลุกกะ และหมู่เกาะชุนดาน้อย ปัตตานีได้จากเขมร จามปา และบอร์เนียว รัฐเล็กๆที่ปกครองโดยสุลต่านบางรัฐ ที่สำคัญคือชูลูบูตุน และตีดอร์ เริ่มดำเนินธุรกิจที่ทำกำไรโดยจับทาสในอินโดนีเซียตะวันออก หรือ ฟิลิปปินส์ และขายเหยื่อมนุษย์แก่เมืองที่มั่งคั่ง—หรือแก่ไวกิงไทย ที่บอร์เนียวได้ในศตวรรษที่ 17 (Reid 1983: 31 – 32, 170)

เรื่องที่ โจว ต้ากวน กล่าวถึงทาสที่นครธม ซึ่งมาจากชาวปาว่า เป็นเผ่าพันธุ์ที่ถูกเหยียดหยาม ไม่ใช่คนที่ผู้ไม่เป็นทาสจะอยู่กินด้วย อันที่จริงแล้วเป็นการกล่าวถึงสถานการณ์ที่ไม่ปกติและชั่วคราวในเมือง ทาสที่นำเข้ามาหรือถูกจับเป็นเชลยรุ่นแรกคงจะต้องอยู่ที่ชั้นต่ำสุดของบันไดสังคม แต่ดูเหมือนว่าคนกลุ่มนี้จะค่อยๆผสมกลมกลืนเข้ากับประชากรที่เหนือกว่าเมื่อมีพวกใหม่เข้ามาแทนที่ที่ต้นบันได การแต่งงานระหว่างคนต่างชั้นก็เป็นเรื่องค่อนข้างจะธรรมดา เพราะมีกฎหมายมากมายเกี่ยวกับสถานภาพของบุตรจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้เป็นทาสและผู้มิได้เป็นทาส แม้ว่าฝ่ายหลังจะเป็นหญิง (*Udang-udang Melaka*: 91 – 93; *Morga* 1609: 273; *Adatrechtbundels* XXXI: 183) ทาสบางคนอาจได้อิสระภาพเพื่อตอบแทนที่ได้รับใช้ หรือเมื่อเจ้านายถึงแก่กรรม ประมวลกฎหมายมะกัสซาร์ได้เตรียมป้องกันการโต้แย้งที่อาจเกิดขึ้นเกี่ยวกับพันธกรรมที่ทำขณะใกล้ตายสัญญาจะปลดปล่อยจากการเป็นทาส (*Adatrechtbundels* XVII: 169

– 70) แต่ที่จะเป็นไปได้มากกว่าก็คือ ความเป็นทาสของผู้ที่ถูกจับหรือซื้อเข้ามาใหม่จะค่อยๆ เปลี่ยนเป็นภาวะที่ต้องพึ่งพิงแบบหลวมๆหลังจากที่ผ่านไปหลายรุ่นและกระบวนการผสมกลมกลืน ได้รับเข้าไปในวัฒนธรรมที่เหนือกว่า

แม้ว่าทฤษฎีนี้พื้นเมืองเรื่องพันธนาการไม่ได้รวมความขัดแย้งอย่างชัดเจนระหว่างคนสองประเภท คือผู้เป็นทาส และอิสรชน สภาพการณ์ในยุคการค้าอาจสนับสนุนการขยับไปทางนั้น ลักษณะเด่นของยุคนี้ก็คือการขยายตัวของวัฒนธรรมเมือง คล้ายกับที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง เช่นเดียวกับนครรัฐของกรีก (Anderson 1978: 22) พ่อค้าจากภูมิหลังที่หลากหลายต้องการ ภูมิคุ้มกันทางกฎหมายแก่ทาสของตนในฐานะทรัพย์สินในแนวทางที่ไม่จำเป็นสำหรับทาสในระบบ ปิดซึ่งอาศัยสมมติฐานร่วมกันทางวัฒนธรรมหรือระบบเกษตรวิธีไปโดย การหลั่งไหลเข้ามาอย่าง สม่ำเสมอของเชลยใหม่ๆ และการนำเข้าทาส ทำให้เกิดสภาพตลาดที่ต้องมีการควบคุมตาม หลักเกณฑ์ ยิ่งกว่านั้นสมาชิกหลายคนในชนชั้นพ่อค้าเจ้าของทาสมีรากลึกอยู่ในโลกอิสลาม ซึ่งมี ประชุมกฎหมายชัดเจนว่าด้วยทาสในฐานะทรัพย์สิน

ดังนั้นประมวลกฎหมายที่เขียนขึ้นที่เมืองต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ความสนใจ เรื่องทาสมาก ประมวลกฎหมายมลายูเป็นตัวอย่างที่ดี ประมาณหนึ่งในสี่เป็นเรื่องของทาสล้วนๆ (Matheson and Hooker 1983: 205) ทาสมีราคาที่น่าพอใจตามกฎหมาย โดยปรกติมีค่าครึ่งหนึ่งของอิสรชนในแง่ของสินไหมทดแทนที่จะต้องจ่ายโดยหรือแก่เจ้าของ ถ้าจะยังคงการเปรียบเทียบ ความคล้ายกันกับนครรัฐของกรีก ก็ควรก้าวไปสู่แนวคิดเชิงทฤษฎีเรื่องอิสรภาพว่าเป็นภาวะตรงข้ามกับการเป็นทาส ในเมืองใหญ่ๆที่ใช้ภาษามลายูและที่ ซูลาเวซีได้เราพบว่าคำ “เมอร์เดกา (merdeka)” เริ่มสื่อความหมายไม่เพียงแต่ “อิสรชน” แต่บางอย่างที่ใกล้เคียงกับอิสรภาพเชิง นามธรรมสำหรับประเทศและอาจจะสำหรับปัจเจกบุคคลด้วย (Reid 1983: 21 – 22) แต่ความจริง ข้ามกันแบบนี้ยังคงรวมศูนย์อยู่แต่ในเมืองที่ประกอบด้วยคนหลายชาติหลายภาษาและมีผลน้อย มากต่อภูมิภาคโดยรวม

หากแรงงานได้มาจากภาวะผูกพัน เราควรจะเรียกว่าเป็นระบบ “การผลิตในลักษณะทาส” หรือไม่ ชื่อเรียกเช่นนี้จะเหมาะสมถ้าการใช้ทาส ทำให้สามารถรวมศูนย์ควบคุมกลุ่มคนงานขนาดใหญ่ผู้ผลิตในระดับที่แตกต่างไปจากเศรษฐกิจที่อิงครัวเรือน มีหลักฐานอยู่บ้างว่าผู้นับถือที่อยู่ใน สภาวะพันธนาการดีกว่าคน บางครั้งทอผ้าให้กับเจ้านายคนเดียวโดยผลิตผ้าส่วนเกินไปขายได้ และมีการบุกเบิกที่ดินใหม่ๆสำหรับการเพาะปลูกโดยบ่าวไพร่ชายผู้ไม่มีทางเลือกในเรื่องนี้ (เพ็งอึ้ง : 22 – 23, 171) คนงานเหมือง คนเรือ และคนงานก่อสร้าง มักจะเรียกกันว่าทาส แต่หลักฐาน เรื่องการดูแลคนเหล่านี้แสดงว่าพวกเขาทำงานบางวันสำหรับเจ้านาย และบางวันสำหรับตนเอง หรือไม่ก็ยกผลผลิตในปริมาณที่กำหนดให้แก่เจ้านาย ระบบพันธนาการของเอเชียตะวันออกเฉียง

ได้ทำให้การโยกย้ายแรงงานคล่องตัวมากตามคำสั่งของอภิชน แต่ในเรื่องอื่นๆ ระบบนี้ไม่ได้ทำให้วิธีการผลิตแตกต่างไปมากจากระบบฟิวดัลหรือระบบครัวเรือน

การเคลื่อนย้ายแรงงานในขอบเขตที่กว้างขวาง กระทำในนามของกษัตริย์ผู้อ้างสิทธิในแรงงานของราษฎรทั่วประเทศ แรงงานที่มีอยู่ส่วนใหญ่สามารถเรียกมาช่วยในการสงคราม ในการตามเสด็จกษัตริย์ และในงานฉลองหรือโครงการก่อสร้างใหญ่ๆของหลวง การเรียกร้องที่รุนแรงที่สุดเกิดขึ้นที่สยามในศตวรรษที่ 17 ที่เกณฑ์ให้ไพร่หลวงธรรมดาทำงานให้หลวงปีละหกเดือน—ภาระเหมือนกับทาสหลวงในที่อื่นๆ แต่ในด้านการปฏิบัติแล้ว การระดมกำลังคนจะทำได้ก็โดยผ่านทางขุนนางและเจ้าหน้าที่ที่ราษฎรเหล่านี้เป็นบริวารติดตาม (clients) เท่านั้น ยิ่งพวกนี้อยู่ห่างไกลจากราชสำนักมากเท่าใด ก็ยิ่งเป็นไปได้น้อยมาก ที่จะอุทิศเวลาส่วนใหญ่ของตนสนองพระประสงค์ของกษัตริย์ ในช่วงเวลาที่บ้านเมืองสงบมีความมั่นคง ความสามารถของราชสำนักในการระดมแรงงานนอกเหนือจากไพร่ในสังกัดจริงๆ จะค่อยๆลดน้อยลงเนื่องจากการเรียกร้องสิทธิของผู้อุปถัมภ์โดยตรง

สำหรับการก่อสร้างป้อมปราการและพระราชวัง กษัตริย์มักจะใช้ไพร่ประเภทต่ำสุด—เชลยสงคราม ในอาจะห์ “กษัตริย์ใช้พวกนี้ตัดไม้ ขุดหินจากเหมือง ทำปูนฉาบ และก่อสร้าง” (Beaulieu 1666: 108) ที่มะละกาก็ค่อนข้างเดียวกัน แต่ในทั้งสองกรณี กษัตริย์ลดภาระที่จะต้องเลี้ยงดูแรงงานเหล่านี้โดยปล่อยให้ว่างงานครึ่งเวลาเพื่อทำงานเลี้ยงตัวเอง (Albuquerque 1557: 135)

การระดมชนชั้นช่างฝีมือ มีความสำคัญเป็นพิเศษในระบบการผลิต ซึ่งผู้ครองประเทศตระหนักดี เนื่องด้วยช่างฝีมือนั้นจำเป็นในการทำอาวุธสงคราม การที่ราชสำนักจะระดมคนพวกนี้แต่แรกก็มีเหตุผลด้านการทหาร ควาริตซ์ เวลส์ (1934: 141) ชี้แจงว่าอยุธยาใช้วิธีแบ่งกองทัพตามแบบอินเดียโบราณออกเป็นสี่เหล่า แต่แทนเหล่าที่สี่ซึ่งได้แก่ธมมาด้วยช่างฝีมือ กฎหมายศักดินาแบ่งครึ่งหนึ่งของประชากรที่ระดมมาเพื่อการสงครามเป็นช่างฝีมือสืบทอดอย่างเป็นทางการ แต่ละกรมจะมีข้าราชการของกรมเองรับผิดชอบประสานงานบริการหนึ่งคน—มีกรมช่างสี ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างทำเครื่องปั้น ช่างทำแบบหล่อ ช่างปิดทอง ช่างทองแดง และช่างปูน (เพ็งอึ้ง: 151) เมื่อถึงศตวรรษที่ 17 ซึ่งเทียบกันแล้วพอเรียกได้ว่ามีความสงบ กรมเหล่านี้ก็ได้ขยับเข้ามาในแวดวงพลเรือน แต่ยังคงผูกพันอยู่กับราชสำนักหรือขุนนางผู้มีอำนาจ “ดังนั้นจึงเป็นเรื่องยากที่บุคคลธรรมดาหรือคนแปลกหน้าที่จะใช้บริการ แม้แต่ช่างที่ฝีมือธรรมดาที่สุด” (Crawford 1828: 322)

เมืองมะกัสซาร์ ที่กำลังเติบโตอย่างรวดเร็วมีหลักฐานน่าสนใจในวิธีที่ช่างถูกเกณฑ์แรงงานโดยรัฐ ซึ่งเริ่มต้นจากสภาพที่เกือบจะเรียกได้ว่าไม่มีอะไรเลยใน ค.ศ. 1500 พงศาวดารของกัว (มะกัสซาร์) บันทึกการได้มาซึ่งความรู้ใหม่ๆในการผลิตพร้อมกับกษัตริย์องค์ใหม่แต่ละองค์ ในรัช

สมัยของพระเจ้าตูนิปาลังกา (Tunipalangga:1584 – 66) มีการผลิตอิฐ ดินปั้น ปิ่นใหญ่ และของ  
อื่นๆหลายอย่างเป็นครั้งแรกในมะกัสซาร์ ยังมีบันทึกอีกว่ากษัตริย์องค์นี้ได้แต่งตั้งเจ้าพนักงาน  
หลายคนเรียกว่า *ตูมะกักจันนังงัง* (tumakkajan-nangngang) จากรากศัพท์ *จันนัง* ในภาษา  
มะกัสซาร์ซึ่งมีความหมายว่า “หัวหน้างาน”—cf. *เจนนัง* ในภาษามลายู) ให้ดูแลงานช่างแต่ละ  
ประเภท “ช่างเหล็ก ช่างทอง ช่างปลูกบ้าน ช่างต่อเรือ ช่างทำไม้ซาง ช่างทำเครื่องทองแดง ช่างบด  
ช่างกลึง ช่างทำเชือก” (Sejarah Goa: 25) สำหรับคำ *ตูมะกักจันนังงัง* ความหมายที่ให้ไว้คือ  
“หัวหน้าผู้ประกอบวิชาชีพ” (Wolhoff and Abdurahim: 86) แต่ไม่ควรทำให้เราสันนิษฐานว่า  
กลุ่มช่างฝีมือมีอิสระในการทำงานตามสัญญาภายในตัวเมือง เจ้าหน้าที่เหล่านี้เทียบได้กับหัวหน้า  
กรมของสยามผู้มีหน้าที่จัดระเบียบควบคุมพันธกิจของช่างฝีมือต่อราชสำนัก (Ligtvoet 1880: 98 –  
99; Cense 1979: 175) การที่พงศาวดารเชื่อว่าพระเจ้าตูนิปาลังกา เป็นกษัตริย์องค์แรกที่เกณฑ์  
ให้ราษฎรของพระองค์ทำงานนั้นมีความสำคัญ (Sejarah Goa: 30) พระเจ้าตูนิจัลโล  
(Tunijallo:1566 – 90) ผู้สืบราชสมบัติต่อมาเพิ่มช่างทำลูกศรเข้าในบัญชีช่างพร้อมผู้ควบคุม และ  
ยังได้ตั้งตำแหน่งใหม่เป็นหัวหน้าของเจ้าหน้าที่ที่ดูแลช่างฝีมือต่างๆ (เพ็งอ้ง: 50) ผู้ดำรงตำแหน่ง  
นี้จะเป็นข้าราชการชั้นสูงและเชื้อพระวงศ์ มีหน้าที่ระดมช่างฝีมือทุกประเภทในนามของราชสำนัก

คงจะไม่ถูกต้องที่จะระบุว่าระบบสังคมและเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแบบ  
ฟิวดัลหรือระบบทาส หัวใจของระบบทั้งสองในยุโรปนั้นอยู่ที่พันธะทางกฎหมายที่ทั่วราชอาณาจักร  
และ ศาสนจักรยอมรับ ภายในเมืองในยุโรปสมัยฟิวดัลและโรมโบราณ มีเงื่อนไขของอิสรภาพที่  
กฎหมายรับรองอันมีบทบาทสำคัญในการสะสมเงินทุนซึ่งในที่สุดก็ก่อให้เกิดเงินทุน เมื่อ  
เปรียบเทียบกันแล้วระบบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเรื่องเฉพาะตัวและเรื่องของเงินมากกว่า  
ความจงรักภักดีมีความสำคัญมากกว่ากฎหมาย และทุกคนมีเจ้านาย เงินนั้นจำเป็นในการซื้อ  
ความจงรักภักดีของผู้คนโดยทางหนี้สิน มิใช่ซื้อแรงงานชั่วคราวโดยจ่ายค่าแรง การสะสมเงินทุน  
นั้นเป็นเรื่องอันตราย แต่เชื่อว่าจะเป็นไปไม่ได้ นอกจากว่าจะสะสมบ่าวไพร่เพื่อคุ้มครองและใช้  
ประโยชน์เงินทุนนั้นด้วย

## ความยุติธรรมและกฎหมาย

เจ้านครเปรียบเสมือนดาลัง (ผู้เชิดหุ่น) ราษฎรของพระองค์ก็เหมือนนาวายัง (หุ่น) และ  
กฎหมายเหมือนไส้ตะเกียงที่ใช้ในงานบันเทิงนี้ เพราะเจ้านครสามารถจะทำการอย่างไรกับ  
ราษฎรของพระองค์ก็ได้ตามใจชอบ . . . เจ้านครมีกฎหมาย ส่วนผู้เชิดหุ่นมีตะเกียง เพื่อ  
ป้องกันไม่ให้ออกนอกทางที่ถูกต้อง . . . ดังนั้นเจ้านคร อัครมหาเสนาบดี และขุนนางผู้ใหญ่



ในราชสำนัก ควรดำเนินการปกครองประเทศให้ถูกต้องคลองธรรมเพื่อผู้คนจะได้มีความ  
ผูกพันรักใคร่ พวกเขาจะต้องได้เห็นคนผิดถูกทำโทษ คนบริสุทธิ์ไม่ถูกตามรังควาญ และคน  
ทั้งหลายที่ถูกกล่าวโทษอย่างผิดๆจะต้องได้รับการปลดปล่อยทันทีและได้รับค่าชดเชยที่ต้อง  
ทนทุกข์ทรมาน

(Javanese code Niti Praja, trans. Raffles 1817 I: 276 – 77)

แหล่งที่มาของกฎหมายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปรากฏว่าหลากหลาย ด้านหนึ่ง  
มักจะมีการคัดลอกและแปลธรรมศาสตร์ของอินเดียโบราณ ในราชสำนักต่างๆนอกจากเวียดนามที่  
ประมวลกฎหมายราชวงศ์ถึงมีบทบาทคล้ายๆกัน ในศตวรรษที่ 16 และ 17 ตำรากฎหมายอิสลาม  
เริ่มมีอิทธิพล ส่วนอีกทางหนึ่งกฎระเบียบพื้นเมืองที่ถ่ายทอดปากต่อปากคงมีการตีความโดยผู้  
อาวุโสของหมู่บ้าน เจ้านครที่เข้มแข็งที่สุดดูเหมือนจะมีอำนาจทางกฎหมายอย่างเด็ดขาดแต่ผู้  
เดียว ขณะที่ในหลายพื้นที่ แต่ละหมู่บ้านและชุมชนตามเชื้อชาติจะอ้างรักษาระบบยุติธรรมของ  
ตนไว้

แต่ในวงการอื่นๆ ลักษณะพิเศษเฉพาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้ระบบต่างๆ  
เหล่านี้เกือบทั้งหมดเต็มไปด้วยชีวิตชีวา ความยุติธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็วและตรงไปตรงมา  
โจทก์และจำเลยให้การในคดีด้วยตัวเองและต้องกล่าวคำสาบานที่ซับซ้อนเพื่อกระตุ้นให้พูดความ  
จริง ในกรณีพื้นฐานไม่เพียงพอ ทั้งสองฝ่ายจะต้องผ่านพิธีทบทวนซึ่งถือว่าเป็นการทดสอบ  
ความผิดที่พระเจ้าเห็นชอบ โทษประหารชีวิตเป็นเรื่องปกติ โดยเฉพาะสำหรับความผิดอาญาหรือ  
หมิ่นประมาทต่อชนชั้นปกครอง แต่การลงโทษอย่างอื่นๆเกือบทั้งหมดเป็นคำปรับ ความผิดเรื่อง  
ทรัพย์สิน โดยเฉพาะการไม่ยอมใช้หนี้ถือเป็นเรื่องร้ายแรงมาก

ตำรากฎหมายอินเดีย โดยเฉพาะประมวลกฎหมายพระมนู (มานว-ธรรมศาสตร์) เป็นที่  
เคารพนับถืออย่างมากในพม่า สยาม เขมร และ ชวา-บาห์ลี ว่าเป็นเอกสารที่กำหนดกฎระเบียบ  
ธรรมชาติ ซึ่ง กษัตริย์ต้องอ้างไว้ ตำราเหล่านี้ได้มีการคัดลอก แปล และผสมผสานกับประมวล  
กฎหมายท้องถิ่น โดยที่พม่าและสยามจะยึดมั่นในข้อความเดิมอย่างเคร่งครัด ส่วนที่ในชวามี  
แนวโน้มแรงกว่าที่จะปรับให้เข้ากับความต้องการของท้องถิ่น (Hoadley and Hooker 1981: 1 –  
29) ถือกันว่าเป็นเรื่องสำคัญที่เจ้าผู้ครองประเทศและผู้พิพากษาจะต้องมีตำราศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ไว้ใน  
ในครอบครอง แต่ดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยได้เปิดดูในคดีความเฉพาะราย (Pallegoix 1854 I: 357;  
Sangermano 1818: 87; Lingat 1952: 111 3 12; Pigeaud 1967 I: 306 3 07) ตำราเหล่านี้ไม่  
เอื้อต่อการตัดสินเฉพาะเรื่องอย่างรวดเร็ว ในทางปฏิบัติตามที่เห็นได้ชัดจากคำบอกเล่าของคน  
ภายนอกที่สังเกตการณ์ในส่วนต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คดีต่างๆตัดสินตามกฎหมายของผู้  
ครองประเทศที่คุมอำนาจและขนบธรรมเนียมของท้องถิ่น แม้แต่กฎหมายที่บัญญัติโดยผู้ลี้ภัย

มลายู (*Undang-undang Melaka*: 88) ก็ยอมรับว่าคำพิพากษาควรกำหนดโดย “กฎหมายของเมืองหรือหมู่บ้าน” เมื่อพวกฮอลันดามีอิทธิพลในเมืองท่าเรือตอนเหนือของชาว ได้พยายามฆ่าแล้วซ้ำอีกที่จะทำให้ผู้ปกครองท้องถิ่นดำเนินงานด้านความยุติธรรมตาม “ตำรากฎหมายเก่า” โดยเชื่อว่าสภาพที่พวกเขาเห็นเป็นการทำผิดไปจากอดีตที่มีระเบียบมากกว่า (Hazeu 1905: 119 – 21) มาจนถึงศตวรรษที่ 20 จึงได้เข้าใจว่าประเพณีมุขปาฐะ มีความสำคัญมากกว่าประเพณีนิยมที่เป็นลายลักษณ์อักษรในการดำเนินงานยุติธรรมในชาว

ความยุติธรรมนั้นผู้ปกครองเป็นผู้ให้ และข้อความที่ยกมาในตอนต้นของหัวข้อนี้ได้ชี้ว่าความยุติธรรมเป็นส่วนสำคัญของความเป็นกษัตริย์ กษัตริย์ในอุดมคติจะพิจารณาคดีด้วยพระองค์เองและพิพากษาคดีตัดสินในท้องพระโรงหรือใต้ต้นไม้ที่จัดไว้ของเมือง ประเพณีนี้ยังคงปฏิบัติกันอยู่ในฟิลิปปินส์ คนทั้งหมู่บ้านจะมาชุมนุมกันเพื่อฟังดาโต๊ะ แดลงคำพิพากษา (Plasencia 1589: 179) แม้แต่ในรัฐใหญ่ๆ คดีที่สำคัญที่สุดจะพิจารณาต่อหน้ากษัตริย์ เช่นที่ เฟรเดรีซี (1581: 250) บันทึกเกี่ยวกับหงสาวดี อันที่จริงแล้วคดีส่วนใหญ่จะตัดสินโดยผู้ใหญ่วillage หรือข้าหลวงท้องถิ่นผู้ได้รับมอบอำนาจให้ดำเนินการยุติธรรมในนามของกษัตริย์ ในทุกคดีที่โทษไม่ถึงประหารชีวิต ข้าหลวงเช่นเดียวกับกษัตริย์เองจะมีผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายช่วยเหลือ และให้คำปรึกษา แต่โดยหลักการแล้วจะเป็นผู้ตัดสินความเอง มีการกล่าวถึงพม่าในศตวรรษที่ 18 ว่า “ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งสูงทุกคน” มีอำนาจตัดสินคดีความ ดังนั้นจะมีห้องพิจารณาคดีติดกับบ้านพักเพื่อแสดงว่าความยุติธรรมของกษัตริย์ทุกคนเข้าถึงได้ (Symes 1827 II: 19; cf. Sangermano 1818: 18)

ระบบกฎหมายที่พัฒนาไปได้ไกลที่สุดอาจจะได้แก่พม่าที่คดีจะต้องยื่นเป็นลายลักษณ์อักษร และทนายสามารถเป็นตัวแทนโจทก์และจำเลยในคดีได้ แต่อย่างไรก็ตามแม้แต่นี้ “คดีความจะจบลงอย่างรวดเร็วกว่าที่จะเป็นปรกติวิสัยในซีกโลกของเรา” มักจะเสร็จสิ้นในหนึ่งวัน “โดยมีข้อแม้เสมอว่าคู่ความไม่ใช่คนรวย” (Sangermano 1818: 86) ในสยามคำร้องทุกข์จะต้องเขียนและผ่านการพิจารณาหลายครั้งก่อนที่ข้าหลวงจะตัดสินคดี แต่คู่ความตัวการต้องแถลงข้อแก้ต่างต่อศาลด้วยตนเอง ตามที่เล่ากัน ผู้หญิงจะทำได้ดีกว่าผู้ชายเพราะมีชีวิตชีวาและคล่องกว่า (Gervaise 1688: 88) นี่ก็อีกเช่นเดียวกัน “ทุกคดีควรจบในสามวัน” แม้ว่าบางคดีก็ใช้เวลาเป็นปี (La Loubère 1691: 86) ที่บรูไน “ไม่มีคดีใดที่ใช้เวลาสองวัน” (Dasmariñas 1590B: 7) ส่วนที่บันเติน คดีความโดยทั่วไปจะเริ่มและเสร็จสิ้นในเย็นวันเดียวกัน (Lodewycksz 1598: 127)

ในโลกของชาวเกาะ กระบวนการทางศาลดูเหมือนจะเป็นไปด้วยวาทะทั้งหมด “พวกเขาไม่มีกฎหมาย [ที่เป็นตัวอักษร] จะพิจารณาจากเหตุผล . . . คนพวกนี้ไม่เคยรู้จักเรื่องทนาย เสมียนศาล คำให้การของโจทก์แก้ฟ้องแย้ง และคำให้การต่อสู้คดี และวิธีการอื่นๆที่จะยืดหรือขยายเวลา

ของคดีออกไป” กัลวาโอได้เขียนไว้ (1544: 127) ด้วยความรู้สึกอิจฉาชาวโมลุกกะ ความแปลกใจของเขาค้ายกับของ หวาง ชุง (1537: 127) เรื่องพ่อค้าชาวมะละกา “แม้ว่าพวกเขาจะต่อรองราคาซื้อขายกันเป็นพันๆ ก็ไม่ทำสัญญาเป็นตัวหนังสือ แต่จะผูกมัดตัวเองโดยซีไปยังสวรรค์ และสัญญานี้เขาจะไม่กล้าฝ่าฝืน”

แต่ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วิธีที่จะตัดสินความบริสุทธิ์หรือความผิดจะเหมือนกัน ถือกันว่าระเบียบสวรรค์เองจะลงโทษผู้ทำผิด ถ้าเขาพูดเท็จ ดังนั้นคู่พิพาทจะต้องกล่าวคำสาบานที่ซับซ้อน เชื่อเชิญให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษหากทำผิด คำสาบานของพม่าเป็นผลงานยอดเยี่ยมด้านความน่ากลัวจนพองสยองเกล้า ที่ซานแควร์มาโน (1818: 87 – 90) เขียนไว้เต็มสามหน้า “ขอให้คนผู้ที่ไม่พูดความจริงตายด้วยโรคที่ทำให้บวมอักเสบ ปวดมวนในท้อง และอาเจียรเป็นโลหิต . . . ขอให้ร่างกายของเขาแตกเป็นชิ้นๆ ขอให้สูญเสียข้าวของทั้งหมด ขอให้เป็นโรคที่เน่าเหม็นและแผลเปื่อย . . . ขอให้ร่างกายเต็มไปด้วยตุ่มหนองและฝีมะม่วง . . . ขอให้ตายด้วยคมดาบคมหอก และอาวุธทุกชนิด และทันทีที่ตายขอให้ตกนรกใหญ่ทั้งแปดและนรกเล็ก 120 ชุม . . . และหลังจากที่ทนทุกข์ในนรกด้วยวิธีการทรมานทุกประเภท ขอให้กลายเป็นสัตว์ หมู หมา ฯลฯ” ตามคำของครอว์เฟิร์ด (1820 III: 88 – 89) ชาวชาวที่มีคดีขึ้นศาลสาบานอย่างง่าย ๆ “ถ้าข้าพเจ้ากล่าวเท็จ ขอให้ประสบความพินาศ แต่ถ้าข้าพเจ้าพูดความจริง ขอให้ได้รับพรของศาสดาแห่งพระผู้เป็นเจ้า และนักบุญทั้งหลายแห่งชาว และเจ้านายเหนือหัวของข้าพเจ้า”

ถ้าหลังจากคำสาบานเช่นนี้ คู่กรณียังคงยืนยันคำให้การที่ต่างกันและไม่มีพยานที่เชื่อถือได้ เรื่องก็จะไปถึงการตัดสินของสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยระบบพิสูทธกรรม รูปแบบของพิสูทธกรรมที่แพร่หลายที่สุดคือการดำลงในน้ำทั้งตัว โดยผู้ที่ต้องโผล่ขึ้นมาหายใจเป็นคนแรกจะถูกตัดสินว่าเป็นคนผิด อีกแบบหนึ่งได้แก่การจุ่มมือลงไปในน้ำเดือดหรือดินบุกที่ละลาย วิธีการแบบเดียวกันนี้ทั้งสองวิธีเป็นทางเลือกหลักในพม่า (Fitch 1591: 309; Sangermano 1818: 90) ในสยาม (van Vliet 1636: 71; Gervaise 1688: 89) ในเขมร (Chou Ta-kuan 1297: 23) ในฟิลิปปินส์ (Colin 1663: 85) ในมาลากู (Galvão 1544: 131) และทั่วทั้งโลกมลายู (*Undang-undang Melaka*: 88 – 89; Dasmarinās 1509B: 7; Hoare 1620: fol. 172; Hsieh 1820: 17 – 18) การพิสูทธกรรมแบบเดียวกันนี้ยังใช้กันอยู่ที่บอร์เนียวมาจนถึงศตวรรษที่แล้ว (St. John 1862 I: 77; Rutter 1929: 175)

วิธีปฏิบัติในสยามได้มีชาวเปอร์เซียที่มาเยือนเล่าไว้ดังนี้

เมื่อคู่คดีไม่สามารถตกลงกันได้ . . . พวกเขาหันไปพึ่งการสาบานด้วยน้ำ การทดสอบนี้กระทำในแม่น้ำที่ไหลผ่านสยาม ตรงที่น้ำลึกไม่กี่ศอก ทั้งโจทก์และจำเลยจะต้องดำน้ำให้มิดศีรษะในเวลาเดียวกัน . . . ผู้ที่ให้การตามความเป็นจริงจะไม่ตื่นเตนและอยู่ใต้น้ำนานเท่าที่จะสามารถอยู่ได้ แต่ผู้ที่โกหกจะรำคาญใจและไม่สามารถ

ควบคุมหัวของคดี คำให้การที่เป็นเท็จ จะลอยขึ้นมาจากน้ำเหมือนฟองที่ข้างในกลวงและแตกแยกออก คดีของเขาแพ้

การทดลองนี้จริงๆแล้วได้ผลมากกว่าที่คิด เพราะชาวสยามอ้างว่าเมื่อเขาดำลงไปให้หัวอยู่ใต้น้ำเขาจะเห็นสิ่งน่ากลัวสารพัดอย่าง (Ibrahim 1688: 127)

ลา ลูแบร์ ผู้เป็นคนขึ้นสังสัย (1691: 87) ประทับใจกับประสิทธิผลของระบบน้อยกว่า เขายกตัวอย่างจากประสบการณ์ของเขาที่อยุธยา “ชายฝรั่งเศสผู้หนึ่งถูกชาวสยามขโมยดิบูกไป มีคนโน้มน้าวให้เขาคุ่มมือลงไปดิบูกที่ละลาย เขาดึงมือออก ก็ไหม้เกือบทั้งมือ ส่วนคนสยามผู้มีเล่ห์เหลี่ยมมากกว่าเอาตัวรอดไปได้ ผมไม่รู้ว่าเขาทำอะไรเมื่อถึงไม่ไหม้ และถูกปล่อยไปว่าไม่มีความผิด และ 6 เดือนหลังจากนั้น ในอีกคดีหนึ่ง . . . เขาถูกตัดสินว่าผิดฐานชิงทรัพย์ . . . แต่เหตุการณ์เช่นนี้นับพันก็ไม่สามารถโน้มน้าวชาวสยามให้เปลี่ยนรูปแบบได้”

มีวิธีการอื่นๆอีกมากให้เลือกพิสูจน์ความจริงของทั้งสองฝ่าย ในกลุ่มหมู่เกาะมักเป็นไปได้ที่จะเลือกต่อสู้ด้วยอาวุธเพื่อตัดสินคดี ในสยามบางที่สองฝ่ายจะลุยไฟ การเลือกวิธีพิสูจน์ดูเหมือนจะอยู่ในมือของจำเลย “ไม่ใช่เจตนาของผู้พิพากษาแต่เป็นของจำเลย และถ้าโดยบังเอิญใจที่ไม่ประสงค์จะใช้วิธีการทดสอบที่จำเลยเลือก จำเลยก็จะพ้นผิด” (Dasmariñas 1590B: 7)

การประหารชีวิตเป็นโทษที่กำหนดสำหรับความผิดในวงกว้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความผิดที่เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ การกบฏในทุกที่เป็นความผิดที่มีโทษถึงประหารชีวิต และโดยปกติแล้วฆาตกรรมก็เช่นเดียวกัน แต่การปล้นบนทางหลวงและการลอบวางเพลิงก็เป็นความผิดขั้นประหารชีวิตเหมือนกันในพม่า (Sangermano 1818: 84 – 85) การใช้ถ้อยคำหมิ่นประมาทกับหัวหน้าในฟิลิปปินส์ (Morga 1606: 277) การขโมยของวัดหรือแสดงความไม่เคารพวัดในสยาม (van Vliet 1636: 72) การปลอมแปลงเงินตราหรือขโมยของหลวงในโลกมลายู (Dasmariñas 1590: 7; Scott 1606: 110) ก็เช่นเดียวกัน ที่อาจะหั่นนมสี่คนถูกประหารอย่างทารุณใน ค.ศ. 1636 เพราะขโมยงานเงินจากวัง และชายผู้หนึ่งถูกประหารใน ค.ศ. 1642 เพราะขโมยม้า (Ito 1984: 172 – 73) การเป็นชู้กับภรรยาของชาวมลายูชั้นสูงมีโทษประหารชีวิต ในโลกมลายูและชาวรูปแบบการประหารชีวิตที่มีเกียรติคือใช้กริชแทงที่หัวใจ ตามคำของหมาฮวน (1433: 88) ในชวาไม่มีวันไหนที่ไม่มีการประหารเช่นนี้ และเป็นเรื่องปกติในมะละกา (Pires 1515: 266) และ บรูไน (Dasmariñas 1590B: 7 – 8) แต่สำหรับพวกกบฏและผู้ทำผิดร้ายแรงอื่นๆที่ต้องทำให้เห็นเป็นเยี่ยงอย่างที่จะเตือนขวัญ ก็มีการตายหลายแบบที่สยดสยองยิ่งกว่า—การตัดหัว การเสียบไม้ประจาน การตัดแขนขา เผาทั้งเป็น ทิ้งตากแดดตากฝนในท่าที่ทรมานแสนสาหัส ให้ข้างเหยียบ หรือให้เสือกิน

นอกจากเวียดนาม ซึ่งครั้งหนึ่งเคยใช้รูปแบบการลงโทษทางกายของเอเชียตะวันออก (และการตัดหัว—Dampier 1699: 58 – 59) การลงโทษทางกายในรูปแบบที่รุนแรงน้อยกว่าใช้กันน้อยมาก อาคันตุกะชาวจีนรู้สึกแปลกที่ในหลายพื้นที่การเขียนเป็นเรื่อง “ไม่เคยได้ยินมาก่อน” (Chou Ta-kuan 1297: 22; cf. Ma Huan 1433: 88) การที่บทลงโทษเช่นนั้นไม่ค่อยได้ใช้กันอาจมีสาเหตุตามที่ครอว์ฟอร์ด (1820 III: 105) ได้ให้ไว้ว่าการทรมานร่างกายถือเป็นการหมิ่นประมาทร้ายแรง แต่อย่างไรก็ตามในสยามและพม่ามีระบบการเขียนอาชญากรที่ถูกจับประจานไปตามท้องถนน เพื่อให้ตะโกนบอกความผิดของตนออกมาด้วยเสียงที่ดังมากพอควร (van Vliet 1636: 72; Shway Yoe 1882: 516 – 17)

ความผิดส่วนใหญ่จะถูกลงโทษให้เสียค่าปรับหรือการลงโทษที่หนักขึ้นซึ่งจะลดลงมาเป็นแค่ปรับ โบลิเยอ (1666: 101) ได้ไปเห็นวิธีดำเนินการที่มีผู้ยืนยันว่าเป็นเรื่องปกติในศาลแห่งหนึ่งที่อาจะเหิน ค.ศ. 1621 ชายผู้หนึ่งถูกตัดสินให้ถูกโบย 30 หวายเพราะเพื่อนบ้านร้องทุกข์ว่าชายผู้นี้ได้แอบดูภรรยาของเขาอาบน้ำ “เจ้าหน้าที่ลงโทษพร้อมที่จะปฏิบัติงาน ลากชายผู้นั้นจากศาลไป 3 – 4 ก้าว และชูแขนขึ้น ตอนนี้นักโทษก็เริ่มต่อรอง และเสนอให้เงิน 6 มัส (เหรียญทอง) เจ้าหน้าที่เรียก 40 แต่ขณะที่ผู้ทำผิดรีรอที่จะตอบตกลง เขาก็ถูกโบยอย่างแรงหนึ่งครั้ง จนต้องรีบตกลงที่ 20 มัส ซึ่งเขาจ่ายสด และด้วยเหตุนี้ก็มีความจำเป็นเพียงโบยเสื้อผ้าเขาด้วยหวาย 29 ที . . . ข้อตกลงนี้ทำต่อหน้าทุกคนและผู้พิพากษาได้เห็นทุกสิ่งทุกอย่าง”

ในคดีลักขโมยหรือทำร้ายร่างกาย ผู้ที่ถูกพิพากษาว่าผิดโดยปกติแล้วไม่เพียงแต่จะชดใช้ให้แก่ผู้เสียหายเท่านั้น แต่ยังจะต้องจ่ายจำนวนพอๆกันแก่ษัตริย์หรือผู้แทนพระองค์ด้านตุลาการ (Pires 1515: 267; La Loubère 1691: 87; *Sulu Code* 1878: 91) แต่ที่มาลูลู ผู้พิพากษาได้รับเพียงหนึ่งในสิบของค่าเสียหาย (Galvão 1544: 126) ในกรณีที่ไม่มีผู้เสียหาย หรือที่บ้านดินบางครั้งแม้แต่ในคดีฆาตกรรม ก็จ่ายค่าปรับเพียงครั้งเดียวแก่หลวง (Scott 1606: 171) ประมวลกฎหมายของยุคนั้นเต็มไปด้วยค่าปรับต่างๆ ตามความผิด และประเภทของผู้กระทำผิดและผู้เสียหาย คำกล่าวเป็นสูตร *dandaku danda* (ดันดาคุ ดันดา: “ชำระด้วยค่าปรับ”) ปรากฏบ่อยครั้งในจารึกโบราณที่ชาวและสุมาตราอันเป็นส่วนหนึ่งของสาระสำคัญของพระราชอำนาจ (Hall 1976: 80) ในรัฐขนาดเล็กที่ไม่ได้มีการค้ามากนัก ค่าปรับเช่นนี้คงเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญแหล่งหนึ่งของประมุข

ผู้ถูกตัดสินว่าผิดที่ไม่สามารถจ่ายค่าปรับจะตกเป็นทาสไม่ใช่นักโทษ ถ้าหากเป็นเรื่องลักขโมย ทำร้ายร่างกาย หรือหนี้ค้ำชำระแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ผู้ผิดจะตกเป็นทาสจนกว่าจะใช้เงินที่ค้ำจนหมด เมื่อค่าปรับค้ำจ่ายเป็นของหลวง คนผิดอาจถูกขายเพื่อนำเงินมาจ่ายค่าปรับหรือกักไว้เพื่อทำงานให้หลวง ความถี่ที่คนตกเป็นทาสเนื่องจากความผิดที่เทียบกันแล้วเป็นเรื่องเล็กๆน้อยๆ

โดยเฉพาะต่อทรัพย์สิน ทำให้คนภายนอกมองว่ากฎหมายเข้มงวดมากในเรื่องนี้ เมื่อเทียบกับ  
ทำที่ที่ผ่อนคลายเป็นเรื่องความผิดต่อบุคคล (Morga 1606: 277; Plasencia 1589: 179) แต่อย่างไร  
ก็ตามควรตระหนักว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผู้คนหวาดกลัวการตกเป็นทาสน้อยกว่าในยุโรป

ส่วนเรื่องกฎหมายอิสลาม ขอบเขตที่กฎหมายนี้ใช้บังคับมีมากตามเวลาและสถานที่  
ประมวลกฎหมายอิสลามแตกต่างจากรูปแบบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้กล่าวมาแล้วใน  
หลายเรื่องที่สำคัญ โดยเฉพาะความถี่ในการลงโทษประเภททำให้พิการ และการโบย ไม่มีแนวคิด  
เรื่องพินัยกรรม และการลงโทษการถ่มน้ำลายทางศีลธรรม เช่น การพนัน การดื่มสุรา และการ  
ประพฤติดังกล่าว เช่นเดียวกับชนกลุ่มน้อยที่ทำการค้าอื่นๆ พ่อค้ามุสลิมจะได้รับอนุญาตให้มี  
ระบบการพิพากษาคดีของตนเองต่างหากในเมืองท่าที่ไม่ได้เป็นมุสลิม แม้แต่รัฐในซวาที่เป็นมุสลิม  
แต่ในนาม ตามปกติก็จะอนุญาตให้ชาวมุสลิมผู้ค่อนข้างเคร่งศาสนาใน *เคอมนัน* (kauman) หรือ  
ย่านที่พักอาศัยรอบๆ สุเหร่าในเมืองมีสิทธิถูกดำเนินคดีโดยกฎหมายอิสลามตามการตีความของ  
มุสลิมผู้ทรงความรู้ (Hazeu 1905: 56, 151) เมื่อรัฐเองได้เป็นมุสลิมแล้ว ก็ได้มีการรวมกฎหมาย  
อิสลามเข้ากับกฎหมายของรัฐด้วย กระบวนการนี้มิได้เข้าแทนที่กฎหมายท้องถิ่นอย่างสมบูรณ์  
แต่ก็ไปได้ไกลมากที่อาจะเห็นในศตวรรษที่ 17 รัฐมุสลิมทั้งหมดมีแนวโน้มที่จะยืมจากตำราประมวล  
กฎหมายอิสลามที่มีบทบาทสำคัญในท้องถิ่นในเรื่องกฎหมายพาณิชย์และกฎหมายส่วนบุคคล  
ประมวลกฎหมายมลายูในศตวรรษที่ 16 และศตวรรษต่อมาได้ลอกแบบอาหรับอย่างใกล้ชิด  
มากในเรื่องการขาย การลงทุน และการล้มละลาย ทั้งนี้คงเป็นเพราะไม่มีตัวแบบพื้นเมืองที่จะ  
ให้แก่ชุมชนพ่อค้าผู้พูดหลายภาษาที่ต้องการกฎหมายเช่นนั้น กฎหมายมุสลิมเรื่องการแต่งงาน  
การหย่าร้าง และมรดกได้มีการรวมเข้าในประมวลกฎหมายมลายูเป็นส่วนใหญ่ แม้ตามธรรมดา  
จะไม่ได้รวมอยู่ในระเบียบปฏิบัติของมลายู ในเรื่องศีลธรรมทางเพศ *ฮุนดง-ฮุนดง เมลากา* มักจะ  
เลือกใช้บทลงโทษของพื้นเมืองที่เบากว่า นอกเหนือบทลงโทษของอิสลาม (Liaw 1976: 31 – 40)  
แต่ในเรื่องคดีอาญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องพระราชอำนาจ อิทธิพลระยะยาวของอิสลามต่อ  
ระเบียบปฏิบัติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีค่อนข้างน้อย

การกำหนดใช้กฎหมายอิสลามที่เคร่งครัด ห้ามเล่นการพนัน และดื่มสุรา และบทลงโทษ  
การลักขโมย จะต้องได้ผู้ครองนครที่เข้มแข็งพร้อมที่จะเข้ากับอูลามาในเมือง ต่อสู้กับชนบดประเพณี  
ท้องถิ่น กษัตริย์อาจะห์ที่เข้มแข็งที่สุด สุลต่าน อีสกันดาร์ มูดา (1607 – 36) ผู้บันทึกเหตุการณ์ที่  
ชื่นชมในพระองค์มากเขียนไว้ว่าเป็น “ผู้ปกครองที่บังคับประชาชนให้นับถือศาสนาอิสลามและสวด  
มนต์วันละห้าครั้ง อดอาหารระหว่างเราะมะฎอน (Ramadhan) และเลือกอดอาหารเป็นพิเศษอีก  
หนึ่งมื้อ และห้ามทุกคนไม่ให้ดื่มเหล้าหรือเล่นการพนัน” (Raniri 1644: 36) เราทราบว่าสุลต่านองค์นี้  
สั่งให้ประหารชีวิตชาวอาจะห์สี่เฒ่าสองคนเป็นอย่างน้อยด้วยการกรอกน้ำตะกั่วลงคอ (แม้ว่า

พระองค์เองจะเสวยน้ำจืดอย่างมากในงานเลี้ยง) ส่วนพระบิดาผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ได้สั่งตัดมือลูกจ้างชาวอังกฤษสองคนใน ค.ศ. 1642 ที่พยายามกลั่นเหล้า (Ito 1984: 170 – 71) แต่โดยทั่วไปแล้วการห้ามดื่มสุราและการพนันที่เกี่ยวข้องกับการชนไก่ ทำได้ไม่นานนักไม่ว่ารัฐไหน เพราะพฤติกรรมเหล่านี้ได้หยั่งรากลึกมากในสังคม

การลงโทษขโมยตามวิธีของอิสลาม อันได้แก่การตัดมือขวา ขาซ้าย มือซ้าย และอื่นๆ ทำนองนี้ในการขโมยทรัพย์สินที่มีค่าเท่ากับทองอย่างน้อยหนึ่งกรัม บังคับใช้ที่รัฐอิสลามต่างๆ หลายรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่ออิทธิพลของอิสลามอยู่ในระดับสูงสุด—ที่ บันเต็น ระหว่าง ค.ศ. 1651 และ 1680 ในสมัยสุลต่านอาเก็ง (Dampier 1699: 97) ที่บรูไนในศตวรรษที่ 16 (Dasmarinas 1590B: 7) และที่รัฐมลายูบางรัฐ และมาเกันดาเนา ในสมัยต่อมา (Skeat 1953: 55, 124; Luwaran: 68) อาจะห์มีศาลอิสลามที่ตัดสินลงโทษขโมยด้วยการตัดอวัยวะตลอดศตวรรษที่ 17 และอาคันตุกะผู้มาเยือนอย่างต่อเนื่องรายงานว่าได้เห็นคนที่ถูกตัดแขนตัดขาตามท้องถนน (ดูรูปที่ 20) แม้ว่าผู้กระทำความผิดซ้ำๆ จะถูกเนรเทศไปยังเกาะซาบัง ซึ่งห่างจากฝั่งไม่มากนัก (Warwijck 1604: 14; Bowrey 1680: 314; Dampier 1699: 96) ในสมัยสุลต่าน อีสกันดาร์ มุตา การทำให้พิการไปไกลเกินกว่าที่กำหนดในศาสนาอิสลาม มีการตัดจมูก ริมฝีปาก หู และ อวัยวะเพศ ของราษฎรที่ทำให้สุลต่านไม่พอพระทัย (Beaulieu 1660: 102; Mundy 1667: 135)

ขณะที่รัฐมุสลิมหลายรัฐได้เพิ่มหลักนิติศาสตร์ของอิสลามพอเป็นสัญลักษณ์ในระบบกฎหมายของตน อาจะห์ในสมัยนี้ได้เริ่มรับเจตนารมณ์ของกฎหมาย แนวคิดเรื่องพิสูทธกรรม พร้อมด้วยสมมติฐานว่าระเบียบสวรรค์จะเผยผู้ทำผิดโดยไม่ต้องใช้กฎหมายลักษณะพยานหลักฐานที่ซับซ้อน อยู่นอกเหนือกฎหมายอิสลาม รัฐอิสลามส่วนใหญ่ยังคงใช้ระบบพิสูทธกรรม มลายูได้เคลือบคลุมระบบด้วยรูปลักษณ์ของอิสลาม โดยทั้งสองฝ่ายจุ่มมือลงไปในน้ำ หรือน้ำมันที่กำลังเดือด หรือดิบๆ ที่ละลายเพื่อหยิบเศษหม้อที่จารีบทกอลอนจากคัมภีร์อัลกุรอานขึ้นมา (*Undang-undang Melaka*: 88 – 89) แต่ที่อาจะห์มีบันทึกว่าสุลต่าน อีสกันดาร์ธานี (Iskanda Thani: 1637 – 41) ห้ามใช้ระบบพิสูทธกรรมแบบดั้งเดิมในนามของอิสลาม (Raniri 1644: 45) นี่เป็นจุดสูงจุดหนึ่งในการเคลื่อนห่างไปจากไสยศาสตร์และเข้าไปทางภูมิปัญญาเมืองที่อิงกฎหมายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นช่วงระยะสั้นๆ เพราะมีการกลับมาใช้พิสูทธกรรมอีกในอาจะห์ตอนปลายศตวรรษ (Ito 1984: 178 – 79)

ประสิทธิผลของระบบเหล่านี้แตกต่างกันมาก ในที่ซึ่งประมุขเข้มแข็งมีเมตตาธรรมปกครองประชาชนที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อาคันตุกะมักจะประทับใจที่อาชญากรรมอยู่ในอัตราต่ำ ที่เตรินาเต กัลวาโอ (1544: 129) เชื่อว่า “ฆาตกรรมแทบจะไม่มีเลย” ดังนั้นเมื่อเกิดขึ้นก็ถือว่าเป็นเรื่องร้ายแรงมาก ในยุคหลังจากนั้นในกรุงเทศศตวรรษที่ 19 ปาลเลกัวซ์

(1854 I: 367) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า “น่าประหลาดใจว่าในเมืองประชากรสี่แสนชีวิตจะมีความ  
ยุ่งยากและความไม่เป็นระเบียบน้อยมาก แม้ว่าเจ้าหน้าที่ตำรวจจะไม่ออกเดินตรวจตรา แต่  
เราก็ไม่เห็นหมู่ทหารออกลาดตระเวนไปทั่วทิศเช่นที่เมืองในยุโรป” ไม่ต้องสงสัยเลยว่าที่เป็น  
เช่นนี้ได้ก็เพราะหลักของการรับผิดชอบร่วมกัน คนในครอบครัวและเพื่อนบ้านจะต้อง  
รับผิดชอบต่ออาชญากรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน ไม่เพียงแต่สยามและมาลลิกูเท่านั้น โลก  
มลายูโดยทั่วไปก็เป็นเช่นนี้ (Sulu Code 1878: 95; Wilkinson 1908: 5) ถ้าไม่สามารถบอก  
ได้ว่าขโมยหรือฆาตกรเป็นใคร ชุมชนที่มีผู้พบศพหรือหลักฐานอื่นๆจะถูกปรับในอัตราที่  
เหมาะสม “ด้วยวิธีนั้น พวกเขาจะได้รู้ความจริงเพราะผู้ที่ต้องจ่ายเงินจะสืบคลีคลายคดี”  
(Galvão 1544: 129)

แต่อีกด้านหนึ่ง เมืองการค้าที่มีผู้คนหลากหลายบางเมืองเกือบเรียกได้ว่าไม่มีชื่อมีแป  
พวกเจ้าหน้าที่ไม่มีความสามารถหรือเต็มใจที่จะควบคุมกลาโหมต่างชาติที่ทะเลาะวิวาทกันที่ท่าเรือ  
มะละกาใน ค.ศ. 1500 ดูเหมือนจะเป็นเมืองแบบนี้จนพ่อค้าต่างชาติต้องนอนในเรือเพื่อความ  
ปลอดภัย (Varthema 1510: 226) บันเต็นอีกหนึ่งศตวรรษต่อมาก็กลายเป็นแบบนี้อีกเมืองหนึ่ง  
ประสบการณ์ของเอ็ดมันด์ สก็อตต์ ที่เมืองนี้ (1606: 105) ทำให้เขา “พูดเรื่องอื่นไม่ได้มากนัก  
นอกจาก ฆาตกรรม การลักขโมย สงคราม ไฟไหม้ และการกบฏ” สุลต่านอิสกันดาร์ มูดาอ้าง  
เหตุผลสนับสนุนการปกครองแบบทรวาซียของพระองค์ในอาจะห์โดยกล่าวว่า “เมื่อก่อนนี้เป็น  
“ที่พักพิงสำหรับฆาตกร และโจร ที่ซึ่งผู้แข็งแกร่งกว่าเหยียบย่ำผู้อ่อนแอ และผู้ใหญ่กดขี่ผู้น้อย ที่  
ซึ่งผู้คนต้องป้องกันตัวเองต่อสู้กับโจรผู้ร้ายที่มีอาวุธตอนกลางวันแสกๆ และต้องตั้งเครื่องกีด  
ขวางที่บ้านของตนเองในยามค่ำคืน” (Beaulieu 1666: 62)

แม้ว่ารูปแบบโดยทั่วไปแล้วจะยินยอมให้ชนกลุ่มน้อยมีอิสระทางด้านตุลาการบ้างพอควร  
ประมุขบางคนยึดหลักนี้จนเกือบจะเกิดจลาจล ราชานแห่ง จัมบีที่ตอนใต้ของสุมาตราเตือนชาว  
อังกฤษให้ระวังราชฎารของพระองค์เองที่ “มักจะชอบลักขโมย ดังนั้นเราคงไม่ได้รับความเป็นธรรม  
เมื่อมีเรื่องกับพวกนี้นอกจากจะจับได้คาหนังคาเขา แล้วเราก็จะทำอะไรกับคนพวกนี้ก็ได้”  
(Westby 1615: 167 – 68) ชาวยุโรปมีส่วนในสถานะการณ์ไร้กฎระเบียบนี้โดยฉกฉวยประโยชน์  
ในทุกโอกาสด้วยอาวุธที่เหนือกว่า นายทหารอังกฤษคนแรกในตะวันออก เจมส์ แลงคาสเตอร์  
เรียกร้องให้ยุวกษัตริย์แห่ง บันเต็นอนุญาตให้เขาสังหารผู้ที่เขาพบในบริเวณที่พักอาศัยของคน  
อังกฤษในเมืองนั้นได้สำเร็จ “หลังจากถูกสังหารไปสี่ห้าคน เราก็อยู่อย่างสงบเงียบพอสมควร”  
(Lancaster 1603: 115)





รูปที่ 20 นักโทษชาวอาเจห์หลังจากถูกตัดมือและเท้า

## ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ

ความสัมพันธ์ระหว่างเพศเป็นด้านหนึ่งของระบบสังคมที่รูปลักษณะเฉพาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เห็นได้ชัดเป็นพิเศษ แม้แต่อิทธิพลของศาสนาอิสลาม คริสต์ศาสนา พุทธศาสนา และปรัชญาของขงจื้อจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆภายในขอบเขตของตนเป็นเวลากว่าสี่ศตวรรษก็มิได้หมายความว่าได้ขจัดรูปแบบที่มีอยู่ทั่วไปออกไปได้ คือภาวะอิสระอย่างสูงและความสำคัญในด้านเศรษฐกิจของสตรี ในศตวรรษที่ 16 และ 17 ภูมิภาคนี้เป็นตัวอย่างของประสบการณ์ปลายสุดด้านหนึ่งในประเด็นเหล่านี้ คงไม่ถูกนักถ้าจะพูดว่าหญิงเท่าเทียมชาย—จริงๆแล้วมีน้อยวงการมากที่ทั้งสองฝ่ายจะแข่งขันกันจริงๆ หญิงมีหน้าที่แตกต่างจากชาย ทำนา และเกี่ยวข้าว ทอผ้า และขายของ ยิ่งกว่านั้นบทบาทในการสืบพันธุ์ยังให้พลังอำนาจเชิงมายาการและพิธีกรรมซึ่งผู้ชายยากที่จะแข่งได้ ปัจจัยเหล่านี้อาจอธิบายได้ว่าเหตุใดค่าของลูกสาวไม่เคยเป็นปัญหาในเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้เช่นในจีน อินเดีย และตะวันออกกลาง ตรงกันข้าม “ยังมีลูกสาวมากเท่าใด ก็ยิ่งรวยมากขึ้นเท่านั้น” (Galvão 1544: 89; cf. Legazpi 1569: 61)

ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทรัพย์สินมักจะถูกส่งผ่านจากฝ่ายชายไปยังฝ่ายหญิงโดยการแต่งงาน—กลับกันกับสินเดิมของยุโรป เวียดนามในสมัยใหม่ เป็นกรณียกเว้นในเรื่องนี้ เช่นเดียวกับอีกหลายๆเรื่อง ทั้งนี้เป็นเพราะความคืบหน้าของการบีบให้ระบบอำนาจฝ่ายบิดาที่เข้มข้นของขงจื้อซึ่งเริ่มในศตวรรษที่ 15 ส่วนในเวียดนามใต้จนกระทั่งศตวรรษที่ 17 แล้วฝ่ายชายก็ยังคงสืบทอดประเพณีที่คงจะต้องเป็นรูปแบบเก่าแก่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยมอบสินสอดตอนแต่งงาน และแม้แต่พำนักร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง (Yu 1978: 92 – 96)

สำหรับผู้เผยแพร่คริสต์ศาสนาแรกๆการเรียกสินสอดเป็นธรรมเนียมที่ไม่ถูกต้อง เป็นรูปแบบของการซื้อขาย (Chirino 1604: 262; Polanco 1556: 209) แม้จะมีการใช้ศัพท์ของตลาดเป็นครั้งคราวในการนี้เช่นเดียวกับธุรกรรมอื่นๆ ที่จริงแล้วธรรมเนียมสินสอดแสดงให้เห็นถึงมูลค่าสูงทางเศรษฐกิจของผู้หญิง และมีส่วนทำให้พวกเธอมีภาวะเป็นอิสระ ตรงข้ามกับแอฟริกา ซึ่งเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการเรียกสินสอด ทรัพย์สินที่ได้มาจะตกเป็นของพ่อเจ้าสาวและในที่สุดก็จะ เป็นมรดกทางฝ่ายชาย ผู้หญิงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ประโยชน์โดยตรงจากระบบนี้ (Boserup 1970: 48 – 49; Goody 1976: 8) โดเม ปิเรส (1515: 267) ได้กล่าวอย่างหนักแน่นสำหรับชาวมลายูที่เขารู้จัก “ฝ่ายชายต้องให้ทอง 10 ตาฮิล และ 6 มัส แก่ฝ่ายหญิงเป็นสินสอดซึ่งต้องตกเป็นสิทธิของเธอจริงๆ” ในกรณีอื่นๆสินสอดจ่ายแก่พ่อแม่ของเจ้าสาวผู้จะโอนทรัพย์สินบางส่วนให้กับลูกสาวของตน

ที่ตรงกันข้ามกับธรรมเนียมจีนอย่างชัดเจนก็คือคู่บ่าวสาวมักจะพำนักร่วมที่บ้านของฝ่ายหญิงมากกว่าของฝ่ายชาย นี่เป็นประเพณีในประเทศไทย พม่า และมลายู (La Loubère 1691: 51; Pallegoix 1854 I: 230; Shway Yoe 1882: 59; Wilkinson 1908A: 37) ประมวลกฎหมายเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แตกต่างอย่างชัดเจนจากของอินเดียหรือจีน (ในเวียดนาม) ที่เชื่อกันว่าเป็นต้นแบบโดยยืนยันเหมือนกันว่าทรัพย์สินคู่สมรสจะต้องถือร่วมกันและจัดการร่วมกัน (Lingat 1952: 38 – 39, 135 – 41, 153, 166) ในเรื่องการรับมรดก ลูกทุกคนมีสิทธิเท่ากันไม่ว่าจะเป็นเพศใด แต่ลูกหรือคนที่ดูแลผู้สูงอายุอาจได้ส่วนแบ่งมากกว่า (La Loubère 1691: 52; Reynolds 1979: 935; Plasencia 1589: 181) กฎหมายอิสลามที่กำหนดให้ลูกชายได้มรดกเป็นสองเท่าของลูกสาวไม่เคยมีการบังคับใช้อย่างจริงจังเลย (Saleeby 1905: 66; Geertz 1963: 47, 81) หลักกฎหมายอันเข้มงวดของจีนที่ภรรยาไม่มีสิทธิมีเสียงในการจำหน่ายจ่ายโอนทรัพย์สินของครอบครัวได้เล็ดลอดเข้าไปในประมวลกฎหมายเวียดนามศตวรรษที่ 19 แต่ไม่ได้เป็นไปในทางปฏิบัติเลย (Lingat 1952: 30 – 36, 92 – 96)

ภาวะที่ค่อนข้างจะเป็นอิสระของผู้หญิงครอบคลุมไปถึงความสัมพันธ์ทางเพศด้วย  
วรรณกรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคนี้ทำให้เราไม่มีความเคลือบแคลงที่ว่าผู้หญิงมี  
บทบาทที่แข็งขันในการเกี่ยวพาราสีและแสดงความรัก และเรียกร้องมากเท่ากับให้ในแง่ความ  
สนใจทางด้านเพศและอารมณ์ วรรณกรรมบรรยายหน้าตาทำทางที่ตรงตรงใจของพระเอก  
และเสน่ห์ที่ดึงดูดผู้หญิงอย่างกระตือรือร้น และได้ทำในลักษณะเดียวกันกับฝ่ายหญิง สาระของ  
วรรณกรรมชั้นเอกของมลายูและชาวคือรูปร่างหน้าตาที่งดงามมีเสน่ห์ของพระเอกเช่นปันหยี  
(Panji) และ ฮัง ตูวะห์ (Hung Tuah) “ถ้า ฮัง ตูวะห์ ผ่านมา หญิงที่แต่งงานแล้วจะผละไปจากอ้อม  
กอดของสามีเพื่อจะได้ออกไปดูเขา” (*Sejarah Melayu* 1612: 78; cf. Wangbang Wideya: 113;  
Rassers 1922: 29) เรื่องของความรักหวานชื่นนั้นมีความโดดเด่นเช่นเดียวกับวรรณกรรมในที่  
อื่นๆของโลก เรื่องราวของปันหยีที่ไปตามหาหญิงผู้เป็นที่รักเป็นตัวอย่างที่ดีเพราะเป็นที่นิยมกัน  
อย่างกว้างขวางในศตวรรษที่ 15 และ 17 จากชวาก็แพร่หลายไปยังโลกมลายู ใน  
ศตวรรษที่ 18 ก็ไปถึงประเทศไทย พม่า และเขมร (Rassers 1922; Pigeaud 1967: 206 – 09;  
Dhaninivat 1956)

ลักษณะที่แสดงถึงความเป็นอัจฉริยะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่โดดเด่นคือกลอนสัมผัส  
สี่บรรทัดของชาวบ้านที่เรียกว่า *บันตุน* ในภาษามลายู และ *ล่าว* ในภาษาตระกูลไตหลายภาษา  
กลอนพวกนี้ไม่ได้เกี่ยวกับเรื่องความรักเสมอไป แต่คำกลอนที่มีลักษณะเฉพาะตัวและวากันสดๆ  
ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการตอบโต้ระหว่างชายหนึ่งและหญิงหนึ่ง หรือสองฝ่ายเจรจาเรื่องการแต่งงาน  
ในรูปแบบของสงครามระหว่างเพศที่ต่างพยายามเอาชนะกันในด้านปฏิภาณและคำกล่าวเป็นนัยที่  
หยาบโผน (Compton 1979) การแข่งขันว่ากลอนสดประกอบดนตรีในรูปแบบคล้ายๆกันนี้เป็นที่  
นิยมกันมากในฟิลิปปินส์ส่วนกลางมาจนถึงสมัยสเปนตอนต้นๆ

กลอน (*balak*) เป็นการตอบโต้ระหว่างชายและหญิงและส่วนใหญ่แล้วจะเกี่ยวกับเรื่องความรักฉันหนุ่ม  
สาว ใช้กันเป็นสองแบบคือตอบโต้กันในเรื่องของความรัก ความชั่วทั้งมวล . . . ด้วยความเฉียบคมและรวดเร็ว  
อย่างน่าทึ่ง หรือไม่ก็ใช้เครื่องดนตรีสองชิ้น . . . เล่นเครื่องดนตรีแล้วก็พูดโต้ตอบกัน (Alcina 1668 III; 34 – 35)

พวกเขาจะมาชุมนุมเพื่อดูตัวกัน จะแสดงบทรักกันและเกี้ยวกัน (ทางเครื่องดนตรี) ด้วยความรู้สึกรักหรือ  
อารมณ์สวาทมากกว่าคำพูดจากปาก (เพ็งอึ้ง: 68 – 69)

โจว ต้ากวน (1297: 17) มีวิธีบรรยายที่เต็มไปด้วยสีสันเช่นเคยถึงสิ่งที่หญิงเขมรคาดหวัง  
จากสามีในสมัยของเขา “ถ้าสามีถูกเรียกตัวไปเกินสิบวัน ภรรยา มักจะพูดว่า ‘ฉันไม่ใช่วิญญาณ  
จะให้ฉันนอนคนเดียวได้อย่างไร’” อุคตคติเรื่องภรรยาซื่อสัตย์ตลอดเวลาที่อยู่ข้างหลังระหว่างที่

สามีเดินทางเป็นสิ่งที่ยืนยันอยู่บนหน้าหนังสือมหากาพย์ที่ได้มาจากอินเดีย แต่ไม่ใช่ใน ชีวิตประจำวัน ในงานแต่งงานของชาวชวา ตามคำของแรฟเฟิลส์ (1815 I: 318) จำว่าจะถูก เตือนอย่างจริงจังว่า “หากเจ้าบังเอิญต้องจากเธอไปทางบกเป็นเวลาเจ็ดเดือนหรือหนึ่งปีโดยไม่ให้อะไรแก่เธอในการยังชีพ . . . การแต่งงานของเจ้าก็จะสิ้นสุดลง หากภรรยาของเจ้าประสงค์เช่นนั้น โดยไม่ต้องมีพิธีหรือดำเนินการอื่นใดอีก” กฎหมายเวียดนามตามที่ประกาศใช้ในศตวรรษที่ 15 (อีกเรื่องหนึ่งที่แตกต่างอย่างชัดเจนจากประเพณีจีน) ได้กำหนดเวลาการจากไปเหมือนกัน ห้า เดือนหรือ สิบสองเดือนถ้าหากมีลูกด้วยกัน (Lingat 1952: 89n)

การแสดงออกที่ทำให้เห็นจริงเห็นจังที่สุดถึงฐานะอันเข้มแข็งของผู้หญิงในเรื่องเพศ คือ ศัลยกรรมที่เจ็บปวดตรงองคชาติที่ผู้ชายต้องทนเพื่อเพิ่มความสุขทางเพศแก่ผู้หญิง ที่น่าสนใจคือ ปรากฏการณ์นี้แพร่กระจายไปทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ดูเหมือนว่าจะไม่มีในส่วนอื่นๆ ของโลก อย่างไรก็ตาม ศัลยกรรมเช่นนี้มีการกล่าวถึงเป็นครั้งแรกใน *กามสูตร* ของอินเดีย คงจะเป็น การอ้างถึงธรรมเนียมปฏิบัติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การสำรวจหลักฐานทางชาติพันธุ์ วรรณนาอย่างระมัดระวังเมื่อเร็วๆ นี้ (Brown, Edwards, and Moore) เสนอแนะว่าวิธีที่ดีที่สุดที่จะ เข้าใจปรากฏการณ์นี้ก็คือคิดว่าเป็นการสำแดงของอำนาจและภาวะอิสระที่ผู้หญิงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับ ผู้เขียนได้ชี้ (โดยอ้างหลักฐาน เตาซุ่ก ถึงแม้ว่าการขลิบอวัยวะสืบพันธุ์ของผู้หญิงใน ปัจจุบันก็ยังทำกันในอินโดนีเซีย และมีรายงานใน มะกัสซาร์ ศตวรรษที่ 17— Garvaise 1701: 139) ว่าผู้หญิงบางคนก็ขลิบปมกระสันและปกปิดเป็นความลับจากชาย ดูเหมือนจะอ้างว่าเพื่อ เพิ่มความสุขทางเพศของผู้หญิง รูปแบบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้นๆ ดูเหมือนว่าจะตรงกัน ข้ามกับบางแห่งในแอฟริกาที่ศัลยกรรมมุ่งเพิ่มความสนใจทางเพศในผู้ชายหรือลดในผู้หญิง

ศัลยกรรมที่โหดร้ายที่สุดคือการสอดเข็มโลหะเสริมด้วยลูกกลิ้ง เดือย หรือ ตะปูหัวใหญ่ชนิด ต่างๆ ในฟิลิปปินส์ตอนกลางและตอนใต้ และบางส่วนของบอร์เนียว ปิกาเพิตตา (1524: 43) เป็น คนแรกในบรรดาชาวยุโรปผู้ลงบันทึกที่บรรยายธรรมเนียมปฏิบัตินี้

บุรุษเพศทั้งใหญ่และเล็กจะให้แทงปลายองคชาติของตนจากด้านหนึ่งไปอีกด้านหนึ่งด้วยสลักเกลียวทองหรือ ดีบุกซึ่งมีขนาดใหญ่เท่ากับขนห่าน ที่ปลายทั้งสองของสลักของบางคนก็ติดสิ่งคล้ายๆ เดือยมีจะอยื่นออกมา ของบางคนก็เหมือนหัวตะปูเกวียน บ่อยทีเดียวที่ผมขอคูดองคชาติของหลายคนทั้งผู้สูงอายุและคนหนุ่มเพราะผม ไม่อยากจะเชื่อ ตรงกลางสลักมีรูอยู่หนึ่งรูให้ปัสสาวะออกมา . . . พวกนี้บอกว่าผู้หญิงของพวกเขาต้องการ เช่นนั้น และถ้าไม่ทำพวกเธอจะไม่ยอมให้ช่องแฉะด้วย เมื่อผู้ชายต้องการช่องแฉะกับภรรยา เธอก็จะจับ องคชาติไม่ใช่ในแบบปกติแล้วก็เริ่มสอดใส่อย่างนุ่มนวลที่สุดโดยให้เดือยอยู่ด้านบนก่อน ต่อจากนั้นก็ส่วนอื่น เมื่อเข้าไปแล้วก็จะอยู่ในท่าปกติ และองคชาติก็อยู่ข้างในในท่อนั้นจนกระทั่งเริ่มอ่อนตัว มิฉะนั้นแล้วก็จะดึง ออกมาไม่ได้

ปรากฏการณ์เหมือนกันนี้มีคนอื่นอีกหลายคนได้บรรยายไว้ในเกาะต่างๆของวีชายา และที่มินดาเนา (Loarca 1582: 116; Pretty 1588: 242; Dasmariñas 1590A: 417 – 18; Carletti 1606: 83 – 84; Morga 1609: 278) และเห็นตรงกันในเรื่องวัตถุประสงค์ที่อธิบายกันเสมอว่าเพื่อเพิ่มความสุภาพทางเพศโดยเฉพาะแก่ฝ่ายหญิง คนบางพวกในบอร์เนียวตะวันตกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะพวก อีบัน และ กายัน ยังคงรักษารธรรมเนียมนี้ไว้จนถึงสมัยใหม่ ตำนานที่ถ่ายทอดกันมาด้วยปากต่อปากของคนพวกนี้กล่าวว่าต้นตอของธรรมเนียมปฏิบัติคือหญิงผู้มีชื่อเสียงคนหนึ่งพบว่าเพศสัมพันธ์โดยไม่มีเครื่องช่วยเช่นนี้ให้ความพึงพอใจน้อยกว่าการสำเร็จความใคร่ด้วยตนเอง (Harrison 1964: 165 – 66)

ในส่วนอื่นๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผลลัพธ์เช่นเดียวกันได้มาด้วยศัลยกรรมที่เจ็บปวดน้อยกว่า แต่อาจจะประณีตมากกว่าโดยการสอดลูกกลมหรือระฆังเล็กๆเข้าไปได้หนึ่งที่หุ้มองคชาตอย่างหลวมๆ รายงานแรกสุดมาจากชาวจีนมุสลิม หม่าฮวน (1433: 104) เขารายงานว่าในสยาม

เมื่อชายมีอายุถึงปีที่ 20 จะมีคนจับหนังที่หุ้มอวัยวะเพศแล้วใช้มีดแหลมบาง . . . เปิดหนังและสอดลูกปัดดีบุกหนึ่งโหลเข้าไปข้างในหนัง ปิดและรักษาแผลด้วยสมุนไพร . . . ลูกปัดดูเหมือนพวงอองุ่น . . . ถ้าหากเป็นกษัตริย์ . . . หรือประมุขที่ยิ่งใหญ่ หรือคนร่ำรวย ก็จะใช้ทองคำทำลูกปัดที่ข้างในกลวง มีทรายใส่อยู่หนึ่งเม็ด . . . ลูกปัดพวกนี้จะมีเสียงกึ่งกึ่ง ซึ่งถือกันว่าไพเราะ

นักเขียนชาวยุโรปมากมายบันทึกปรากฏการณ์เดียวกันนี้ที่นางสาวตีระหว่างศตวรรษที่ 15 และ 16 และ โตเม ปิเรส (1515: 102 – 03) กล่าวว่านี่เป็นลักษณะพิเศษของผู้ชายหงสาวดีในหมู่พ่อค้าต่างๆที่มาเยือนมะละกา “ขุนนางหงสาวดีใส่มากถึง 9 ลูกมีเสียงแหลม หุ้ม และสูงของดนตรีที่ไพเราะ ลูกปัดมีขนาดเท่าลูกพลัม อวาเรส ในเมืองเรา และพวกที่ยากจนมาก . . . ก็จะใช้ตะกั่ว” ปิเรสยังเสริม อาจจะในลักษณะเดียวกันว่า “พวกผู้หญิงมลายูของเราดีใจมาก เมื่อผู้ชายหงสาวดีมาบ้านเมืองตนและชอบผู้ชายพวกนี้มาก เหตุผลก็จะต้องเป็นเสียงประสานอันไพเราะนี่เอง” จุดประสงค์หลักดูเหมือนจะเป็นความพึงพอใจของผู้หญิง เมื่อนายพลเรือชาวฮอลันดา เจคอบ วันเนค ถามด้วยความประหลาดใจว่าระฆังทองเล็กจิ๋วเสียงไพเราะที่คนไทยผู้ร่ำรวยในปัตตานีใส่ที่องคชาตใช้ประโยชน์อะไร ก็ได้คำตอบว่า “พวกผู้หญิงได้ความสุขสุดจะพรรณนาจากสิ่งนี้” (van Neck 1604: 226; cf. Fitch 1591: 308)

การเสริมลูกปัดที่องคชาตใช้กันไกลลงไปจนถึง มะกัสซาร์ ที่ซึ่ง “ผู้ชายจะมีหนึ่งลูก สองลูก หรือ มากกว่านั้นที่องคชาตของตน ขนาดเท่ากับของสยาม แต่ไม่กลวงหรือมีเสียงดัง หากแต่ทำ

ด้วยงาช้างหรือกระดูกปลาที่แกร่ง” (van der Hagen 1607: 82) อิสลามได้กำจัดการนิยมนี้  
อย่างรวดเร็ว แต่พวกโตราจัน ที่มีได้เป็นอิสลามและอยู่ลึกเข้าไปใน ชูลาเวซึ่งคงเสริมใส่ลูกกลม



รูปที่ 21 ศิวลึงค์ที่วัดฮินดูศตวรรษที่ 15 จันดี ชุกูห์ ในชวากลาง

แบบนั้นในศตวรรษที่ 19 (Adraini and Kruyt 1912 – 14 II: 392) อย่างน้อยที่เขตหนึ่งในลูซอน  
กลางผู้ชายเสริมลูกกลม “ขนาดเม็ดถั่วเขียว” (Dasmariñas 1590A: 444) แม้ว่าจะมีการยืนยัน  
ว่าชาวมีระยังแบบสยามจากแหล่งข้อมูลรองแหล่งเดียวเท่านั้น (Pigafetta 1524: 95) แต่ก็คงมี  
อะไรประเภทรูปนั้นก่อนจะเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามเพราะศิวลึงค์ที่วัดศตวรรษที่ 15 สองแห่งที่  
ชุกูห์ และ เจตุ ไกล์ ชูราการ์ตาประดับด้วยลูกกลมขนาดเล็กสามหรือสี่ลูก (Stutterheim 1930: 31  
และดูรูปที่ 21) ทั้งศาสนาอิสลามและคริสต์ศาสนาได้ทำทุกอย่างที่จะกำจัดการนิยมนี้ พิธีสูหนัด

ของมุสลิมในวัยแรกรุ่นให้ทางเลือกสำหรับพิธีแรกรับเข้าสู่สถานภาพผู้ใหญ่<sup>1</sup> เจ้าหน้าที่สเปนจะเขียนชาวเมืองวิซายาที่พบว่าใส่เข็มองคชาต (Dasmarinas 1590A: 418) พอมาถึงกลางศตวรรษที่ 17 เราก็ไม่ได้ยินเรื่องศัลยกรรมเพื่อถามคุณอีกในพื้นที่ชายฝั่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เข้าไปถึงได้ง่าย

## การแต่งงาน

รูปแบบการแต่งงานที่สำคัญคือการมีคู่สมรสคนเดียวโดยที่การหย่าร้างเป็นเรื่องค่อนข้างง่ายสำหรับทั้งสองฝ่าย ชิริโน (1640: 319) กล่าวว่าเขา “อยู่ในฟิลิปปินส์เกือบสิบปี โดยไม่ได้เห็นผู้ชายแต่งงานกับผู้หญิงหลายคน” แต่กับผู้ปกครองประเทศแล้วมีข้อยกเว้นที่น่าทึ่งในเรื่องนี้สำหรับพวกนี้แล้วการมีสนมจำนวนมากเป็นทั้งการแสดงถึงสถานภาพและอาวุธทางการเมือง เจ้าประเทศราชจะส่งธิดามาเป็นชายาของกษัตริย์ “ในรูปแบบของบรรณาการ การแสดงความจงรักภักดี และถือน้ำพิพัฒน์สัตยา” (Geertz 1980: 35) รูปแบบที่ปฏิบัติกันทั่วไปมากกว่าในกลุ่มคนรวย คือการมีเพศสัมพันธ์อย่างฉาบฉวยกับทาสในครัวเรือนของตน ความสัมพันธ์เช่นนี้มีความแตกต่างอย่างชัดเจนจากการแต่งงานโดยไม่มีพิธีและสิทธิน้อยมากในการรับมรดกของลูกที่เกิดมา ทางที่ดีที่สุดควรจะถือว่าเป็นด้านหนึ่งของระบบทาส

สำหรับคนธรรมดาส่วนใหญ่ รูปแบบการมีคู่สมรสคนเดียวได้แรงเสริมจากความสะดวกเรื่องการหย่าร้าง ซึ่งนิยมใช้ในการจบชีวิตสมรสที่ไม่เป็นที่พอใจ ในฟิลิปปินส์ “การแต่งงานคงอยู่ตราบที่ยังปรองดองกันดี เพราะพวกเขาจะหย่ากันด้วยสาเหตุที่หยาบคายที่สุดในโลก” (Chirino 1640: 321; cf. Morga 1609: 275) ในสยามก็เช่นเดียวกัน “สามีภรรยาอาจแยกกันตามใจชอบจัดการกับข้าวของและลูกโดยไม่มีปัญหากันอีกต่อไป และอาจแต่งงานใหม่ถ้าเห็นว่าดีโดยไม่ต้องกลัวความอับยศหรือการลงโทษ” (Schouten 1636: 86; cf. La Loubère 1691: 53; van Vliet 1636: 86) หลังจากนั้นก็มีผู้ตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับพวกจามที่เวียดนามตอนใต้ (Aymonier 1891: 30 – 31) และชาวชวาว่าโดยมากพวกผู้หญิงมักจะเป็นผู้เริ่มเรื่องการหย่าร้าง “ผู้หญิงเมื่อไม่พอใจสามีอาจขอเลิกสัญญาสมรสเมื่อใดก็ได้โดยจ่ายเงินให้สามีจำนวนหนึ่งตามที่ธรรมเนียมกำหนด” (Raffles 1817 I: 320) ทว่าทั้งโลกของชาวเกาะดูเหมือนจะมีกฎว่าภรรยา (หรือพ่อแม่ของเธอ) เก็บ

---

<sup>1</sup> แต่บางคนอาจเอาสองพิธีมาปนกัน กลุ่ม ฮูอาลูลู (Huaulu) ซึ่งมีมุสลิมเรียกการบากองครชาตของเด็กชาย (pasunate) ตามคำอาหรับสำหรับสุหนัต (Veleri 1986)

ลีนสอดไว้หากสามีเป็นผู้ริเริ่มดำเนินการหย่า แต่ต้องส่งคืนหากเธอเป็นฝ่ายต้องรับผิดชอบ (Plasencia 1589: 813; Dasmariñas 1590A: 410 – 11; Pires 1515: 267; Beaulieu 1666: 100; Polanco 1556: 209) อย่างน้อยในฟิลิปปินส์ (Chirino 1614: 321) และสยาม (La Loubère 1691: 53; van Vliet 1636: 86) ลูกที่เกิดจากการสมรสจะแบ่งกันเมื่อหย่า คนโตจะไปกับแม่ คนที่สองจะไปกับพ่อ ต่อไปเรื่อยๆในทำนองนี้

บันทึกประจำวันของศาลที่มะกัสซาร์ในศตวรรษที่ 17 เปิดโอกาสให้เราได้เห็นรูปแบบของความถี่ในการหย่าร้างที่ระดับบนของสังคม ซึ่งคงจะไม่พ้นการได้ไต่ร่ครองเรือนการเมืองและทรัพย์สินมาแล้ว แม้แต่ที่มะกัสซาร์ก็อาจคาดหวังได้ว่าการหย่าร้างมิได้ระบุว่าเป็นการตัดสินใจของชายผู้ทรงอำนาจ ก ที่จะเปลี่ยนคู่ครอง แต่ทว่า “นาย ก และ นาง ข แยกจากกันและกัน” (คำศัพท์ที่ใช้คือ *sikattoi* ซึ่งมาจากราก *katto* แปลว่า “ตัดออก”) เส้นทางชีวิตที่มีได้ผิดปกติธรรมดาของผู้หญิงในกลุ่มอภิชนคือเส้นทางชีวิตของการาเอ็ง บัลลา-จาวายา (Karaeng Balla-Jawaya) เธอเกิดใน ค.ศ. 1634 ในตระกูลสูงที่สุดตระกูลหนึ่งของมะกัสซาร์ เมื่ออายุได้ 13 ปีเธอแต่งงานกับการาเอ็ง บอนโต-มารันนู (Karaeng Bonto-marannu) ต่อมาเขาได้เป็นผู้นำในสงครามที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่งของมะกัสซาร์ เธอแยกกับเขาเมื่ออายุ 25 ปี และไม่นานก็แต่งงานกับคู่แข่งของเขา การาเอ็ง การุนรุง (Karaeng Karunrung) นายกรัฐมนตรีผู้มีฝีมือ เมื่ออายุ 31 (ใน ค.ศ. 1666) เธอแยกทางกับเขา อาจเป็นเพราะเขาถูกเนรเทศ และสองปีหลังจากนั้นเธอก็แต่งงานกับอรุง ปาละกักา ผู้อยู่ในระหว่างดำเนินการที่จะพิชิตประเทศของเธอด้วยความช่วยเหลือของชาวฮอลันดา เมื่ออายุ 36 เธอก็แยกกับเขาและในที่สุดถึงแก่กรรมเมื่ออายุ 86 ปี (*Lontara'-bilang Gowa*: 95 – 199) สุภาพสตรีที่มีชาติตระกูลสูงอีกคนหนึ่ง การาเอ็ง ตังงัลลา (Karaeng Tangngalla) นั้นตั้งแต่ยังเด็กกับสุลต่านในอนาคต โมฮัมมัด ซาอิด (Mohammad Said) แยกกับเขา และเมื่ออายุ 17 ปีก็แต่งงานกัน ต่อมาเมื่ออายุได้ 28 ปี เธอก็แยกทางกับเขานีก ชื่อเธอปรากฏในบันทึกประจำวันของศาลอีกใน ค.ศ. 1649 เธอแต่งงานกับ การาเอ็ง เลเอ็งเกเซ (Karaeng Leengkese) พี่ชายของ การาเอ็ง เบัลลา-จาวายา หกปีต่อมาเธอแยกทางกับเขา แต่ใน ค.ศ. 1657 เมื่ออายุได้ 43 เธอกลับมาหาเขา และอยู่ด้วยกันจนเธอเสียชีวิตใน ค.ศ. 1661 (*Lontara'-bilang Gowa*: 87 – 119; cf. *Sejarah Gowa*: 66)

การที่ประชากรมุสลิมของอินโดนีเซียและมาเลเซียส่วนใหญ่มีอัตราการใช้การหย่าร้างเกินร้อยละ 50 มาจนถึงทศวรรษ 1960 มักจะกล่าวว่าเป็นเพราะอิทธิพลของศาสนาอิสลามที่สนับสนุนทำให้การหย่าร้างง่ายสำหรับผู้ชาย แต่ที่สำคัญมากกว่ามากก็คือรูปแบบภาวะอิสระของสตรีทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งหมายความว่า การหย่าร้างมิได้ลดวิถีทางดำรงชีวิต สถานภาพ หรือเครือข่ายการสนับสนุนของญาติลงไปอย่างเด่นชัด (van Vollenhoven 1918: 79; Nash 1965: 253;



Djamour 1959: 139) เมื่อบันทึกเรื่องที่ชวายุอมรับผู้หญิงอายุ 22 หรือ 23 ที่อยู่กับสามีคนที่ 4 หรือ 5 เอิร์ล (1837: 59) กล่าวว่าทัศนคตินี้เป็นผลมาจากเสรีภาพและความเป็นอิสระด้านเศรษฐกิจของผู้หญิงโดยแท้ (cf. Crawford 1820 I: 78 – 79; St. John 1862 I: 165 – 67)

จนกระทั่งศตวรรษที่ 18 สังคมยุโรปซึ่งนับถือคริสต์ศาสนา ก็ยังเป็นสังคมที่ “บริสุทธิ์” ในเชิงเปรียบเทียบ คืออายุแต่งงานโดยเฉลี่ยต่ำเป็นพิเศษ (ในช่วงยี่สิบ) และผู้ไม่แต่งงานเลยมีสัดส่วนสูง อีกทั้งการตั้งครภันนอกสมรสก็มีอัตราต่ำ ตามมาตรฐานของสมัยต่อมา (ในอังกฤษ อัตรานี้สูงขึ้นจากเพียงร้อยละ 12 ของเด็กที่เกิดใน ค.ศ. 1680 เป็นร้อยละ 50 เมื่อถึง ค.ศ. 1800—Stone 1984: 46; Wrigley and Schofield 1981: 254 – 60) เอเชียตะวันออกเฉียงใต้แตกต่างจากรูปแบบสังคมบริสุทธิ์อย่างสิ้นเชิงในหลายๆด้าน และสำหรับนักสังเกตการณ์ชาวยุโรปสมัยนั้นแล้ว ดูเหมือนว่าผู้คนหมกมุ่นกับเรื่องเพศ ชาวโปรตุเกสชอบพูดว่าพวกมลายู “หลงดนตรีและหมดเวลาไปกับเรื่องรัก” (Barbosa 1818 II: 176; cf. Barros 1503 II, vi: 24; Eredia 1613: 31, 40) ส่วนชาวชวา เช่นเดียวกับชาวพม่า สยาม และฟิลิปปินส์ ตามอุปนิสัยแล้ว “เต็มไปด้วยต้นหาทั้งชายและหญิง” (Scott 1606: 173) ซึ่งก็หมายความว่าเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานถือเป็นเรื่องธรรมดา และพรหมจารีเมื่อแต่งงานไม่ได้เป็นสิ่งที่คาดหวังของทั้งสองฝ่าย หากมีการตั้งครภันเป็นผลจากกิจกรรมทางเพศก่อนแต่งงาน ก็คาดหวังว่าทั้งคู่จะแต่งงานกัน และหากไม่เป็นเช่นนั้นก็อาจหันไปพึ่งการทำแท้งหรือ (อย่างน้อยในฟิลิปปินส์) การฆ่าทารก (Dasmariñas 1590A: 427)

แต่ในชีวิตแต่งงาน ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของคู่สมรสดูเหมือนจะยังความประหลาดใจแก่ชาวยุโรป ตัวอย่างเช่น ผู้หญิงที่บันจาร์มาซิน “ซื่อสัตย์อย่างแน่วแน่เมื่อแต่งงาน แต่เหลวแหลกมากเมื่อเป็นโสด” (Beeckman 1718: 41; cf. Valentijn 1726 III: 312; Low 1848: 196; Finlayson 1826: 309 – 10) ในซูลาเวซีใต้ ก่อนสมัยอิสลาม การล่วงประเวณีกับหญิงโสดก็จะมองข้ามกันไป แต่กับหญิงที่แต่งงานแล้ว (ในชนชั้นสูง?) จะต้องโทษประหารชีวิต (Schurhammer 1977: 530) แม้แต่ผู้บันทึกเหตุการณ์ชาวสเปนผู้มีความเห็นในแง่ไม่ดีนักในเรื่องหลักศีลธรรมทางเพศของชาวฟิลิปปินส์ บางครั้งก็ยอมรับว่า “พวกผู้ชายปฏิบัติต่อภรรยาเป็นอย่างดีและรักใคร่เธอตามสมควร” (Legazpi 1569: 61) ส่วน กัลวาโอ (1544: 89) ก็ประหลาดใจว่าพวกหญิงชาวโมลุกกะ ทำได้อย่างไร “แม้ว่าจะออกไปกับกลุ่มผู้ชายอยู่เสมอ และเกือบจะเปลือยกาย . . . ยังคงบริสุทธิ์และดีอยู่ได้ ซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ในพวกที่สามะเลเทเมาเช่นนี้” ผู้สังเกตการณ์ในศตวรรษที่ 19 (Cameron 1865: 131) อาจจะถูกที่สันนิษฐานว่ามีความเกี่ยวข้องกันระหว่างความง่ายดายในการหย่าร้างในชนบทมลายูและความรักที่ดูเหมือนจะเป็นลักษณะเด่นของการแต่งงานของมลายูภาวะอิสระทางเศรษฐกิจของฝ่ายหญิงและความสามารถของพวกเธอที่จะผลัดไปจากชีวิตคู่ที่ไม่เป็นที่พอใจ ทำให้สามีเช่นเดียวกับภรรยาต้องพยายามรักษาการแต่งงานให้คงอยู่ สก็อตต์

(1606: 127) ได้ยกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่ารูปแบบเช่นนี้มีผลอย่างไรในการขัดขวางชายต่างชาติที่คุ้นเคยกับรูปแบบที่แตกต่างไป เขาวิจารณ์การที่ชายจีนคนหนึ่งทุบตีภรรยาชาวเวียดนามของเขาในบ้านเต็นท์ว่า เหตุการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าภรรยาเป็นชาวพื้นเมือง “เพราะคนชาวจะไม่ยอมให้มาตีผู้หญิงของชาติตน”

ที่น่าแปลกก็คือเมื่อเอ่ยถึงพรหมจารีของหญิงในแง่ของปัจจัยสำคัญในการแต่งงาน แทนที่จะเป็นคุณประโยชน์กลับเป็นเครื่องขัดขวาง ในฟิลิปปินส์ก่อนยุคสเปน ตามคำของมอร์กา (1609: 278) มีผู้เชี่ยวชาญ (ทางพิธีกรรม?) ที่มีหน้าที่ทำให้หญิงสาวเสียความบริสุทธิ์ “ถือกันว่าการเป็นสาวบริสุทธิ์เป็นอุปสรรคขัดขวางการแต่งงาน” ในหงสาวดีและเมืองท่าอื่นๆของพม่าและสยามมีการขอให้พ่อค้าต่างชาติสอนเจ้าสาวให้เข้าสู่สถานภาพใหม่ (Verthema 1510: 202 – 04; cf. Lach 1965: 654) ที่นครธมพระเป็นผู้ทำให้เยื่อพรหมจารีของเด็กธนะสาวขาดในพิธีที่ค่าใช้จ่ายสูง พิธีนี้แสดงว่าได้ผ่านเข้าสู่สถานภาพเป็นผู้ใหญ่และกิจกรรมทางเพศแล้ว (Chou Ta-kuan 1297: 17 – 18) งานเขียนของชาวตะวันตกให้ความตื่นตันทันมากกว่าคำอธิบายสำหรับธรรมเนียมปฏิบัติเช่นนั้นซึ่งมักชวนให้คิดว่าชายเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยินยอมให้ผู้หญิงของตนได้ประสบการณ์ ดูเหมือนจะเป็นไปได้มากกว่าสำหรับผู้ชายเล็ดจากเยื่อพรหมจารีถือว่าเป็นอันตรายหรือสกปรก เช่นเดียวกับเล็ดจากประจำเดือนในหลายพื้นที่

รูปแบบของกิจกรรมทางเพศก่อนแต่งงานและการหย่าร้างที่ง่ายดายรวมทั้งองค์ประกอบเชิงพาณิชย์ที่อาจพัวพันกับการจ่ายสินสมรสทำให้เป็นที่แน่นอนว่าการแต่งงานชั่วคราวหรือการมีนางบำเรอได้กลายมาเป็นวิธีจัดการกับการหลังไหลเข้ามาของพ่อค้าต่างชาติยังเมืองท่าใหญ่ๆ มากกว่าการค้าประเวณี มีการเล่าถึงระบบในปัตตานีดังต่อไปนี้

เมื่อชาวต่างชาติมาค้าขายที่นั่นจากต่างแดน . . . มีผู้ชายมาหาและถามว่าต้องการผู้หญิงหรือไม่ หญิงสาวและเด็กสาวก็มาด้วยและเสนอตัวเอง เขาอาจเลือกคนที่น่ารักที่สุดในพวกนี้ หากคนเหล่านั้นยอมรับจำนวนเงินที่เขาจะจ่ายเท่านั้นเท่านี้เดือน เมื่อตกลงเรื่องเงินกันได้ (ซึ่งก็ไม่มากนักสำหรับความสะดวกมากมายเช่นนั้น) เธอก็จะมาที่บ้านเขาและรับใช้ในตอนกลางวันในฐานะสาวใช้ และตอนกลางคืนในฐานะภรรยา แล้วจากนั้นเขาก็ไม่สามารถไปพัวพันกับหญิงอื่น มิเช่นนั้นเขาจะมีปัญหาหนักกับภรรยา ส่วนเธอก็เหมือนกันจะพุดจากกับชายอื่นไม่ได้เลย แต่การแต่งงานจะคงอยู่นานเท่าที่เขายังอยู่ที่นั่นอย่างสงบ และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อเขาต้องการจะจากไป เขาก็จะให้เธอทุกอย่างตามที่สัญญาไว้ ดังนั้นทั้งคู่ก็จะจากกันด้วยความเป็นมิตร และเธออาจจะไปมองหาผู้ชายอีกคนหนึ่งตามที่ต้องการได้อย่างถูกต้องโดยไม่เป็นเรื่องอื้อฉาว (van Neck 1604: 225)

มีการเล่าถึงรูปแบบเดียวกันนี้สำหรับพ่อค้าชาวชาวที่บันดาในหน้าลูกจันทน์เทศ (“Tweede Boeck” 1601: 77) รวมทั้งชาวยุโรปและคนชาติอื่นในเวียดนาม เขมร สยาม และพม่า (Dampier

1697: 268; Dampier 1699: 40 – 41; Symes 1827 I: 253; Navarrete 1676: 268) แฮมิลตัน (1727: 28) ได้เล่าว่าระบบนี้ทำงานอย่างไรในหงสาวดีโดยให้รายละเอียดอย่างชื่นชม ที่นี้มีพิธีแต่งงานอย่างเป็นทางการสำหรับความสัมพันธ์ชั่วคราวเหล่านี้ ทั้งสองฝ่ายจะถูกผูกมัดด้วยพันธะทางกฎหมาย เช่นเดียวกับโจด้ากวน (1297: 27) ในเขมร แฮมิลตันพอใจประโยชน์สองชั้นของภรรยาพื้นเมืองเหล่านี้ที่มีได้เป็นแค่คู่นอน แต่ยังเป็นหุ้นส่วนการค้าด้วย “ถ้าสามีมีสินค้าจะขายภรรยาก็จะตั้งร้านค้าปลีกซึ่งทำรายได้ดีกว่าขายส่ง”

เส้นกั้นระหว่างการแต่งงานชั่วคราวและการแต่งงานถาวรคงจะไม่แน่นอนอยู่บ่อยครั้ง และการสมรสระหว่างคนต่างเชื้อชาติเป็นลักษณะพิเศษของเมืองการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คนภายนอกเห็นว่าเป็นเรื่องแปลกและน่าตำหนิที่ศาสนาไม่ได้เป็นเครื่องยับยั้งการแต่งงาน ที่มะละกา “พวกนอกศาสนาแต่งงานกับหญิงมุสลิม ส่วนชายมุสลิมก็ไปเอาพวกป่าเถื่อนมาเป็นภรรยา” (Ibn Majid 1462: 206; cf. Pires 1515: 268) ที่มะกัสซาร์ “ผู้ชายคริสเตียนเลี้ยงดูผู้หญิงมุสลิม ผู้ชายมุสลิมเลี้ยงดูผู้หญิงคริสเตียน” (Navarrete 1676: 122 – 23) มีแต่เมื่อผู้หญิงที่ใกล้ชิดราชสำนักพยายามจะแต่งงานกับคนต่างชาตินั้นทำให้เกิดการต่อต้าน เช่นในกรณีของความรักที่โชดไม่อำนวยระหว่างพ่อค้าชาวฮอลันดาและเจ้าหญิงสยามซึ่งอาจเป็นต้นเหตุให้พระเจ้าปราสาททองออกพระราชกฤษฎีกาใน ค.ศ. 1657 ห้ามหญิงไทยแต่งงานกับต่างชาติ (Smith 1974: 285 – 87)

แม้ว่าการแต่งงานชั่วคราวจะเป็นที่รู้จักกันในโลกอิสลามในสมัยของศาสดามุฮัมมัด (Bouhdiba 1975: 126 – 27) เมืองท่ามุสลิมที่กลุ่มหมู่เกาะอาจมีแนวโน้มอย่างชัดเจนที่จะให้การแต่งงานชั่วคราวจำกัดอยู่ในวงของทาสหญิงที่แตกต่างจากผู้ที่เป็นอิสระในแง่ที่อาจถูก “สามี” ขายให้ชายอีกคนหนึ่งและมีสิทธิในลูกน้อยมาก ที่บันเติน เล่ากันว่าธรรมเนียมของพ่อค้าชาวจีนนั้น “ซื้อทาสหญิง . . . แล้วก็มีลูกด้วยหลายคน และเมื่อต้องกลับประเทศของเขา . . . ก็จะขายผู้หญิงส่วนลูกก็จะพากลับไปด้วยกัน” (Scott 1606: 176) พวกอังกฤษตามที่ต่างๆอาจทำอะไรทำนองนี้ ถ้าเราสามารถเชื่อ เจน ปีเตอร์สัน คูณ (1619: 478) ศัตรูคนสำคัญของพวกเขาได้ คูณชอบใจที่พ่อค้าชาวอังกฤษที่ซูกาดานา (บอร์เนียวตะวันตก) ยากจนมากจน “ต้องขายนางบำเรอของพวกเขา” เพื่อเอาเงินมาจ่ายค่าอาหาร

การค้าประเวณีพบน้อยกว่าการแต่งงานชั่วคราว หรือการมีนางบำเรอมาก แต่เริ่มปรากฏในเมืองใหญ่ๆ ในปลายศตวรรษที่ 16 ในทุกกรณีโสเภณีเป็นทาสของกษัตริย์หรือขุนนางชาวสเปนบรรยายว่าทาสหญิงจะเสนอตัวในเรือเล็กๆ ที่เมืองกลางน้ำของบรูไนในทศวรรษ 1570 (Dasmarinas 1590B: 14) ชาวฮอลันดาได้กล่าวถึงปรากฏการณ์ทำนองเดียวกันนี้ที่ปัตตานีใน ค.ศ. 1602 แม้ว่าจะไม่ปรกติธรรมดาและเป็นที่ยอมรับของสังคมเท่ากับการแต่งงานชั่วคราว (van

Neck 1604: 225) ในทศวรรษ 1680 ชำราชการไทยผู้หนึ่งได้รับใบอนุญาตจากกษัตริย์ให้ดำเนินธุรกิจผูกขาดการค้าประเพณีในเมืองหลวงคืออยุธยาโดยใช้ผู้หญิง 600 คนที่ซื้อมาหรือตกเป็นทาสด้วยความผิดต่างๆ นี้นดูเหมือนว่าจะเป็นที่มาของธรรมเนียมไทยที่ร้ายได้ก่อนใหญ่ของรัฐมาจากการค้าประเพณี (La Loubère 1691: 74, 85; Pallegoix 1854 I: 311) อย่างกึ่งในศตวรรษที่ 18 ก็เช่นกันมี “หมู่บ้านโสเภณี” เป็นทาสทั้งหมู่บ้าน (Symes 1827 I: 252 – 53) ดูเหมือนจะเป็นไปได้ว่าโสเภณีทาสแบบนี้ในเมืองท่าใหญ่ๆของภูมิภาคพัฒนาขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการของชาวยุโรปและชาวจีนที่มีความคาดหวังต่างกัน และก็อาจถูกกระตุ้นด้วยความรู้สึกที่เพิ่มพูนขึ้น อย่างน้อยก็ในหมู่ชาวมุสลิม ในเรื่องความไม่ถูกต้องของการแต่งงานชั่วคราวกับต่างชาติและพวกนอกศาสนา

รูปแบบกว้างๆของเพศสัมพันธ์—เสรีภาพก่อนแต่งงานเมื่อเทียบกับที่อื่นๆ การมีคู่สมรสคนเดียวและความซื่อสัตย์หลังแต่งงาน (ซึ่งล้มเลิกได้อย่างง่ายดายโดยการหย่าร้าง) และสถานภาพที่เข้มแข็งของผู้หญิงในกามกริยา—ขัดแย้งในหลายๆเรื่องกับระเบียบปฏิบัติของศาสนาโลกที่กำลังมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นเรื่อยๆที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคการค้า ความขัดแย้งที่รุนแรงที่สุดพอจะเห็นได้ว่าคงมาจากกฎหมายอิสลามที่ทำให้ผู้หญิงต้องพึ่งพาสามี ทั้งในแง่กฎหมายและในแง่เศรษฐกิจและยังถูกจำกัดสิทธิอย่างเห็นได้ชัดเจนในการเริ่มดำเนินการหย่าร้าง เพศสัมพันธ์ก่อนการแต่งงานที่เรียกว่า ซินะกะ (zina') กฎหมายอิสลามจะลงโทษอย่างรุนแรง พ่อแม่ชาวอาหรับจนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้มักจะจัดให้ลูกสาวแต่งงานหลังเข้าสู่วัยรุ่นไม่นาน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเรื่องแบบนี้ (Gibb and Kramers 1961: 564 – 70; 658 – 59)

ผลกระทบขอทรศนะแนวอิสลามในดินแดนใต้ลมรุนแรงมากที่สุดในกลุ่มอภิชนผู้มั่งคั่งของวงการค้าตามเมืองต่างๆ อันที่จริงลูกของคนกลุ่มนี้ก็ถูกควบคุมอย่างมากอยู่แล้วเพราะการแต่งงานของลูกๆเกี่ยวพันกับทั้งทรัพย์สินและสถานภาพ แม้แต่ในสยามเมืองพุทธ อภิชนแตกต่างจากสามัญชนในการระแวงระวังลูกสาวก่อนแต่งงานและในการรั้งภรรยาให้อยู่ด้วยกันทั้ง “ผู้ที่ไม่ได้รัก และผู้ที่รัก” (La Loubère 1691: 53, 51) ประมวลกฎหมายที่ได้รับอิทธิพลของอิสลามแสดงถึงการรับรู้อย่างเฉียบคมในความขัดแย้งระหว่างข้อเรียกร้องของกฎหมายอิสลามและสภาพความเป็นจริงในพื้นที่ ประมวลกฎหมายชุลู (1878: 92 – 93) จงใจไม่รับรู้กฎหมายอิสลามและลงโทษการเป็นขู้แต่ละแบบด้วยการปรับต่างๆกันไป ส่วนประมวลกฎหมาย (Luwaran) ของมินดาเนาที่อยู่ใกล้ๆ (17 – 22) ได้บันทึกกฎหมายอิสลามไว้อย่างสมบูรณ์ในเรื่องการล่วงประเวณีพร้อมบทลงโทษประหารชีวิตสำหรับผู้ที่ถูกจับได้ว่ามีความสัมพันธ์นอกสมรส ประมวลกฎหมายมะละกา (Undang-undang Melaka: 158 – 61) ได้รวมส่วนหลังนี้ให้เป็นทางเลือกในภาคผนวก หากไม่มีสาเหตุอื่นใดเลย การที่พ่อค้ามุสลิมระดับนานาชาติ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย ขยายตัวอยู่เรื่อยๆใน

มะละกา ก็ทำให้ไม่สามารถเพิกเฉยต่อกฎหมายอิสลามโดยสิ้นเชิง แต่ในประชุมกฎหมายหลักได้เรียบเรียงไว้ด้วยความยืดหยุ่น ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ถ้าชายผู้หนึ่งล่อลวงลูกสาวของใครคนหนึ่งให้เสียตัว และพอรู้เรื่องเข้า ชายผู้นั้นจะถูกผู้พิพากษาปรับ 2 ¼ ตาฮิล หากการแต่งงานเป็นเรื่องสมควร ก็จะถูกบังคับให้แต่งงานและต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด . . .

ถ้าชายผู้หนึ่งจับตัวหญิงที่มีโช่ทาสและข่มขืนเธอ และเธอไปแจ้งต่อผู้พิพากษา ชายผู้นั้นจะถูกผู้พิพากษาเรียกตัวและสั่งให้แต่งงานกับเธอ หากเขาปฏิเสธที่จะแต่งงาน จะถูกปรับ 3 ตาฮิล 1 ปาฮา และจ่ายค่าของขวัญแต่งงาน . . . แต่ตามกฎหมายของพระเจ้า หากเขาเป็นมุหฺซัน (มุสลิมที่เป็นผู้ใหญ่) เขาจะถูกปาด้วยก้อนหินจนตาย (เพ็งอ้าง: 84 – 85; cf. Moyer 1975: 185 – 86)

อิชิโนในเมืองที่เป็นชาวมุสลิมในศตวรรษที่ 17 ถือการลงโทษของอิสลามเหล่านี้อย่างจริงจังมากเมื่อความผิดในการล่วงประเวณีเกิดระหว่างผู้ที่แต่งงานแล้ว วัน เนค (1604: 224) ได้รู้เห็นผลความสัมพันธ์อันชั่วช้าอันเศร้าสลดที่ปัดตานี ขุนนางมลายูคนหนึ่งต้องฆ่าลูกสาวตัวเองด้วยการรัดคอ และอีกคนหนึ่งต้องแทงลูกชายด้วยกริช เมื่อลูกสาวที่แต่งงานแล้วถูกจับได้ว่ารับของกำนัลจากชายที่หลงรักเธอ ในอาเจะห์และบรูไนราวๆ ค.ศ.1600 คำตัดสินลงโทษถึงชีวิตทำนองเดียวกันนี้ดูเหมือนจะเป็นเรื่องธรรมดา อย่างน้อยก็มีคดีหนึ่งที่ถูกลงโทษด้วยการโบยจนตายตามที่กฎหมายอิสลามกำหนด (Ito 1984: 168 – 70; Dasmarinas 1590B: 9) แต่อย่างไรก็ตามเนื่องด้วยการปฏิบัติตามประมวลกฎหมายอิสลามอย่างเคร่งครัดดังกล่าวปรากฏน้อยครั้งมากแม้ในพื้นที่ที่เคร่งในอิสลามที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 19 (Snouck Hurgronje 1893 I: 10 – 14; Saleeby 1905: 66, 92 – 93; Hsieh 1820: 20) แบบอย่างที่เข้มงวดบังคับใช้โดยกษัตริย์บางองค์ในเมืองการค้าที่มีผู้คนหลายชาติหลายภาษาคงไม่สามารถผ่านเข้าไปได้ลึกเท่าใดนักยังดินแดนที่ห่างไกลฝั่งทะเลและแม่น้ำ

สูตรตาลัก (*talak*) ของกฎหมายอิสลามที่ผู้ชายใช้ในการหย่าภรรยา (แต่ผู้หญิงใช้ไม่ได้) โดยกล่าวคำปฏิเสธเธอแบบง่ายๆ ซ้ำกัน 3 ครั้ง เป็นที่รู้จักกันในเมืองท่าของภูมิภาคที่มีผู้คนหลายชาติหลายภาษา และได้เข้ามาอยู่เป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายของพระเป็นเจ้าในประมวลกฎหมายมะละกา (*Undang-undang Melaka*: 132 – 33) แต่เนื่องจากสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้หญิงที่หย่าร้างอย่างน้อยก็เท่ากับของผู้ชาย ข้อกำหนดของศาสนามีผลน้อยมากกับธรรมเนียมปฏิบัติเรื่องหย่าร้าง นักการเดินเรือผู้ยิ่งใหญ่ อิบเน มาจิด (1462: 206) ได้ปรารภว่าชาวมลายู “ไม่ได้ถือว่าการหย่าร้างเป็นการกระทำทางศาสนา” นักสังเกตการณ์ชาวสเปนที่บรูไนได้ตั้งข้อสังเกตว่าสามีมีสิทธิที่จะหย่าภรรยาด้วยเหตุผลที่ไร้สาระที่สุด แต่ในทางปฏิบัติ “ตามธรรมดาพวกเขาจะหย่ากันด้วยความสมัครใจ ทั้งคู่ต้องการหย่า และยินยอมที่จะคืนสินสอดครึ่งหนึ่งและแบ่งลูกกันถ้ามี” (Dasmarinas 1590B: 9)

## เจ้าสาวเด็ก?

เมื่อชาวยุโรปแสดงความคิดเห็นเรื่องอายุเกณฑ์แต่งงานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขาจะรู้สึกประหลาดใจที่คู่บ่าวสาวอายุน้อย ทั้งนี้เพราะในตอนนั้นยุโรปอยู่ในช่วงแต่งงานช้าซึ่งผิดธรรมชาติมากในประวัติศาสตร์โลก—เจ้าสาวอังกฤษอายุโดยเฉลี่ย 26 ปี และเจ้าบ่าว 28 ปีในศตวรรษที่ 17 (Wrigley and Schofield 1981: 225)—นี่ก็ไม่แปลกอะไร แต่การแต่งงานอายุน้อยมากที่ระบุในรายงานอาจสร้างความเข้าใจผิด ประมุขแห่งเกลเกล (บาห์ลี) รู้สึกแปลกใจที่รู้วาคณะทูตฮอลันดาที่ราชสำนักของพระองค์อายุ 23 และ 25 ยังไม่ได้แต่งงาน และกล่าวว่าในบาห์ลีผู้ชายแต่งงานเมื่ออายุ 12 และผู้หญิงจะหมั้นหมายเมื่ออายุ 9 ปี (Lintgens 1597: 77) ที่บันเตินในสมัยเดียวกันชาวยุโรปรายงานว่าเจ้าสาวเด็กอายุ 5 ถึง 10 ปีจะถูกแบกเดินในขบวนไปตามถนนและอ้างว่าเป็นการป้องกันไม่ให้เด็กที่ยังไม่ได้แต่งงานถูกนำเข้าไปเป็นทาสในวังหากพอต้องเสียชีวิตไป (“Tweede Boeck” 1601: 149; Mandelslo 1606: 115; Barrow 1806: 226) ลา ลูแบร์ (1691: 51) เพียงแต่ตั้งข้อสังเกตว่าหญิงสยามแต่งงาน “อายุน้อย” เพราะสามารถตั้งท้องได้เมื่ออายุ 12 ปี มอร์กา (1609: 277) รายงานว่าระหว่างที่รอให้เจ้าสาวอายุมากพอที่จะร่วมประเวณีได้ ชายฟิลิปปินส์จะได้รับอนุญาตให้หลับนอนกับพี่สาวของเธออย่างเปิดเผย

เป็นการยากที่จะเห็นว่าการแต่งงานเมื่อถึงหรือก่อนวัยรุ่นเข้ากันได้กับรูปแบบภาวะอิสระของหญิงและเสรีภาพเรื่องเพศก่อนแต่งงาน แต่ก็มีเหตุผลแน่นหนาว่าการแต่งงานเช่นนี้ไม่ใช่บรรทัดฐาน ประการแรกการเริ่มเข้าสู่วัยแรกรุ่นดูเหมือนจะเร็วกว่าในยุโรปอันเป็นผลมาจากสภาพดินฟ้าอากาศและโภชนาการที่ค่อนข้างดี (Eveleth 1979: 384 – 87; Laslett 1980) แครน (1606: 180, 199) รายงานว่าเด็กสาวอินโดนีเซียอายุ 12 และ 13 ปีก็มีกิจกรรมทางเพศแล้ว ซึ่งก็ตรงกับผลของการค้นคว้าอย่างรัดกุมของเจคอบส์ (1894 I: 209) ในเวลาต่อมาว่าเด็กหญิงอาจะห์เริ่มมีประจำเดือนระหว่างอายุ 12 และ 13 ปี การสำรวจในโคชินจีนศตวรรษที่ 19 พบว่าสัญญาณของวัยรุ่นเริ่มปรากฏในเด็กสาวอายุ 12 “อายุเฉลี่ยที่จะทำการสมรส” คือ 16 ปี 4 เดือน (Bouinais and Paulus 1885 I: 228)

ประการที่สองการแต่งงานใหญ่โตหรูหราของคนที่ย่ำรวยและอยู่ในตระกูลอันสูงส่งซึ่งประทับใจผู้สังเกตการณ์ร่วมสมัยอย่างมาก เกือบจะเป็นที่แน่นอนว่าไม่ใช่แบบปรกติ ความผิดปรกติทำนองเดียวกันนี้ในการแต่งงานอายุน้อยมากของหญิงตระกูลขุนนาง ได้ทำให้นักประวัติศาสตร์ชาวยุโรปเข้าใจผิด (Laslett 1965: 84 – 92) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็

เหมือนกัน อภิชนที่นี่เป็นกังวลอยากหลีกเลี่ยงความสัมพันธ์ที่ยอมรับไม่ได้ของลูกสาวหรือกำเนิดอันคลุมเครือของหลานของตนจึงพยายามให้หมั้นหมายกับคู่ครองที่เหมาะสมเมื่ออายุน้อย ในเมืองการค้าที่มั่งคั่งและเคร่งในศาสนาอิสลาม—อาเจห์ บันเต็น บรูไน และปัตตานี—ธรรมเนียมการจัดการแต่งงานให้ลูกสาวเมื่อเข้าวัยแรกรุ่นดูเหมือนจะกระจายไปในสังคมเป็นวงกว้าง ซึ่งเป็นปฏิกิริยาตอบโต้การปล่อยเสรีเรื่องเพศก่อนแต่งงานที่แพร่หลายทั่วไป อาเจห์และบันเต็น ซึ่งเป็นที่รู้จักดีว่าผู้หญิงแต่งงานอายุน้อยมากเป็นพิเศษในศตวรรษที่ 19 (Jacobs 1894 I: 27) ขณะที่ข้อมูลการสำรวจสำมะโนครัวของอินโดนีเซียสมัยใหม่ยังคงแสดงอายุเฉลี่ยของเจ้าสาวต่ำเป็นพิเศษในพื้นที่ที่ขึ้นชื่อว่าเคร่งครัดในศาสนาอิสลาม หญิงมุสลิมชาวมาดรา และซุนดาโดยเฉลี่ยแล้วแต่งงานเมื่ออายุ 14 ปีกว่าในทศวรรษ 1940 ส่วนหญิงบาหลีที่นับถือศาสนาฮินดูจะรอจนกระทั่งอายุเกือบ 18 ปี (B.P.S. 1980: 38) รูปแบบการแต่งงานที่เทียบแล้วค่อนข้างช้าสำหรับชาวบาหลีศตวรรษที่ 20 ผู้ดูเหมือนจะไม่ได้ประสบการณ์พลิกผันที่ตื่นเต้นในเรื่องค่านิยมทางศาสนาและจริยธรรมตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 ควรทำให้เราต้องรอบคอบเรื่องความประทับใจตอนแรกๆ ของชาวยุโรป ในทำนองเดียวกันการศึกษาสมุทรทะเบียนสมรสของฟิลิปปินส์อย่างละเอียดเมื่อเร็ว ๆ นี้แสดงว่าอายุเฉลี่ยของผู้หญิงแต่งงานครั้งแรกสูงกว่า 20.5 ปี ตั้งแต่ช่วงเวลาซึ่งข้อมูลเป็นที่เชื่อถือได้ในทศวรรษ 1820 (Ng 1979: 138; Owen 1985) แม้ว่าชาวยุโรปร่วมสมัยจะเชื่อว่าเจ้าสาวที่นั่นอายุน้อยมากเป็นพิเศษ พม่าก็เหมือนกัน ดูเหมือนว่าในศตวรรษที่ 17 จะมีรูปแบบการแต่งงานค่อนข้างช้าตามมาตรฐานของสังคมก่อนยุคอุตสาหกรรม (Lieberman 1984: 20)

ประการที่สาม แม้แต่อภิชนโดยเฉลี่ยแล้วอาจไม่ได้แต่งงานเร็วอย่างที่กรณีเด่นๆ ขวนให้คิด สุภาพสตรีคนหนึ่งในตระกูลสูงของมะกัสซาร์ที่ได้กล่าวมาแล้วแต่งงานครั้งแรกเมื่ออายุ 13 ปี แต่สำหรับหญิงในตระกูลขุนนางแปดคนที่วันเกิดและวันแต่งงานเชื่อถือได้เพราะระบุไว้ในบันทึกประจำวันของศาลมะกัสซาร์ (*Lotara-bilang Gowa*) อายุเฉลี่ยตอนแต่งงานครั้งแรกคือ 15 ปี 9 เดือน

ผมโน้มเอียงไปในทางที่จะสรุปว่าการแต่งงานในช่วงวัยแรกรุ่น (12 ถึง 14 ปี) เป็นข้อยกเว้น ส่วนใหญ่จะอยู่แต่ในหมู่ของขุนนางผู้มั่งคั่งที่จัดพิธีแต่งงานที่หรูหราตื่นตาตื่นใจอย่างที่สุด ในหมู่คนธรรมดาทั่วไป ผู้หญิงคงแต่งงานอายุระหว่าง 15 และ 21 ปี โดยให้พวกเธอมีเวลาอยู่หลายปีที่จะได้สนุกสนานกับการเกี้ยวพาราสีอันเป็นที่นิยมกันในภูมิภาค

การคลอดบุตรและภาวะเจริญพันธุ์

อัตราการเกิดที่ต่ำซึ่งเป็นลักษณะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 17 และก่อนหน้านี้ดูเหมือนว่าสาเหตุประการแรกคือการสงครามระดับพื้นที่ในท้องถิ่นและความไม่มั่นคง (ดูบทที่ 2) แต่แม้ในยามสงบก็อาจมีการยับยั้งการเกิดที่มีนัยสำคัญอยู่บ้างทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา

ลักษณะหนึ่งที่ไม่ค่อยจะได้เปลี่ยนแปลงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในกว่าห้าศตวรรษก็คือช่วงที่ว่างการตั้งครรภ์ยาวกว่าในยุโรป สาเหตุหนึ่งซึ่งเป็นที่เข้าใจกันดีในปัจจุบันก็คือการยืดช่วงเวลาให้ลูกดูนมมีแนวโน้มที่ทำให้ระยะเวลาที่แม่จะตกไข่อีกยาวออกไปโดยเฉลี่ยประมาณเก้าเดือน พวกแม่ๆใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้จะให้ลูกดูนมอย่างน้อยสองปี “ผู้หญิง (ในสยาม) ไม่ได้ให้นมลูก 5 หรือ 6 เดือนอย่างในยุโรป แต่สองหรืออาจเป็นสามปี แม้ขณะที่ให้ลูกกินข้าวกับกล้วยแล้วก็ตาม” (Pallegoix 1854 I: 224) การศึกษาการเกิดอย่างเป็นระบบที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งที่ลูซอนในศตวรรษที่ 19 ชี้ว่าระยะห่างระหว่างตั้งครรภ์คือ 29 เดือนซึ่งเกือบจะตรงกับระยะห่างตามธรรมชาติถ้าแม่ยังเลี้ยงลูกด้วยนมของตนเอง (Ng 1979: 152 – 59) แต่อย่างไรก็ตามแม่ฟิลิปปินส์เหล่านี้มีลูกประมาณหกคนโดยเฉลี่ย (เพ็งอึ้ง: 166)—มากกว่าในสมัยต้นๆมาก

รายงานโดยตรงหลายฉบับยืนยันว่าแม้ผู้หญิงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะเริ่มมีลูกเร็วเมื่อเทียบกับยุโรปหรือจีน แต่ก็หยุดเร็วด้วยเหมือนกัน (Beeckman 1718: 42; Chou Ta-kuan 1297: 17; Marsden 1783: 284 – 85) ผู้เชี่ยวชาญบางคน รวมทั้งรายงานสำรวจประชากรของพม่าสำหรับ ค.ศ. 1891 ให้เหตุผลว่าการเสียชีวิตเร็วเป็นเพราะ “การอยู่ไฟ” ของแม่หลังคลอดลูก (Sangermano 1818: 164; Shway Toe 1882: 1 – 2; Graham 1912: 148) ข้อสังเกตเกี่ยวกับวิธีการนี้แรกสุดเป็นของ ลา ลูแบร์ (1691: 66 – 67) สำหรับพม่าและพม่า แต่การที่วิธีปฏิบัติแบบนี้ใช้กันทุกหนทุกแห่งในแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มลายู สุมาตราตอนเหนือ บางส่วนของบอร์เนียว หมู่เกาะโมลุกกะ และหมู่เกาะวิซายาในศตวรรษที่ 19 (Jacobs 1894 I: 141 – 44; Skeat 1900: 342 – 43; Marderson 1981: 513 – 15) แสดงว่าได้กระจายไปทั่วแล้วในยุคการค้า ผู้หญิงถูกชำระให้สะอาด และทำให้ตัวอุ่นหลัง “ความเย็น” ซึ่งเป็นอันตรายอันเป็นผลมาจากการคลอดลูกโดยให้นอนอยู่เหนือหรือข้างๆไฟเป็นระยะระหว่าง 3 ถึง 40 วัน ผลพลอยได้ที่เกิดขึ้นบ่อยๆก็คือ ผู้หญิงลุกขึ้นมา “เกรียมและดำ” ผิวหนังพองอย่างรุนแรง (Sangermano 1818: 164) การปฏิบัติเช่นนี้อาจทำให้ผู้หญิงดูแก่เกินวัย แต่เป็นที่น่าสงสัยว่าจะมีผลต่อภาวะเจริญพันธุ์ได้จริงหรือไม่

อีกปัจจัยหนึ่งที่ยังคงคลุมเครือคือโรคหนองใน การศึกษาสมัยใหม่ของกลุ่มชนที่มีความเชื่อในผีสาปเทวดาซึ่งค่อนข้างจะกระจายอยู่ห่างๆกันในบอร์เนียวเหนือในทศวรรษ 1930 (เผ่ามูรุต) และ อินโดนีเซียตะวันออกเฉียงใต้ในทศวรรษ 1960 (ซุมบา) ระบุอัตราการระบาดของหนองในเป็นร้อยละ